T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DEMOKRATİK PARTİ (1970-1980)

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

2005

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi / ~~Doktora Tezi~~ / ~~Tezsiz Yüksek Lisans Projesi~~ olarak sunduğum "Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/06/2005.....

Hüseyin Çavuşoğlu

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' nün 6/07/2005 tarih ve 15 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 18 maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans /~~Doktora~~ öğrencisi Hüseyin Çavuşoğlu'nun "Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)" konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday 3/8/2005 tarihinde, saat 13.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra 85 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

BAŞKAN

Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Doğan Duman

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Hakkı UYAR

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının
Soyadı: Çavuşoğlu Adı: Hüseyin

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: The Democratic Party in Turkish Political Life (1970-1980)

Tezin/Projenin Yapıldığı
Üniversitesi: Dokuz Eylül Enstitü:Sosyal Bilimler Yıl: 2005

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: ■ Dili: Türkçe

Doktora: ☐ Sayfa Sayısı:170

Tıpta Uzmanlık: ☐ Referans Sayısı:97

Sanatta Yeterlilik: ☐

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr. Adı. Nedim Soyadı YALANSIZ

Ünvanı: Adı. Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:
1- Türk Siyasal Yaşamı
2- Siyasal Partiler
3- Demokratik Parti
4- 1970'ler
5- Ferruh Bozbeyli

İngilizce Anahtar Kelimeler:
1- Turkish Political Life
2- Political Parties
3- Democratic Party
4- 1970's
5- Ferruh Bozbeyli

Tarih: 30.06.2005
İmza:
Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet ☐ Hayır ■

ÖZET

Demokratik Parti, 1970-1980 yıllarında siyasal yaşamda yer alan bir siyasi partidir. DP, AP'den ihraç edilen milletvekilleri tarafından kurulmuştur. DP'nin hedefi AP'nin yerine geçmek, merkez sağı bir bütün olarak iktidara taşımaktı.

Demokratik Parti, Demokrat Parti (1946) ruhunu savunmaktaydı. Demokratik Parti'de Adnan Menderes'in 3 oğlu (Yüksel Menderes, Mutlu Menderes, Aydın Menderes) partinin çeşitli kademelerinde görev almışlardır. Ayrıca, DP kurucuları arasında Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu'da yer almışlardır.

Demokratik Parti'nin siyasal yaşamında 12 Mart Muhtırası önemli bir yer almaktadır. Çünkü DP, 12 Mart Muhtırası'na kadar geçen yaklaşık 3 aylık sürede 42 ilde teşkilatlanmasını tamamlamıştı ve DP'ye ilgi büyüktü. Fakat 12 Mart Muhtırası'yla birlikte siyasi yasaklardan dolayı bu tablo sona ermişti.

Demokratik Parti'nin siyasal yaşamında Celal Bayar'ın önemli etkileri olmuştur. DP'nin kuruluş çalışmaları sırasında desteğini dile getirmiştir. 1973 seçimlerinde Demokratik Parti'nin yanında yer almış ve DP'nin seçim gezilerine katılmıştır. 1975 yılında Saadetin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den istifa ederek Milliyetçi Cephe hükümetine destek vermelerinde etkili olmuştur.

DP, ilk katıldığı 14 Ekim 1973 seçimlerinde 45 milletvekili çıkarmıştır. 1974'nün sonlarında eski Demokratlar, siyasi haklarını elde ettikten sonra AP'ye katıldılar. Bu dönemde Demirel ile eski Demokratlar arasında bir anlaşma sağlanmıştı. Artık Demokrat Parti tabanı AP'nin yanındaydı. Milliyetçi Cephe hükümetine destek vermek için DP'den 9 kişinin istifasıyla DP büyük yara aldı ve 5 Haziran 1977 seçimlerinde 1 milletvekili çıkardı. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, 18 Aralık 1978'de istifa etti. Parti kapatılıncaya kadar Genel Başkanlığa Faruk Sükan vekalet etti. Faruk Sükan, Ecevit hükümetinde Başbakan Yardımcılığı görevinde bulundu. DP, 4 Mayıs 1980'de Dördüncü Büyük Kongre'de alınan kararla kapatıldı ve malvarlığı Kızılay'a bağışlandı.

ABSTRACT

Democratic Party is a political party that had taken its place in political area between 1970-1980. Democratic Party had been established by deputies came from Justice Party. The target of Democratic Party was to take the place of Justice Party and bring central right to the power.

Democratic party was standing for the essence of the Domocrat Party (1946). Three sons of Adnan Menderes- Yüksel Menderes, Mutlu Menderes, Aydın Menderes-, were in charge of the various ranks of the Party. Nilüfer Gürsoy, the daughter of Celal Bayar, and Neriman Ağaoğlu, the wife of Samet Ağaoğlu, were among the founders of the Democratic Party, as well.

The 12 March Memorandum has an important place in political life of the Democratric Party as Democratic Party had completed its organisation in 42 provinces nearly in 3 months till the Memorandum and there had been a great interest for the Democtaric Party. However, with the 12 March Memorandum this popularity came to an end because of the political prohibitions.

Celal Bayar had a remarkable effect on the political life of the Democratic Party. He had declared his support during the establishment of the Party. He had sided with 1973 elections of the Democratic Party and joined the election excursions. He had also a great effect on Saadettin Bilgiç and his friends who had supported the Nationalist Front Government by resigning the Democratic Party in 1975.

Democratic Party had 45 deputies in their first election which was held in October 14, 1973. Through the end of the 1974, gaining their political rights, old Democrats joined Justice Party . During this time, there had been an agreement between Demirel and old Democrats. From then on, the base of Democrat Party was siding with Justice Party. With the resign of 9 people from Democratic Party in order to support the Government of Nationalist Front, Democratic Party was affected badly and was able to have only 1 deputy in the elections of June 5, 1977. The General President of Democratic Party, Ferruh Bozbeyli resigned in December 18, 1978. Faruk Sükan represented the General Presidency untill the closure of the Party. He was the Deputy Prime Minister in the Government of Ecevit. Democratic party was closed down with the decision

taken in the 4th Big Congress in May 4, 1980 and its properties were donated to the Red Crescent.

ÖNSÖZ

Türk siyasal yaşamının derinlemesine analiz edilmesinde parti tarihlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu güne kadar yazılmış olan parti tarihleri daha çok siyasal yaşamı belirleyen büyük partiler üzerinedir. Siyasal yaşamda daha az etkili olan partilerin tarihlerinin yazılması da siyasal yaşamı belirleyen, ancak gözardı edilebilen birçok başka etkenin gün ışığına çıkmasında ve bütünün anlaşılmasında tamamlayıcı bir rol üstlenecektir.

27 Mayıs müdahalesi sonrasında Demokrat Parti iktidarının sona ermesiyle ülkemizde iki partili siyasi yapının yerine daha çok partinin hakim olduğu bir döneme girilmiştir. Küçük partiler bu dönemle birlikte Türk siyasi yaşamında etkili olamaya başlamışlardır. Bunda nisbi temsil seçim sisteminin de etkisi büyüktür. Küçük partilerin parlamentoda temsil edilebilme olasılığı artmıştır.

Bu çalışmamda 1970-1980 yılları arasında etkinliğini sürdüren Demokratik Parti'nin Türk siyasal yaşamındaki yerini, ortaya koymaya çaba gösterdim. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, 1969 genel seçimleri sonrasında AP'deki siyasi gelişmeler üzerinde duruldu. İlk ihraçlara, 72'ler Muhtırası'na ve verilme nedenlerine, bütçenin reddi öncesi ve sonrası gelişmelere, 26'ların AP'den kesin ihraç süreçlerinde yaşananlara değinildi.

İkinci bölümde, DP'nin kuruluş sebepleri, DP'nin kuruluş döneminde yaşanan siyasi olaylar, DP'nin siyasi görüşü, DP tüzüğü, programı ve tüzükte, programda yapılan değişikler anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, 12 Mart Muhtırası'nın DP'nin siyasal yaşamına etkisi, 12 Mart sonrası DP'nin siyasi hayatındaki önemli gelişmeler ele alındı. Ayrıca, 14 Ekim 1973 seçimleri ve Celal Bayar'ın 1973 seçimlerinde DP'nin yanında yer almasına değinildi.

Dördüncü bölümde, DP'nin siyasi hayatının son dönemleri anlatıldı. CHP-MSP hükümetinin dağılmasından sonra hükümet kurma çalışmaları, DP'den 9'ların I.MC Hükümetine destek vermek için istifaları, I.MC Hükümetinin oluşumunda Celal Bayar'ın etkisi, 1977 genel seçimleri, DP'nin oy tabanı ayrıntılı olarak incelendi.

DP, 4 Mayıs 1980 tarihinde yapılan Dördüncü Büyük Kongre'de alınan kararla feshedildi ve malvarlığı Kızılay'a bağışlandı. Bu konuda Kızılay Genel Müdürlüğü'ne yaptığımız başvuruda herhangi bir bağışa rastlanılmadığı açıklaması yapılmıştır.

Konuyu seçmemde ve çalışmalarımda bana yardımcı olan tez danışmanım Yrd.Doç. Dr. Nedim Yalansız'a, tezimin bu noktaya gelmesinde büyük pay sahibi olanlara başta DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli olmak üzere Saadettin Bilgiç'e, Vedat Önsal'a, Hasan Korkmazcan'a, Mehmet Turgut'a, Rasim Cinisli'ye, Özer Ölçmen'e, İhsan Tombuş'a, Mustafa Orhan Daut'a, Atıl Akkan'a, Erkin Usman'a ayrıca İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına gösterdikleri ilgi için teşekkür ederim.

Hüseyin Çavuşoğlu

İzmir-2005

İÇİNDEKİLER

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DEMOKRATİK PARTİ (1970-1980)

YEMİN METNİ II

TUTANAK III

Y.Ö.K. DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU IV

ÖZET V

ABSTRACT VI

ÖNSÖZ VIII

İÇİNDEKİLER X

KISALTMALAR XIV

TABLO LİSTESİ XV

EKLER LİSTESİ XVII

GİRİŞ: ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞTEN DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞUNA TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAŞAMI XVIII

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASAL GELİŞMELER

1.1. 1969 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI ADALET PARTİSİ'NDE YAŞANAN İLK İHRAÇLAR 1

1.1.1 22 Aralık 1969 Tarihli Kısıtlama Önergesi 1

1.1.2. İki AP'li Milletvekilinin Kesin İhraç Talebiyle Haysiyet Divanı'na Sevkleri 3

1.1.3. Adalet Partisi Genel İdare Kurulu Toplantısı 5

1.1.4. İhraç Kararlarının Kesinleşmesi 9

1.2. 72'LER MUHTIRASI 15

1.2.1. 72'ler Muhtırasının Verilme Nedenleri 17

1.2.2. 72'lerin 41'lere Dönüşmesi 18

1.3. BÜTÇENİN REDDİ 20

1.3.1. Bütçe Oylaması Öncesi Genel Durum 20

1.3.2. Bütçe Oylaması Öncesi Demirel'le Yapılan Görüşme 22

1.3.3. Bütçe Oylaması 23

1.3.4. Bütçe Oylaması Sonrası Geçici İhraç Kararları 25
1.3.5. 1969 Seçimleri Sonrası Kurulan II. Demirel Hükümeti'nin Güven Oylaması 27
1.4. 26' LARIN ADALET PARTİSİ'NDEN KESİN İHRAÇLARI 28

İKİNCİ BÖLÜM
II. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİ

2.1. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞ SEBEPLERİ 33
2.1.1. AP İkinci Büyük Kongresi'nde Yaşanan Demirel- Bilgiç Çekişmesi 33
2.1.2. Tek Şahıs Hakimiyeti 34
2.1.3. Sermaye Kesimleri Arasındaki Çıkar Çatışmaları 37
2.1.4. Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu 38
2.2. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞU 40
2.2.1. Demokratik Parti'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Ferruh Bozbeyli'nin Genel Başkanlığı 40
2.2.2. Demokratik Parti'nin Kuruluşu 43
2.2.3. Demokratik Parti'nin Kurulmasında Celal Bayar'ın Etkisi 49
2.3. DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ GÖRÜŞÜ 50
2.3.1 Demokratik Sağ Düşünce 50
2.3.2. Milliyetçilik 53
2.4. DEMOKRATİK PARTİ'NİN TÜZÜĞÜ 53
2.4.1. Büyük Kongre 55
2.4.2. Parti Divanı 56
2.4.3. Partiye Üyelik 56
2.4.4. Partinin Finansmanı 56
2.5. DEMOKRATİK PARTİ'NİN PROGRAMI 58
2.5.1. Anayasa Islahatı ve Seçimler 58
2.5.2. Laiklik 58
2.5.3. Milliyetçilik 59
2.5.4. Ekonomik Kalkınma 59
2.5.5. Eğitim, Sosyal Hizmetler ve Sosyal Güvenlik 59
2.5.6. Tarım, Ormancılık ve Köy Kalkınması 60

2.5.7. Dış Politika 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. 12 MART MUHTIRASI VE SONRASI SİYASAL YAŞAMDA DEMOKRATİK PARTİ'NİN YERİ

3.1 DEMOKRATİK PARTİ'NİN 12 MART MUHTIRASI'NA TEPKİSİ 61
3.2. 12 MART MUHTIRASI'NIN DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ YAŞAMINA ETKİSİ 61
3.3 SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ'NİN REDDİ 63
3.4. YÜKSEL MENDERES'İN VEFATI 65
3.5. DEMOKRATİK PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1972) 65
3.6. DEMOKRATİK PARTİ'NİN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ TEKLİFLERİ 70
3.7. FERRUH BOZBEYLİ'NİN CUMHURBAŞKANLIĞINA ADAYLIĞI 73
3.8. 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİ 73
3.8.1. Demokratik Parti 1973 Seçim Beyannamesi 73
3.8.2. Demokratik Parti 1973 Seçim Kampanyası 74
3.8.3. 14 Ekim 1973 Seçimleri ve Celal Bayar 77
3.8.4. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi 83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI VE DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ HAYATININ SONA ERMESİ

4.1. DEMOKRATİK PARTİ VE HÜKÜMET KURMA ÇALIŞMALARI 86
4.1.1. CHP-DP Hükümet Kurma Çalışmaları 86
4.1.2. Süleyman Demirel'in Hükümet Kurma Çalışmaları ve DP 90
4.2. DEMOKRATİK PARTİ İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ 97
4.3. MİLLİYETÇİ CEPHE'NİN OLUŞMASINDA BAYAR'IN ROLÜ 102
4.4. I. MİLLİYETÇİ CEPHE'NİN KURULMASI ÖNCESİNDE 9'LARIN İSTİFASI 107
4.5. DEMOKRATİK PARTİ MENSUPLARININ İSTİFALARLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ 112
4.6. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NİN GÜVEN OYLAMASI 114

4.7. İSTİFA EDEN MİLLETVEKİLERİNE TEPKİLER 116
4.8. 9'LARIN İSTİFALARINDAN ÖNCE DEMİREL İLE İLGİLİ BEYANATLARI 117
4.9. 12 EKİM 1975 KISMİ CUMHURİYET SENATOSU SEÇİMLERİ-MİLLETVEKİL ARA SEÇİMLERİ VE DEMOKRATİK PARTİ 118
4.10. DEMOKRATİK PARTİ ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ 121
4.11. 1977 SEÇİMLERİ VE DEMOKRATİK PARTİ 124
4.11.1. Demokratik Parti 1977 Seçim Beyannamesi 124
4.11.2. Demokratik Parti 1977 Seçim Kampanyası 125
4.11.3. 5 Haziran 1977 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi 131
4.12. 1973 VE 1977 SEÇİM SONUÇLARINA GÖRE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI 132
4.12.1. 1973 GENEL SEÇİMLERİNDE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI 132
4.12.1.1. AP'nin Kaybettiği Oyların DP'nin Kazandığı Oylarla İlişkisi 136
4.12.1.2. 1973 Seçimlerinde DP'nin Milletvekili Çıkardığı İllerdeki Oy Dağılımı 138
4.12.1.3. 1973 Seçimlerinde DP Oylarının İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılımı 143
4.12.1.4. Kentleşme Olgusu Bakımından DP Oyları 145
4.12.2. 1977 GENEL SEÇİMLERİNDE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI 148
4.13. DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ HAYATININ SON DÖNEMLERİ 151
4.13.1. Ferruh Bozbeyli'nin DP Genel Başkanlığından İstifası 151
4.13.2. Demokratik Parti Dördüncü Büyük Kongresi (Fesih Kongresi) 152
4.13.3. Demokratik Parti'nin Feshedilmesinden Sonra Yaşanan Bazı Siyasi Gelişmeler 156
SONUÇ 157
KAYNAKLAR 164
EKLER 170

KISALTMALAR

a.g.e.....: Adı Geçen Eser

a.g.m.....: Adı Geçen Makale

a.g.t .....: Adı Geçen Tez

AP.....: Adalet Partisi

AÜ SBF.....: Ankara Üni. Siyasal Bilgiler Fakültesi

CDTA.....: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

CGP.....: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP.....: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP.....: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

DİE.....: Devlet İstatistik Enstitüsü

DP.....: Demokrat Parti

DP.....: Demokratik Parti

GİK.....: Genel İdare Kurulu

GP.....: Güven Partisi

GSMH.....: Gayri Safi Milli Hasıla

MC.....: Milliyetçi Cephe

MGP.....: Milli Güven Partisi

MHD.....: Müşterek Haysiyet Divanı

MHP.....: Milliyetçi Hareket Partisi

MMTD.....: Millet Meclisi Tutanak Dergisi

MNP.....: Milli Nizam Partisi

MP.....: Millet Partisi

MSP.....: Milli Selamet Partisi

Mv.....: Milletvekili

s.....: Sayfa

ss.....: Sayfa Sayısı

TBMM.....: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP.....: Türkiye Birlik Partisi

TİP.....: Türkiye İşçi Partisi

YTP.....:Yeni Türkiye Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: AP'nin ve 41'lerin Sosyo-Ekonomik Yapıları 19

Tablo 2: DP'nin 1973 Seçimleri ve 1975 Senato Seçimlerindeki Oylarının Dağılımı 120

Tablo 3: 1973 Milletvekili Genel Seçimleri Oylarının Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Milletvekili Sayısı 133

Tablo 4: 1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri Oylarının Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Senatör Sayısı 134

Tablo 5: 1969 ve 1973 Genel Seçimlerinin Partilere Göre Oy Dağılımı 135

Tablo 6: 1973 Seçimlerinde AP'nin Kaybettiği Oyların Bir Bölümünün DP'ye Kayma Olasılığının Bulunduğu İller 137

Tablo 7: 1973 Seçimlerinde DP'nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu illerdeki Oy Gücü 139

Tablo 8: 1973 Seçimlerinde Milletvekili Seçilenlerin Meslek Dağılımı 140

Tablo 9: 1973 Seçimlerinde DP'nin %20'nin Üzerinde Oy Aldığı İller ve Bu İllerdeki Oy Oranı 142

Tablo 10: 1973 Seçimlerinde DP'nin %5'in Altında Oy Aldığı İller ve Bu İllerdeki Oy Oranı 142

Tablo 11: 1973 Seçim Sonuçlarına Göre İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı 144

Tablo 12: 1973 Seçim Verilerine Göre İllerin On Eşit Gruba Bölünerek Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi Açısından Partilerin Oransal Oy Dağılımı 144

Tablo 13: Nüfusu 100.000'den Çok Kentlerdeki Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı 145

Tablo 14: Nüfusu 50.000-100.000 Arası Kentlerdeki Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı 146

Tablo 15: 50.000'den Az Nüfuslu Yerleşme Yerlerinde Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı 147

Tablo 16: 1973 Seçimleri-Türkiye Toplamı, 10.000'den Büyük 115 Yerleşme ve Kırsal Bölgelerde Oy Dağılımı 148

Tablo 17: 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları 148

Tablo 18: 5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları 1/3 Yenileme

Seçimleri 149
Tablo 19: 1973 ve 1977 Seçim Sonuçlarına Göre DP'nin 1977 Seçimlerinde Önemli Oy Kaybına Uğradığı İller ve Bu İllerdeki Oy Kaybı 150

EKLER

170

EK 1- 72'LER MUHTIRASI 171

EK 2- DEMOKRATİK PARTİ'NİN MAL VARLIĞI İLE İLGİLİ DİLEKÇE 176

EK 3- FOTOĞRAFLAR 177

GİRİŞ: ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞTEN DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞUNA TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAŞAMI

Türkiye'de 1945 yılına dek tek parti sistemi hakimdi. Atatürk'ün Serbest Cumhuriyet Fırkası ile gerçekleştirmek istediği demokrasi denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. II. Dünya Savaşı faşist ve dikta rejimlere karşı parlamenter demokrasilerin zaferiyle sonuçlandı. İşte bu ortamda İsmet İnönü çok partili hayata geçme kararı aldı. İnönü'nün bu kararı almasının temel nedeni *"Bütünsel kalkınma anlayışıdır."* Avrupa'nın çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için Avrupa'nın siyasi yapısının Türkiye'de de bulunması gerekirdi. Çok partili hayata geçişin bir faydası da Sovyet tehdidi altındaki Türkiye'nin batının siyasal değerlerine sahip olması durumunda batıdan yardım alması daha kolay olabilirdi.[1]

İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM'yi açış konuşmasında Türkiye'nin bir muhalefet partisine olan ihtiyacını belirtmişti. Milli Kalkınma Partisi Temmuz ayında Nuri Demirağ tarafından kurulmuştu. İnönü, Demirağ'ın muhafazakar kimliğinden dolayı bu partiyi görmezden gelmekteydi.[2]

Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilince Celal Bayar CHP'de muhalefette kaldı. Bayar'ın CHP'den ayrılma gibi bir düşüncesi yoktu. Bayar, Fethi Okyar'ın durumuna düşmek istemiyordu. CHP'li 4 milletvekili 7 Haziran 1945 günü parti grubuna bir önerge verdiler. Dörtlü Takrir diye bilinen bu önergeyi verenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü'ydü. Önerge, kanunlardaki ve parti tüzüğündeki demokratik olmayan ifadelerin çıkarılmasını, Meclis'in hükümeti gerçekten denetlemesine olanak sağlanmasını ve seçimlerin serbestçe yapılmasını içermekteydi. Önerge 12 Haziran 1945 günü reddedildi. 1945 yılının Aralık ayında gerçekleştirdikleri görüşmede Celal Bayar'ın cumhuriyet ilkelerinden taviz vermeyen yeni bir parti kurmasında anlaştılar. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu.[3]

21 Temmuz 1946 yılında yapılan genel seçimlerde CHP 397, DP 61, Bağımsızlar 7 milletvekili çıkardılar. 14 Mayıs 1950 seçimleri ise DP'nin zaferi ile

---

[1] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 221-222.

[2] Akşin, a.g.e., s. 225-226.

[3] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, (1. Baskı 1968), Ankara, 1990, s. 10-11; Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 2061-2064; Akşin, a.g.e., s. 224-225.

sonuçlandı. DP, oyların %52.7'ini alarak 415, CHP oyların %39.4'ünü alarak 69 milletvekili çıkardı ve tek başına iktidar geldi.[4]

DP'nin en önemli özelliği, geleneksel kesimlerle iktidar seçkinleri ve batı yanlıları arasında bir denge oluşturması, geleneksel kesimleri bilhassa eşraf ile yerel önderleri iktidara getirmesiydi. [5] DP, 1950-1960 arasında 10 yıl iktidarda kaldı. Bu sürede siyasal yaşam DP-CHP mücadelesi şeklinde gerçekleşti. DP'nin anti-demokratik uygulamalara girişmesi, 27 Mayıs 1960 darbesine neden oldu.

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra ortaya çıkan sorun, kapatılmasına karşın büyük bir tabana sahip olduğu bilinen DP mirasını hangi partinin sahipleneceğiydi. Bu amaç doğrultusunda 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi hemen sonra da Yeni Türkiye partisi kuruldu. AP, kurulur kurulmaz DP'nin örgütünü kullanabildiğinden ötürü DP'nin mirasını alması en muhtemel parti AP görünümündeydi.[6]

27 Mayıs'tan sonra Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti (CHP-AP) İsmet İnönü'nün Başbakanlığında 20 Kasım 1961 günü kuruldu. Eski Demokrat Partililerin affi meselesi koalisyon hükümetinin en önemli sorunuydu. 28 Mayıs 1962 günü AP Meclis ve Senato gruplarının yaptığı toplantı da Ömer Eken ve 91 kişinin siyasi afla ilgili bütün mahkumları kapsayan önergesi kabul edildi. İsmet İnönü, 30 Mayıs 1962 günü *"Af bütün memleket meselelerinin üstünde sayılarak, memleket meflüç (felçli) hale getirilmiştir. Ben bu şartlar altında çalışamam"* diyerek istifa etti.[7]

CHP-AP koalisyon hükümetinin sona ermesinden 10 Ekim 1965 genel seçimlerine kadar geçen süre zarfında CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar koalisyon hükümeti, CHP-Bağımsızlar koalisyon hükümeti, AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar koalisyon hükümeti görev yapmışlardır.[8]

---

[4] DP 1954 seçimlerinde %57.6 oy oranıyla 502, CHP %35.4 oy oranıyla 31 milletvekili çıkardı. 1957 seçimlerinde DP %47.9 oy oranıyla 424, CHP %41.4 oy oranıyla 178 milletvekili çıkardılar; Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, ss. 320-323.

[5] H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 228.

[6] **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der: I. Cemil Schick, E. Ahmet Tonak, 3. Baskı (1. Baskı, 1990), Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137.

[7] **Son Havadis**, 30 ve 31 Mayıs 1962'den aktaran Nedim Yalansız , **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2002, ss. 37-71.

[8] Yalansız, a.g.t., ss. 71-156.

4 Haziran 1964'te AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle genel başkanlık sorunu ortaya çıktı. 12 Haziran 1964 tarihinde toplanan AP Temsilciler Meclis'i Saadettin Bilgiç'i genel başkan vekili seçti. İsimlerini Demirel'in tespit ettiği milletvekillerine, senatörlere ve il başkanlarına Saadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel imzalı bir mektup gönderildi.

Mektup şöyleydi: *"AP, milletimizin büyük bir ümidi hüviyetini iktisab etmiş bulunmaktadır. Partimizin müstakbel gelişmesi şahısların değil, partimizin ayakta durması ile kaimdir. Dava uğrunda mücadele edenlerin hiçbir şekilde kendi şöhretlerini düşünmediği bu zamana kadar olan tatbikattan görülmüştür. Halihazırda ve ileride meydana gelebilecek en küçük çatlak, partimize ve tarihi mücadelesine büyük zararlar verebilir. Her türlü istismarı önlemek ve partimizin tesanüdünü kuvvetlendirmek bakımından mücadelenin yine büyük bir iman ve azimle yapılması lazımdır. Genel Başkanlık adaylığı için hakemliğinize müracaat ediyoruz. Kararınız hiçbir zaman tarafımızdan bilinmeyecek, kimseye ifşa olunmayacak ve en ufak bir hissi tarafı bulunmayacaktır. Aşağıda imzası bulunan bizlerin müştereken emaneti tevdi ettiğimiz reyinizi Dr. Faruk Sükan kıymetlendirecek ve buna göre amel olunacaktır. 22 Ekim 1964 akşamına kadar aşağıda imzası bulunan bizlerden hangimizi Genel Başkan görmek istediğinizi hiçbir esbabı mucibe ve mütalaa beyan etmeden: Dr. Faruk Sükan- Başak Sokak No: 53/4, Küçükesat-Ankara adresine göndermenizi rica ederiz.*

Saygılarımızla.

16.10.1964

Dr. Saadettin Bilgiç *Süleyman Demirel*

(İmza) *(İmza)*

Not: Şahsi kararlarınıza müracaat etmekteyiz. Hakemliğinize müracaat ettiğimiz kimseye ifşa edilmemesini, hiçbir şahıs ve organla istişare olunmamasını, hiçbir kimseye fikir danışılmamasını rica ederiz."

Bu mektubun gönderildiği parlamenterler şu isimlerden oluşmaktaydı: Ekrem Dikmen, Ata Bodur, Celal Kılıç, Cahit Okurer, Orhan Süersan, Ali Bozdoğanoğlu, İbrahim Tekin, Ahmet Topaloğlu, Cihat Bilgehan, Ertuğrul Akça, Etem Kılıçoğlu, Mehmet Ali Aytaş, Ali Naili Erdem, Mehmet Turgut, Cevat Önder, Mahmut Rıza Bertan, Şükrü Akkan.

Mektup Samsun İl Başkanı Mehmet Ali Ulusoy, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar, İzmir İl Başkanı Mehmet Karaoğlu, Kayseri İl Başkanı Kamil Özsarıyıldız, Bursa İl Başkanı Kamil Tolon, Eskişehir İl Başkanı İsmet Angı, Adana İl Başkanı Zahit Akdağ ve Belediye Başkanı Ali Sepici'ye gönderildi.

Faruk Sükan, mektuba gelen yanıtların 14'ünün Saadettin Bilgiç'e, 10'unun Süleyman Demirel'e geldiğini, iki kişinin çekimser ve iki kişinin de mektubu cevaplandırmadığını açıkladı. Demirel, yanıtların erken açıklandığını bahane göstererek bu sonuçları kabul etmedi.

Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay, Millet Meclis'i Başkanlığına 12 Kasım 1964 tarihli bir mektup gönderdi. Mektupta 18 Ekim 1964 tarihinde AP'nin Gaziantep İl Kongresinde söylenen "Satılmış komutanlar, gayri meşru Meclis" ifadelerinden dolayı Silahlı Kuvvetlerin hoşnut olmadığı belirtilerek, gerekli ikazların yapılması rica edildi. [9]

17 Kasım 1964'te Meclis ve Senato Başkanlarının başkanlığında bir toplantı yapıldı. Bu toplantının Çankaya'da Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılmasına karar verildi. 20 Kasım 1964 tarihinde Cumhurbaşkanlığı köşkünde yapılan görüşmeler bir neticeye ulaşamadan AP kongresi sonrasına ertelendi. AP İkinci Büyük Kongresi öncesinde Saadettin Bilgiç'in gerici ve Turancı olduğu, AP Genel Başkanı olması durumunda, yapılacak seçimlerde AP'nin iktidar olması halinde iktidarın AP'ye Bilgiç'ten ötürü verilmeyeceği söylentileri yaygındı. [10]

27 Kasım 1964'te yapılan AP İkinci Büyük Kongresinde Genel Başkanlığa Süleyman Demirel seçildi. 1697 delegenin 1072'sinin oyunu Demirel aldı. Saadettin Bilgiç 552, Tekin Arıburun 39, Ali Fuat Başgil ise 4 oy aldılar. [11]

Saadettin Bilgiç'in AP İkinci Büyük Kongresi'ndeki yenilgisi, AP içinde oluşacak siyasal bunalımların önemli sebeplerinden biri olacaktı. Çünkü Saadettin Bilgiç, AP içindeki "Hışımlılar" diye adlandırılan grubun üyesi ve AP'nin muhafazakar kanadının lideriydi. Demirel ise AP Genel Başkanı seçildikten sonra 27

---

[9] **Forum,** 1 Aralık 1964, Sayı: 256, s. 1.
[10] Mehmet Turgut, **Hatıra Nev'inden Notlar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 181.
[11] Özdemir Kalpakçıoğlu, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, 1. Cilt, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 110.

Mayısçıların grubu olan "Temelli Senatörleri" ziyaret ederek "Hışımlı" değil "Ilımlı" olduğunu gösterdi.[12]

10 Ekim 1965 seçimlerinde AP oyların %52.9'unu alarak 240 milletvekili çıkararak iktidara geldi.[13]

AP'nin 1965 seçimlerinden başarıyla çıkmasını sağlayan faktörlerden en önemlisi çeşitli kuruluşların özellikle aşırı sol akımlara yönelik mücadeleye girişip, Anadolu'nun bir çok ilinde konferanslar düzenleyip, broşür ve kitap yayınlayarak AP'nin fikirlerinin yerel ölçüde gelişmesine yardımcı olmalarıdır. Bu kuruluşlardan en önemlisi Genel Merkezi İzmir'de olan "Komünizmle Mücadele Derneği" idi.[14]

27 Ekim 1965-22 Ekim 1969 tarihleri arasında görevde bulunan Birinci Demirel Hükümetinde Demokratik Parti'nin önemli isimleri de bulunmaktaydı. Saadettin Bilgiç, Ulaştırma Bakanı; Faruk Sükan, İçişleri Bakanı; Mehmet Turgut, Sanayi Bakanı; İhsan Gürsan, Maliye Bakanı; İbrahim Tekin, Gümrük ve Tekel Bakanı; Bahri Dağdaş, Tarım Bakanı olarak görev almışlardı.[15]

1965'ten 1969 yılına kadar geçen sürede AP'de Türk Siyasi Tarihinin en iyi parti içi demokrasi uygulamaları gerçekleşmişti. Bu durum biraz da partinin lideri ile kurucularının farklı kişiler olmalarına ve kurucuların partideki güçlerinin bu dönemde devam etmesinden kaynaklanmıştı. Fakat bu tablo 1969 seçimlerinden sonra değişti.[16]

1969 seçimleri öncesinde; Ağustos 1969'da Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu hem AP'den hem de milletvekilliğinden istifa ettiler. Nilüfer Gürsoy ve Neriman Ağaoğlu'nun istifalarının sebebi eski DP'lilere siyasal haklarının geri verilmesi teklifini AP yöneticilerinin Senato'dan geri çekmeleriydi.[17]

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1969 seçimleri öncesinde desteğini, AP'den daha doğru bir ifadeyle Süleyman Demirel'den belirgin bir biçimde geri çekmişti. Eski DP'lilere siyasi hakları verilmemişti. Eğer bu hakkı alabilselerdi 1969

---

[12] Salih Akkaş, **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989, s. 84.
[13] Tuncer, a.g.e., s. 325.
[14] **Yeni İstanbul**, 4 Ocak 1965'ten aktaran Akkaş, a.g.t., s. 80.
[15] Neşe Erdilek, "Hükümetler ve Programları", **CDTA**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1008.
[16] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[17] Metin Toker, **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, ss. 166-168.

seçimlerinde AP'den Meclis'e gireceklerdi. Bundan dolayı da Celal Bayar, Süleyman Demirel'i AP liderliğinden indirmek veya Demokrat Parti'nin devamı olarak gördüğü AP'yi parçalayıp bölmek için elinden geleni yaptı. AP'nin bölünmesi için 1969 seçimlerinden sonra önemli nedenler ortaya çıkmıştı. Bayar AP'nin bölünmesi için oldukça uğraştı.[18]

[18] Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 5, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 312.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞU ÖNCESİ SİYASAL GELİŞMELER

1.1 1969 GENEL SEÇİMLERİ SONRASI ADALET PARTİSİ'NDE YAŞANAN İLK İHRAÇLAR

1.1.1 22 Aralık 1969 Tarihli Kısıtlama Önergesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 22 Aralık 1969 tarihindeki oturumunda İstanbul'da öldürülen iki genç ve bundan sonra çıkan olaylardan dolayı CHP tarafından Başbakan Demirel için gensoru önergesi verildi. Gensoru önergesinin görüşülmesine geçileceği esnada AP milletvekili Bahattin Uzunoğlu bir önerge verdi. Bu önerge hükümet sözcüsü hariç, diğer konuşmacıların yirmişer dakikadan fazla konuşmamalarını içermekteydi. Bu önergenin oylanması iki saat sürdü ve sonunda AP oylarıyla kabul edildi.[1]

Kısıtlama önergesinin oylanmasına Adana ilinden başlandı ve önerge 134 red oyuna karşı, 177 evet oyuyla kabul edildi.[2]

Bu önergeyle ilgili olarak alınmış bir grup kararı bulunmamaktaydı. Bu önergeye oy vermemek için bazı AP milletvekilleri toplantı salonunu terkedip Meclis kulisine gittiler. Toplantıya katılmayan bu milletvekillerinin takındıkları tavır Demirel ve onun yakın çevresi tarafından parti tüzüğüne uygun olmayan bir davranış olarak kabul edildi. Ayrıca, bazı milletvekillerinin Meclis kulisindeki bazı açıklamalarının parti disiplinine aykırı olduğu belirtildi. Kısıtlama önergesine 34 AP milletvekili lehte oy kullanmadı.[3]

AP grup toplantısında İhsan Ataöv, gensoru görüşmelerinin 20'şer dakika sınırlandırılmasını sağlayan önerge üzerindeki oylamada pek çok AP milletvekilinin dışarıda kaldığını ve oylamaya katılmadıklarını belirtip *"Bu davranış grubumuzda partiye ihanet edenlerin bulunduğunu gösterir bir nitelik taşır"* demiştir. Bunun üzerine Ali Naili Erdem söz almıştır. Erdem; *"Ataöv'ün ihanet kelimesini eleştirmiş, AP'de hain bulunmadığını ve bulunamayacağını ancak gensoru görüşmelerinin 20 dakika ile kısıtlanmasının Bahaettin Uzunoğlu gibi sorumsuz bir milletvekili tarafından getirildiğini, herhangi bir grup kararı olmaması karşısında elbette*

---

[1] **Milliyet**, 23 Aralık 1969.
[2] **MMTD**, B: 18, 22.12.1969, O: 1, s. 560.
[3] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, Demokratik Parti Genel Merkezi yayını, Ankara, 1971, s. 2.

milletvekillerinin de vicdanlarına göre oylamaya katılmaya veya katılmamaya karar verdiklerini şu veya bu sebeple bir kısmının dışarda olduğunu" söylemiştir. Daha sonra Başbakan Süleyman Demirel söz almış *"Konuşmaların 20 dakika ile kısıtlanmasını öngören önergenin kendisinin direktifi ile verildiğini ve buna da yetkisi olduğunu"* ifade etmiştir.[4]

AP Tüzüğünün 88.maddesinin (a) ve (c) bendlerinde şu hükümler yer almaktadır.

AP milletvekilleri;

(a) *".....Parti Grup Genel Kurulu kararlarına uymaya ve bunları desteklemeye mecburdurlar."*

(c) *" Grupça karara bağlanmayan hallerde Meclisteki konuşmalarında ve oy vermelerinde serbesttirler."* Buna ek olarak Anayasanın 79.maddesi *"TBMM üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar."* biçimindedir.[5]

Genel İdare Kurulu üyesi İhsan Ataöv, AP grup toplantısındaki eleştirilerine ek olarak; *"Eğer bu arkadaşlarımız bizi beğenmiyorlarsa, yapacakları şey partiden çekip gitmektir. Bu böyle devam edemez..."* şeklinde bir açıklama yaptı.[6]

AP grup toplantısında Etem Kılıçoğlu, usul konuşmasında milletvekili için genel görüşme yapılamayacağı görüşünü tekrarladı ve kalın çantasını göstererek *"İşte her şey, bütün dosyalar bu çantanın içinde..benim önergemi kabul ederseniz, her şeyi söyleyeceğim"* dedi. Bunun üzerine teşkilat başkanı Mustafa Gülcügil, *"Senin de dosyan hazır, onlar da burada diye"* bağırdı.[7]

28 Aralık 1969 günü AP Meclis grup toplantısında Etem Kılıçoğlu'nun önergesi yaklaşık 10 saat görüşüldü. 1967'de ihraç edilen fındık, Sellefyan'nın teneke ithali ve Ürdün'den alınmak istenen fosfatta yolsuzluk iddiaları ele alındı. Bu yolsuzluk iddiaları "Dosyalı Muhalefet" olarak nitelendirilmişti. Demirel, gruptaki

---

[4] **Milliyet**, 24 Aralık 1969.
[5] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 2.
[6] Akın Kıvanç, **Demokratik Parti Olayı**, Kor Reklam Yayını, 1978, s. 14.
[7] **Günaydın**, 26 Aralık 1969.

konuşmasında "Dosyalı Muhalefet"in 1969 seçimlerinden sonra hükümetin kurulması sırasında yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığını ifade etti.[8]

Önerge sahibi Etem Kılıçoğlu, bazı şüpheleri olduğunu ve bunların aydınlatılması için konuyu AP Meclis grubunda gündeme getirdiğini belirtti. AP yetkilileri ise, Etem Kılıçoğlu'nun iddialarının görüşmeler neticesinde geçersiz olduğunun anlaşıldığını açıkladılar.[9]

AP Genel Başkan Yardımcılarından Mustafa Gülcügil bazı AP üyelerinin ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na verilecekleri yönündeki haberlerle ilgili olarak *"Bir grup üyenin ihracını istemek, GİK'e düşen bir görevdir. Şu ana kadar GİK böyle bir istekte bulunmamıştır"* biçiminde bir açıklamada bulundu. Mustafa Gülcügil'in bu yöndeki açıklamasına rağmen "Dosyalı Muhalefet" grubunun karşısında olanlar iddialarını kanıtlayamadıkları takdirde başta Etem Kılıçoğlu olmak üzere Saadettin Bilgiç, Ali Naili Erdem, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Şükrü Akkan, Ekrem Dikmen ve bazı isimlerin partiden ihraç olmalarında ısrarlı olacakları belirtilmekteydi. Bunun sonucunda da Demirel'in muhalif ekibe mensup üyelere sert bir göz dağı vereceği dile getirilmekteydi.[10]

1.1.2. İki AP'li Milletvekilinin Kesin İhraç Talebiyle Haysiyet Divanı'na Sevkleri

İlk olarak ihraç talebiyle divana sevkedilenler Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal'dı. AP Meclis Grup Yönetim Kurulu toplantısında *"Millet Meclisi'nin 22.12.1969 günlü oturumunda ve kulisteki tutum, hareket ve fiillerinden ötürü Trabzon milletvekili Ekrem Dikmen ile Sakarya milletvekili Vedat Önsal'ın AP Tüzüğünün 78. maddesini ihlal ettikleri kanaatiyle tedbirli olarak partiden kesin ihraç talebiyle Müşterek Haysiyet Divanına sevkleri"* kararlaştırıldı.[11]

Böylece, Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal, Haysiyet Divanı kendileriyle ilgili kesin karar verinceye kadar AP grup toplantılarına ve parti faaliyetlerine katılamayacaklardı.[12]

---

[8] **Milliyet**, 29 Aralık 1969; 12 Kasım 1969 tarihli Milliyet gazetesinde Bilgiç'çilerin "Dosyalı Muhalefet" yapacakları yer almaktaydı.
[9] Kıvanç, a.g.e., s. 16.
[10] **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1969.
[11] **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1969.
[12] **Milliyet**, 31 Aralık 1969.

Bu arada, İstanbul milletvekili ve AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Dr. Saadettin Bilgiç, AP Genel Başkan Yardımcısı Samsun milletvekili Talat Asal, AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Aydın milletvekili Yüksel Menderes, AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Konya milletvekili Faruk Sükan ve AP Genel Yönetim Kurulu üyesi Erzurum milletvekili Cevat Önder bundan sonraki süreçte parti içi muhalefetin nasıl yürütüleceğini görüşmek üzere toplandılar. GİK'in Demirel'e muhalif beş üyesi aralarında görev bölümü de yaptılar. *"Yeni ve önemli bir mesele ile daha ortaya çıkmak"* konusunda karara vardılar. Basında da yer alan Hacı Ali Demirel'in arsa alımı ile ilgili delilleri toplayarak kamuoyuna açıklamayı planlıyorlardı. Konunun idari yönüyle eski İçişleri Bakanı Faruk Sükan, hukuki kısmı ile ise Talat Asal ile Cevat Önder ilgileneceklerdi. Dosyayı Talat Asal hazırlayacak arsanın satışı sırasında Ulaştırma Bakanlığı koltuğunda oturan Saadettin Bilgiç ise bildiklerini ifade edecekti. Bütçe görüşmeleri sırasında istifa etmemeyi aksine bu görüşmeler sırasında özellikle "Personel Kanunu" ve "Tarım Reformu" konularında hükümeti sıkıştırıp zor duruma düşürmeyi uygun gören "Dosyalı Muhalifler" *in* lider kadrosu, Etem Kılıçoğlu'nun, yolsuzlukları AP grubuna getirmekte acele davrandığı konusunda görüş birliğine vardılar. *"Bütçede perdeyi aralayabiliriz. İstifalarla arkadan ses getirecek ortamı hazırlayınca artık bize kimse niçin istifa ettiğimizi soramaz"* dediler. Grupta halen kendileriyle beraber olan 80 kişinin bulunduğunu tahmin eden "Dosyalı Muhalifler"in lider kadrosu partiden de istifa etmeleri durumunda 30 ile 35 kişinin kendilerinin yanında olacakları görüşünde mutabık kaldılar. Talat Asal yeni bir parti kurma zorunluluğu ortaya çıkarsa kendisinin bu konuda deneyim ve bilgi sahibi olduğunu söyleyerek *"Siz bilir misiniz yeni bir parti nasıl kurulur? Ben önce Hürriyet Partisi, daha sonra Yeni Türkiye Partisi'nin kuruluşlarında bulundum. Yeni bir parti konusunda önce efkarı umumiyenin hazır duruma getirilmesi lazımdır. Çalışmalar iyice planlanarak ortaya çıkmalıdır"* demiştir.[13]

AP içindeki mücadelenin Trabzon milletvekili Ekrem Dikmen ile Sakarya milletvekili Vedat Önsal'ın kesin ihraç talebiyle MHD'ya sevk edilmelerine rağmen AP'de bundan sonra da bazı milletvekillerinin ihraç talebiyle dosyalarının Haysiyet Divanı'na verileceği AP'ye yakın çevrelerce ifade edilmekteydi. Bu çevrelere göre,

[13] **Hürriyet**, 1 Ocak 1970.

ihraç edilecekler Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal ile birlikte 5 kişi olacağı yönündeydi. [14]

Partiden ihraç edileceği belirtilen bir milletvekili, Bilgiç'çilerin GİK'te ihraç kararlarına Demirel ve yeminlilere açıktan mücadeleye başlayacaklarını söyledikten sonra *"Şimdiye kadar parti tenasüdü düşüncesiyle yeminli gruba ve onun lideri durumunda bulunan Demirel'e karşı sadece ikaz vazifesi yapılıyordu. Fakat son günlerin olayları ilk defa bizi açıktan mücadeleye sevketmiştir"* demiştir. [15]

Yeminli grubun Bilgiççi grubu, kongreden önce "Tedrici tasfiye metodu" ile susturacakları konuşuluyordu. Yaklaşık 15 AP ihraç edilerek muhalefet hareketi susturulacaktı. Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal'ın kesin ihraç talebiyle divana sevkleri de bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca genel seçimlerde yeminlilerin başarısız oldukları il teşkilatlarında da benzer bir biçimde tasfiye hareketinin başlatılacağı söylenmekteydi.[16]

Kesin ihraç talebiyle MHD'ya sevkedilen Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal GİK'e itirazda bulundular. İtiraz dilekçelerini makbuz karşılığında Genel Merkeze verdiler. Dikmen, sevkedildikleri MHD'nın tüzüğe göre en fazla bir milletvekiline ihtar cezası verebileceğini de söylemiş, *"Tüzüğü bile bilmiyorlar, yetkisiz bir organdan ihraç talebinde bulunuyorlar"* demişti. Ekrem Dikmen son olaylarla ilgili olarak *"Verilen gensoru önergesi dolayısıyla yapılacak konuşmaların 20 dakika ile sınırlandırılması ile ilgili önergeyi 'Verenle bunu yazdırana küfür ettikleri' iddiasıyla ihraçlarını istendiğini"* söyledi. Dikmen, *"Deniyor ki, verdiren Başbakan Demirel'dir. Kendisine küfrettiğim için ihracım isteniyor. Halbuki küfrettiğime şahit gösterilen Bahattin Uzunoğlu, bizzat böyle bir şey işitmediğini söylemiştir. Demek ki iddia usul bakımından da esassızdır"* şeklinde konuşmuştur. [17]

1.1.3. Adalet Partisi Genel İdare Kurulu Toplantısı

AP GİK toplantısı öncesi GİK'in elinde bazı kimselerin parti aleyhine çalıştıkları hakkında dosyalarının olduğu söylenmekteydi. Konya milletvekili Etem Kılıçoğlu'nun dosyasında, 1969 seçimlerinde Giresun'a giderek bağımsız olarak

---

[14] **Demokrat İzmir**, 1 Ocak 1970.
[15] **Milliyet**, 3 Ocak 1970.
[16] **Yeni Asır**, 3 Ocak 1970.
[17] **Demokrat İzmir**, 8 Ocak 1970.

seçimlere katılan Ahmet Tirali lehinde çalıştığı ithamı yer almaktaydı. Cevat Önder'in dosyasında kendi seçim bölgesi olan Erzurum'da Turhan Bilgin'in milletvekili olmasını önlemek için *"Beşten fazla milletvekili çıkartmayalım"* prensibiyle hareket ettiği iddia edilmekteydi. İhraç edilecekler arasında adı geçen Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever ise, bağımsız aday olarak seçime giren Sıddık Aybar'ın lehine çalışmak ve seçilmesini sağlamakla suçlanmaktaydı. [18]

AP Manisa milletvekili Mustafa Orhan Daut, Saadettin Bilgiç grubunda gösterilen hiçbir parlamenterin parti aleyhine çalışmadığını, bu tür suçlamaların çok çirkin ve yakışıksız birer iftiradan ibaret olduğunu ve Saadettin Bilgiç'in grubundan olduğu iddia edilen milletvekillerinin Yeminli grubun en çok çalışanından daha fazla parti adına çalıştıklarını söyleyecekti.[19]

AP'den partiyi bölücü faaliyetlerinden dolayı ihraç edileceği söylenen GİK üyesi Cevap Önder sert bir demeç verdi: *"Bu bir iftira ve tertiptir. AP'ye hizmet etmiş vatanperverleri tasfiye hareketlerinin başlangıcıdır. Cevat Önder'in GİK'te ve AP içinde bulunmasından tedirgin olanlar varsa, bunlar bir takım gayri ciddi, uydurma hareketlerde, tertiplerde bulunmasınlar. İftira etmesinler, daha açık hareket etsinler. İlk büyük kongreden beri sekiz yıldır AP'nin GİK'te bulunan, AP için hiçbir karşılık ve ivaz beklemeden sayısız hizmetler gören Cevat Önder'i Türkiye'deki bütün AP camiası gayet iyi bilmekte, tertiplerin kimden ve ne için geldiğini gayet iyi bilmektedir."* [20]

7 Ocak 1970'te AP GİK toplantısında ihraçlar konusunda Bilgiç'çiler grubuyla, yeminliler grubu arasında sert tartışmalar oldu. Özellikle, Cevat Önder'in ihracı ile ilgili dosya GİK'te görüşülürken söz alan Aydın milletvekili Yüksel Menderes, Demirel'i sert bir dille eleştiren bir konuşma yaptı.[21]

Yüksel Menderes konuşmasında; bir şahıs ve onun hakimiyetine yemin edenlerin kendileri gibi düşünmeyenleri muhalif konuşmalarından ötürü partiden ihraç etmeyi planladıklarını ve bundan dolayı da AP'nin her zaman savundukları istikrar öğesi olma görevini de kaybedeceğini belirtti.[22]

---

[18] **Milliyet**, 6 Ocak 1970.
[19] Mustafa Orhan Daut ile yapılan görüşme, 29 Eylül 2004.
[20] **Demokrat İzmir**, 7 Ocak 1970.
[21] **Hürriyet**, 8 Ocak 1970.
[22] Dr. Faruk Sükan, **İhanetin Mirası**, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 140; **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 8-9.

Yüksel Menderes konuşmasının devamında, 1961-1965 döneminde AP'yi ve AP'lileri en ağır şekilde suçlayanların, vatan haini ilan edenlerin dahi sonradan AP'ye alınmış olduklarını hatırlattı *"Hazin olan odur ki, bugün bu partide o tarihte bu toleransı gösterenlere karşı bu muamele reva görülüyor"* diye ekledi.[23]

Yüksel Menderes sık sık kesilen konuşmasını şöyle sürdürdü: *"Biz 1945'lerin tek kişi yönetimi ile mücadele ederek buraya geldik. Şimdi siz eski günleri canlandırıyorsunuz. Bu kararlar tek taraflıdır tek kişi yönetimini sağlamak için alınmış kararlardır. Bunun sorumluluğunu ben ve bu toplantı taşıyamaz. Sorumluluk sahipleri bellidir. Bu durumda toplantıyı terkediyoruz..."* Toplantıda kalan Cihat Bilgehan da yeminli grubu eleştiren sert bir konuşma yaptı. Bilgehan'a konuşması sırasında yeminli gruba mensup GİK üyeleri tarafından müdahalede bulunuldu. Bunun üzerine Cihat Bilgehan, Yüksel Menderes ve diğer arkadaşlarından bir buçuk saat sonra AP Genel Merkezi'nden ayrıldı. Bilgehan çıkışta gazetecilerin siz niye Bilgiççi grupla beraber çıkmadınız sorularına *"Ben de şimdi çıkıyorum işte "* şeklinde cevap verdi. [24]

GİK'te söz alan Talat Asal; ihraçları istenilen bu kişilerin suçlarını kanıtlayan delillerin neler olduklarının bilinmediğini, tüzük hükümlerine göre de hemen karar almanın mümkün olamayacağını belirtti. Yaşamının yaklaşık yirmi yılını dosyaların incelenmesine harcayan bir kişi olarak ta 24 saatlik bir sürenin verilmesini ve bu süreçte dosyaların incelenebileceğini bunu müteakipte müzakereye oturulabileceğini ifade etti. Bu esnada Demirel *"Sizin ki bir mütalaa bir tefsirdir"* şeklinde kendisine karşılık verdi. Talat Asal konuşmasını devamında neden acele edildiğini, toplantının 24 saat ertelenmesini, aksi takdirde parti içinde telafisi mümkün olmayan hizipleşmenin doğacağını söyledi. Talat Asal bu toplanın ertesi günü 8 Ocak 1970'te 1964'ten beri bulunduğu AP Genel Başkan Yardımcılığı görevinden istifa etti.[25]

GİK toplantısından sonra Saadettin Bilgiç Meclis'e geldi ve sinirli bir tavırla *"Teşkilatı parçalıyorlar bundan sonraki gelişmeler inşallah iyi olur diyerek..."* Meclis salonuna girdi. Bilgiç'çi gruba dahil milletvekillerinden biri de bu karar

---

[23] **Tercüman,** 8 Ocak 1970.
[24] **Hürriyet,** 8 Ocak 1970.
[25] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti,** s. 7-8.

üzerine "*Demirel hükümeti için koalisyon yolu göründü. Biz hesapladıkları kadar az değiliz*" dedi.[26]

Toplantıyı terkeden Bilgiç'çi gruba mensup bir GİK üyesi şunları söylemişti: *"Toplantıda İstanbul ve bazı illerde ihraçlar görüşüldüğü sırada Samsun ve Eskişehir Başkanlarının kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanına verildikleri meselesi üzerinde duruldu. Bu sırada söz alan Cevat Önder 'Açıklayın beyler ihraç edilecekler arasında başka kimler var? Hepsini bilmek istiyoruz...' dedi. Bunun üzerine Konya Milletvekili Etem Kılıçoğlu, Arif Hikmet Yurtsever ve Cevat Önder'in de kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanına verildikleri açıklandı."* [27]

AP GİK toplantısından sonra açıklama yapan Genel Sekreter Nizamettin Erkmen, seçim sırasında tüzüğe aykırı tutum ve davranışları, parti aleyhine faaliyetleri tespit edilen Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever, Erzurum milletvekili GİK üyesi Cevat Önder , Konya milletvekili Etem Kılıçoğlu'nun daimi ihraç talebiyle ve tedbirli olarak, bunlardan başka Samsun ve Eskişehir Belediye Başkanlarının tüzüğe muhalif hareketleri sebebiyle daimi ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na sevklerine karar verildiğini açıkladı.[28]

Demirel, toplantı sonrası yaptığı açıklamada *"Biz arkadaşlarımızla gazeteler vasıtasıyla görüşmeyiz. İç meselelerimizi de basında münakaşa etmeyiz. İç meselelerimizi partimizin her üyesine ve gerekirse ortak bulunan platformda münakaşa ederiz. Bu itibarla GİK üyelerinin ve senatör ve milletvekillerinin tavrı hakkında verebileceğim cevap bundan ibarettir"* demiştir.[29]

Toplantıda 3 il ve birçok ilçe teşkilatının feshi ele alındı ve AP Genel Başkan Yardımcılarından Mustafa Gülcügil'e, feshedilen teşkilatların yeniden oluşturulması yetkisi verildi. GİK Samsun, Adıyaman ve Bingöl il teşkilatlarının feshine karar kıldı. Ayrıca feshine karar verilen AP ilçe teşkilatları da şunlardı: Fatih, Eminönü, Bakırköy, Sarıyer, Tirebolu, Elbistan, Konya ve Samsun'da Merkez ilçelerle Erzurum'da 4, Kütahya'da 2 ilçe feshedildi. Bu teşkilatların fesih nedenleri arasında kongrelerini zamanında yapmamaları da yer almaktaydı.[30]

---

[26] **Hürriyet**, 8 Ocak 1970.
[27] **Yeni Asır**, 8 Ocak 1970.
[28] **Son Havadis**, 8 Ocak 1970.
[29] **Yeni Asır**, 8 Ocak 1970.
[30] **Tercüman**, 8 Ocak 1970.

1.1.4. İhraç Kararlarının Kesinleşmesi

GİK'te alınan kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na sevk kararlarından sonra, AP Meclis Grup Yönetim Kurulu, Sivas milletvekili Kadri Erogan'ın da kesin ihraç talebiyle MHD'ya sevkine karar verdi ve karar Erogan'a aynı gün içinde tebliğ edildi. Grup Yönetim Kurulu, 22 Aralık günü Meclis'te, CHP'nin hükümet aleyhine verdiği gensoru müzakerelerine iştirak etmemek, oy kullanmamak, konuşmaların 20 dakika ile sınırlandırılmasını isteyen AP önergesinin aleyhinde olmak ve Meclis koridorlarındaki kavgalarından dolayı Ekrem Dikmen ve Vedat Önsal'ı Haysiyet Divanına sevketmişti. Grup Yönetim Kurulu Kadri Erogan'ın da aynı davranışları sergilediğini, bunun ötesinde bu kişileri teşvik ettiğini tespit etti ve dosyasını hazırladı.[31]

AP içindeki mücadelenin şiddetlenmesi üzerine, AP'de "*Gençler Grubu*" adı verilen üçüncü bir grup ta Barlas Kuntay'ın öncülüğünde Demirel ile görüşerek "*Telifçi olmasını, ihraçları durdurmasını*" istedi. Muhalif grup hareket tarzları konusunda kesin karara varmadan önce, gençler grubunun gerçekleştirdiği bu girişimin sonucunun bekleneceği belirtildi. Demirel'e karşı yürütülecek hareket için iki ihtimal üzerinde duruldu. Birinci yol olarak bütçe oylamasında muhalefet partileri ile birlikte kırmızı oy kullanarak hükümeti düşürmek bulunmaktaydı. İkinci yol olarak; bütçenin bile beklenmemesi, gruba gitmeden doğruca Meclis'e bir gensoru önergesi verilmesi ve yapılacak güven oylamasında hükümeti Meclis desteğinden mahrum bırakmak düşünülmekteydi.[32]

Bilgiç, basına konu ile ilgili verdiği demeçte GİK toplantısından çıkan ihraç kararlarıyla ilgili olarak şunları söyledi: "*Konuşmalarımızı parti gruplarında ve GİK toplantılarında, yani partilerimizin organlarında yapacağız. Meseleyi ilk grup toplantısında ele almamız mümkündür. Kimseyle bir toplantı yapmamız da mümkün değildir.*" [33]

AP içindeki muhalif kanat, anlaşmazlıkların yalnızca ihraçlar ve bazı teşkilatların feshedilmesiyle ilgili olmadığını belirtmekteydi. Hükümetin politikasıyla kendi düşünceleri arasında derin fikir ayrılıkları vardı. İddia edildiğine göre, AP içindeki sağcı olarak nitelendirilen bir grubun tasfiye hareketinin başlamasını

---

[31] **Milliyet**, 9 Ocak 1970.
[32] **Son Havadis**, 9 Ocak 1970.
[33] **Tercüman**, 9 Ocak 1970.

Demirel istemekteydi. Bazı AP'lilerin söylediklerine göre Demirel *"Artık bu kangrene bir çare bulunması şarttır"* şeklinde konuşmuştu. [34]

AP içindeki mücadele hızlanmış taraflar kesin vaziyetlerini almışlar ve AP Teşkilat İşleri Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Gülcügil, *"Hadiselerin gelişmesini bekleyelim olaylar durulur"* derken; AP grubundaki "Dosyalı muhalefet" tezini ortaya koyan Etem Kılıçoğlu: *"Kesin olarak söyleyelim bizim arkadaşlardan bir tek kişiyi ihraç ederlerse, bu işin burada bitmeyeceğini"* belirtti.[35]

Yüksel Menderes'in evinde Bilgiç ve Asal'ın katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda AP grubunda gerçekleştirilecek gündem dışı konuşmayla, ihraçların nedenlerinin sorulmasına karar verildiği ileri sürülmüştü. İhraç listesinde Ömer Eken, Cemal Külahlı, Şükrü Akkan, Kemal Ziya Önder'in de yer aldığı belirtiliyordu. Bunlarla beraber 18'likler listesinin 10'u ortaya çıkmıştı. Bütün bunlara rağmen bir AP yetkilisi: " ... *Kesin olarak söylüyorum. Resmi açıklama dışında yeni bir durum yoktur. İş burada bitmiştir"* demişti.[36]

Bu arada basında, AP'li 18 kişinin daha partiden ihraç edilecekleri yönünde haberler yer aldı. Demirel, yeni ihraç haberlerini yalanladı. Demirel yeni ihraçlar konusunda *"Söyleyeceğim bir şey yok. Bana intikal etmiş böyle bir şey yoktur. 18 kişinin partiden çıkarılacağı yolunda verilen haberlerin hepsi yalandır. Bunlar kasıtlıdır. Arkadaşlarımızı tedirgin etmek için ortaya atılmış şeylerdir. Bunları yalanlıyorum. Doğru şeyler değildir"* dedi.[37]

Konya milletvekili Necati Kalaycıoğlu ve Antalya milletvekili Ömer Eken Demirel'i evinde ziyaret ederek grupta ve genel kurulda ihraç kararı alınanların affa uğramalarını istemişler, Demirel'in birleştirici ve bağdaştırıcı kimliğiyle hareket ederek partideki huzursuzluğa son vermesi gerektiğini bildirdiler. Demirel kendilerine *"Ben bu zamana kadar bunu yaptım. Verebileceğim kadar taviz verdim. Anlayış gösterdim amma artık daha fazla vereceğim şey yok"* şeklinde yanıt verdi.[38]

Süleyman Demirel, Anadolu Ajansına verdiği demeçte ise: *"Bir endişe ve güvensizlik yaratma kampanyasıyla karşı karşıyayız. İktidarın zedeleneceğini ümit edenlerin arzuları kursaklarında kalacaktır. AP'nin parlamentodaki üyeleri ve*

---

[34] **Demokrat İzmir**, 9 Ocak 1970.
[35] **Hürriyet**, 10 Ocak 1970.
[36] **Tercüman**, 10 Ocak 1970.
[37] **Demokrat İzmir**, 11 Ocak 1970.
[38] **Milliyet**, 11 Ocak 1970.

teşkilatı yüksek bir şuura sahiptir. Memleketin huzursuzluğa ve iktidarsızlığa götürülmesi gibi bir durumun ihdası, böylesine şuur sahibi partinin üyelerinden hiçbir şekilde beklenemez. AP büyük bir partidir. Bir tüzük ve programa sahiptir. Tüzük ve programa uymayan üyeler hakkında ne yapılacağı, yine tüzükte kayıtlıdır. Parti yönetimi titizlikle partinin bugünkü ve yarınki menfaatlerini korumak görevini ifa edegelmiştir" biçiminde düşüncelerini belirtti.[39]

Yüksek Haysiyet Divanı, AP Genel Merkezi'nde toplanarak ihraçları istenen Cevat Önder ve Etem Kılıçoğlu'nun dosyalarını ele aldı. Yüksek Haysiyet Divanı Başkanı Kemal Bağcıoğlu'nun başkanlığındaki toplantı da oy birliğiyle ihracı istenen Önder ve Kılıçoğlu'nun yazılı savunmalarının alınması kararlaştırıldı ve 10 günlük süre verildi. Kadri Erogan "*Başlatılan tasfiye hareketinin gerçek zararlısının sonunda kendisi olmayacağını*" söyledi.[40]

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e ihraçların durdurulmasını, parti içinde birliğin sağlanmasını isteyen ikaz niteliğinde bir muhtıra hazırlanmaktaydı. Demirel'e verilmek üzere hazırlanan dokuz sayfalık muhtırayı imzalayanların sayısı 71'e çıktı. Ancak bu arada Demirel, AP'de bakanlık görevinde bulunan bir kişinin aracılığıyla muhalif grup içinde yer alan eski bir bakana muhtıranın verilmemesi halinde Cevat Önder ve Etem Kılıçoğlu hariç diğer ihraçları durduracağını bildirdi. AP çevrelerine göre, Demirel'e atfen yapıldığı öne sürülen bu teklifte Ekrem Dikmen, Vedat Önsal, Kadri Erogan, Arif Hikmet Yurtsever ile Eskişehir ve Samsun Belediye Başkanları hakkındaki ihraç taleplerini içeren dosyaların, *"Esbabı mucibenin eksik ve yanlış yazılması"* öne sürülerek geri alınacağı söylenmekteydi. [41]

72'lerin karşısında olanların kesin bir dille belirttiklerine göre ise "*İhraçların hiçbirisinden vazgeçilmeyecek, teşkilatta yapılan ayıklamalar, fesihler olduğu gibi yürütülecek"* ti. İlk önce Etem Kılıçoğlu ile Cevat Önder'in ihraçları için girişilen muamele tamamlanacak hemen arkasından Ekrem Dikmen, Vedat Önsal gibi isimlerin partiden çıkarılmaları için gerekli işlemler yürütülecekti.[42]

Bununla birlikte uzlaşma arayışı sürdü. AP Genel Başkan Yardımcılarından Mustafa Gülcügil "*Anlaşmazlık kısa zamanda mantık ölçüleri içinde halledilecektir.*

---

[39] **Hürriyet**, 13 Ocak 1970.
[40] **Hürriyet**, 14 Ocak 1970.
[41] **Demokrat İzmir**, 16 Ocak 1970.
[42] **Hürriyet**, 19 Ocak 1970.

Buna inancımız tamdır" şeklinde bir açıklama yaptı. Saadettin Bilgiç de Gülcügil'i "*Son gelişmeler hatalarına rağmen Süleyman Bey'i ibra etmede toplanıyor. Bütün çaba, parti tesanütü adı altında bunu sağlamayı hedef tutuyor*" diyerek destekledi ve bir soruya "*Mesele şahsi değildir. Prensip ihtilafıdır. Bir zümrenin diğer bir zümreye hakimiyetini önlemeye çalışıyoruz*" biçiminde yanıt verdi.[43]

Bütün bu gelişmeler Cevat Önder ve Etem Kılıçoğlu'nun AP'den ihraç edilmesiyle sonuçlandı. Yüksek Haysiyet Divanı Başkanı Kemal Bağcıoğlu "*Karar kesindir. Tüzük gereğince yalnız genel başkan yeniden tetkikini isteyebilir*" demiştir.[44]

Cevat Önder, ihracıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "*12 Ekim 1969 seçimlerinde AP aleyhine çalıştığım adi bir iftira ve komplodur. AP tüzüğünün tamamını, programın yarısına yakınını, yönetmelikleri hazırladım. Kırat sembolünü AP'ye Mehmet Turgut ile birlikte aldık. AP'ye bu kadar hizmet vermiş olan bir kişi AP aleyhinde nasıl çalışmış olabilir? GİK müdafaamı dahi almamıştır. İleri sürdükleri bütün nedenler gerçek dışıdır. Gerçek nedense; Demirel çevresinde çalışkan, akıllı, tecrübeli insanları istememektedir. Bunun sonucunda da kendisine yemin etmiş bir grup meydana getirmiştir. Demirel AP'yi bir şahıs ve zümre partisi durumuna getirmek istemektedir. Biz şahıs ve zümre hakimiyetini tasvip etmiyoruz. Bir gün gelecek Demirel de, etrafındakiler de yıkılacaktır.*" [45]

AP'den ihraç edilen Etem Kılıçoğlu ve Cevat Önder bu işlemin düzeltilmesi için bütün hukuki yollara başvuracaklarını söylediler. AP tüzüğüne göre, Yüksek Haysiyet Divanı'nca kesin ihraç kararıyla ihraç edilenler için parti içinde her hangi bir "itiraz mercii" bulunmamaktadır. Öte yandan, Kılıçoğlu ve Önder'in Asliye Mahkemesine, ihraç işlemlerinde usulsüzlük bulunduğu iddiasıyla başvurabilme hakları bulunmaktaydı.[46]

3 Şubat 1970 tarihinde AP Müşterek Haysiyet Divanı, Trabzon milletvekili Ekrem Dikmen, Sivas milletvekili Kadri Erogan, Sakarya milletvekili Vedat Önsal ve Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever'in partiden kesin olarak ihraçlarına karar verdi.[47]

---

[43] **Tercüman**, 24 Ocak 1970.
[44] **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1970.
[45] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 10.
[46] **Tercüman**, 31 Ocak 1970.
[47] **Son Havadis**, 4 Şubat 1970.

Trabzon milletvekili Ekrem Dikmen ihracıyla ilgili olarak, *"1969 seçimlerinden sonra başlayan tüm ihraçlar gibi, benim ihracımın da hiçbir hukuki dayanağı yoktur. İhracımı sebebi partiye ve ülkeye bir yararı olmadığına inandığım genel başkanın şahsi husumetinin bir sonucudur. Ve partide kendi hakimiyetini pekiştirme gayretlerinin bir bölümüdür. İnanıyorum ki AP Süleyman Demirel'den kesinlikle kurtulacaktır, kurtulmaya da mecburdur. Çünkü AP bir aile şirketi değildir. Son olarak şunu belirtmeliyim ki, ülkemizde hiçbir Başbakan, kendisini ve partisini bu kadar zor duruma sokmamıştır"* açıklamasında bulundu.[48]

Vedat Önsal ihracıyla ilgili olarak; *"Güya ben, böyle hükümeti bilmem ne yaparım demişim. O kelimeler benim ömrümde kullanmadığım kelimelerdir. Ben bunları söylemişim ve Antalya milletvekili İhsan Ataöv bunu duyduğundan dolayı beni partiden ihraç ettiler"* biçiminde bir açıklama yaptı.[49]

Kadri Erogan, kesin ihraç kararının verilmesinden sonra basına yaptığı açıklamada özetle şunları söyledi: *"İhraç nedenim sunidir. Çünkü, bu kısıtlama önergesi için bir grup kararı alınmamıştır. Bu önergeye Süleyman Demirel de Mecliste bulunduğu halde, oylama esnasında Meclis salonunu terkederek reyini vermemiştir. Bundan dolayıdır ki, benim tutumumla Başbakanın tutumu arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu gösteriyor ki, partiden ihraç sebebim tamamıyla kanunsuz, haksız ve keyfidir. AP 3. Büyük Kongresi'nde genel başkanlık için adaylığımı koymuştum. Son grup toplantılarından birinde Başbakana 'Partiyi sen yıktın. Bundan sorumlu sensin, kurtarmaya mecbursun' dedim. Bugün şahsıma verilen bu ihraç cezasının nedeni Demirel'in partide şahsi hakimiyetini kurmak çabalarına her zaman karşı olmamdandır."* [50]

İhraçlar, AP'yi Demirel Partisi yapma projesinin ilk adımlarını oluşturmuştu. 1969 seçimlerinden sonra ise en basit usul meselelerini ön yargılı bir biçimde değerlendirerek ihraç mekanizması işleme konulmuştu. Yaşananlar, tartışmasını bilemeyenlerin meseleleri kavgaya dönüştürmeleri biçiminde ifade edilebilir.[51]

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, 12 Ekim 1969 seçimlerinden sonra hükümeti oluştururken bir takım çevrelerin *"İçinizdeki gerici, ırkçı, turancı,*

---

[48] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 29.
[49] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004. Vedat Önsal, daha sonra Demokratik Parti Genel BaşkanYardımcısı olacaktır.
[50] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 27-28.
[51] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.

takunyalıları temizlerseniz AP'ye kimsenin bir diyeceği kalmaz. AP gerçek Atatürkçü çizgiye çekilmiş olur. Eskiden partiyi ele geçirmeye çalışıyorlardı, şimdi ise devleti ele geçirmeye çalışıyorlar. Dikkatli ol" şeklinde yapılan açıklamaların tesiri altında kalmıştı. Bu tür söylemlerin etkisiyle ve yeminli grubun baskısıyla hükümeti oluşturmuştu. Çünkü eski bakanlık görevinde bulunmuş kişileri hükümet dışında bırakıp, hükümeti genel müdür veya müsteşarlık görevinde bulunanlarla idare etmek istedi. 1968 yılı içerisinde gerçekleştirilen kongrede GİK'te sağladıkları çoğunluğa dayanarak, 1969 seçimlerinde Demirel'in istemediği kişilerin seçilmesinden ötürü bazı teşkilatlarda tüzük dışı fesihler başladı.[52]

Son gelişmeler üzerine Saadettin Bilgiç'in de yer aldığı 6 AP milletvekili GİK üyeliğinden istifa ettiler. İstifa dilekçesi şu şekildeydi: [53]

"ADALET PARTİSİ GENEL BAŞKANLIĞINA;

ANKARA

1969 seçimlerini takiben şahıs ve bir mahdut zümre hakimiyetini tesis için girişilen planlı tasfiye hareketinin çok önemli bir safhasını da, çeşitli önleme teşebbüslerine rağmen, partinin muhtelif kademelerinde yapılan ihraç hareketleri teşkil etmektedir. AP'nin gerçek hüviyeti içinde var olması ve demokrasinin bütün icapları ile Türkiyemize yerleşmesi ve işlemesi için mesuliyet mevkilerinde uzun yıllar verilmiş olan mücadelenin neticesi ve demokrasi anlayışımızın icabı, GİK üyeliğine devamının memlekete ve partiye bir faydası ve manası kalmadığı cihetle, bu vazifeden istifa zarureti hasıl olmuştur. 4.2.1970

Adalet Partisi Genel İdare Kurulu Üyeleri

**Dr. Saadettin BİLGİÇ, (İstanbul Milletvekili)*

**Yüksel MENDERES, (Aydın Milletvekili)*

**Dr. Faruk SÜKAN, (Konya Milletvekili)*

**Talat ASAL, (Samsun Milletvekili)*

**Mehmet TURGUT, (Bursa Milletvekili)*

**Cihat BİLGEHAN, (Balıkesir Milletvekili)"*

---

[52] Saadetin Bilgiç, **Dr. Saadettin Bilgiç Hatıralar,** Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 196-197.

[53] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti,** s.26.

1.2. 72'LER MUHTIRASI

7 Ocak 1970 tarihinde yapılan GİK toplantısından sonra AP içinde son yaşanan gelişmelerin sonucunda muhalif grupta yer alan 55-60 kişilik parlamenterin imzasıyla, Demirel'e verilmek üzere Mehmet Turgut tarafından hazırlandığı iddia edilen bir muhtıranın hazırlandığı öne sürülmekteydi.[54]

Siyasi kulislerde, Demirel'e verilecek muhtıranın geciktirildiği bu gecikmede de, ihraç taleplerinin AP teşkilatlarınca genellikle desteklendiği yönündeki haberlerin etkili olduğu ifade edilmekteydi.[55]

AP'yi parçalamaya yönelik olan ihraçların ve bir takım teşkilatların feshedilmesini durdurmak amacıyla Demirel'e hitaben hazırlanan muhtıra imzaya açılmıştı. İmza toplayanların arasında Mustafa Orhan Daut, Cemal Külahlı, Önal Şakar bulunmaktaydı. Muhtırada partide birlik ve beraberliğin sağlanması için ihraçların ve fesihlerin durdurulması istenmekteydi. [56]

Muhtıra Demirel'e verilmeden önce, basında muhtıranın içeriğiyle ilgili olarak haberler çıkmaktaydı. Muhtıranın özellikle şu noktaları kapsadığı ifade edilmekteydi:

1) AP içinde birlik ve beraberliğin Genel Başkan Demirel tarafından mutlak surette sağlanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı.

2) Yeminlilerin kendi grubundan olmayan milletvekillerine karşı tasvip edilmeyen hal ve hareketlerinin durdurulmasının parti içindeki huzuru sağlamak açısından önemine vurgu yapılmaktaydı.

3) Teşkilatlarda yapılmak istenen tasfiye hareketleri bir şahıs veya zümrenin parti içinde hakimiyeti pekiştirmek için yapıldığı bundan dolayı, teşkilatlarda yapılmak istenen tasfiyelerin hemen durdurulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı.

4) Tüzüğe uygun olmayarak partiden kesin ihraç talebiyle tedbirli olarak Haysiyet Divanına sevkedilen parlamenterler hakkındaki ihraç işlemlerinin durdurulması istenmekteydi.[57]

---

[54] **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1970.
[55] **Yeni Asır**, 15 Ocak 1970.
[56] İhsan Tombuş, **Politikada 41 Yıl**, İzgi Yayınları, Ankara, 1997, s. 197.
[57] **Tercüman**, 16 Ocak 1970.

Muhtırada, tüzük dışı ihraçların durmaması ve bazı teşkilatlarda yaşanan fesih hareketlerinin devamı sonucu ortaya çıkacak bütün olayların sorumluluğun parti genel başkanı olarak Demirel'e ait olduğu belirtilmekteydi. İhraçlara son verilmediği taktirde Demirel'in bir hizip başı olacağı, vurgulanmaktaydı. Muhtırayı imzalayanlar, AP'ye bağlı kişiler olduklarını ve amaçlarının partiyi bölmek olmadığını ifade etmekteydiler.[58]

72 milletvekili tarafından imzalandığı için "72 ler Muhtırası" olarak bilinen mektup, İzmir milletvekili Şükrü Akkan, Elazığ milletvekili Samet Güldoğan, Konya milletvekili Özer Ölçmen ve Manisa milletvekili Mustafa Orhan Daut tarafından 17 Ocak 1970'te Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom'a teslim edildi. Muhtıranın verileceğini bilmesine rağmen Demirel Başbakanlığa gelmedi ve bu nedenle de zarf özel kalem müdürüne bırakıldı. Muammer Ekonom'a göre ise, milletvekilleri randevu istememişlerdi.[59]

Muhtıranın *"Özel Kalem Müdürüne niçin bırakıldığı"* şeklindeki bir soruya cevaben Şükrü Akkan *"Daha önce randevu alınmadığından dolayı Özel Kaleme verildiğini"* söyledi. Siyasi çevrelerde, muhtırada parti içi sorunların ifade edildiği, partide şahıs ve zümre hakimiyetinin sağlanması yönünde bazı gelişmelerin olduğu belirtilip, ihraç talebiyle Haysiyet Divanı'na sevkedilen AP'lilerin ihraçlarının durdurulmasının ve bu yaşananlara karşı bazı adımların atılmasının istenildiği ileri sürülmekteydi. Bunun yanında bir zümrenin egemenliğine karşı gelmenin 1946 ruhuna uygun olacağı ifade edilmekteydi. Ayrıca, muhtırayı imzalayanların büyük bir kısmı, muhtıra Başbakan'dan başka birisi veya birileri tarafından kamuoyuna açıklandığı takdirde kendilerinin de bir açıklamada bulunarak muhtırayı parti içinde huzurun yerleşmesi amacıyla imzaladıklarını belirteceklerdi.[60]

72'ler muhtırasını Başbakanlıkta Özel Kalem Müdürüne veren milletvekilleri çok iyi niyet taşıdıklarını belirtip, muhtıranın birleştirici, yapıcı; 1946 ve 1961 ruhuna sadık bir hatırlatmadır dediler.[61]

Demirel, 72'ler muhtırasıyla ilgili sorulara *"Ne açıklamamı istiyorsunuz? Onlar bizim iç meselemiz. Bizim iç meselelerimizde yapacağımız açıklamanın sizinle*

---

[58] **Demokrat İzmir**, 12 Ocak 1970.
[59] Kıvanç, a.g.e., s. 21; 72'ler Muhtırası'nın tam metni ektedir.
[60] **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1970.
[61] **Son Havadis**, 18 Ocak 1970.

olmasına lüzum yok. Daha evvel söyledim. İç meselelerimizi basın vasıtasıyla görüşmem. Bu sözüme sadıkım" dedi.[62]

Demirel'in AP'li yöneticilerle gerçekleştirdiği bir konuşmada muhtırayla ilgili olarak *"Dağ fare doğurdu" "Gelsin bu arkadaşlar, benimle konuşsun"* dediği kamuoyuna yansıdı. Muhtırayı imzalayan milletvekillerinden biri, muhtıraya imza koyanların büyük bir kısmı anlaşmazlıkların giderilmemesi, muhtıradan bir netice alınamaması durumunda bütçe oylamasında kırmızı oy verilmesi yönünde kararlı olduklarını söyledi.[63]

Demirel, muhtırayı verenleri görüşmeye davet etmesi üzerine muhtırayı imzalayanlardan bir kişi açıklama yaptı. Açıklamada muhtıranın kaleme alımından çok önce parti içinde sorunların çözümlenmesi, ihraçların durdurulmasıyla ilgili olarak bir çok randevu isteklerinin ya cevaplanmadığını ya da reddedildiğini, meselenin bu kadar önemli bir noktaya varmasından dolayı da Demirel ile görüşülecek hiçbir şey kalmadığını ifade etti.[64]

Enformasyon Bakanı Turhan Bilgin yaptığı açıklamada *"72'lerin muhtırası gazetelerde çıkınca Başbakan Süleyman Demirel şifre ile açılan çantasını açtı. Muhtırayı yerinde görünce çok sevindi"* dedi.[65]

72'ler muhtırası, AP'yi tek adam partisi yapmak isteyen Demirel'e ve onun saltanatına karşı parti organlarının sesinin, düşüncelerinin dile getirilmesiydi.[66]

1.2.1. 72'ler Muhtırasının Verilme Nedenleri

Demirel, 1969 seçimlerinden sonra parti içinde kendisine rakip olarak gördüğü 1965 ve 1969 seçimlerinde ön seçimlerden geçen; birinci, ikinci sıradan milletvekili seçilen milletvekillerine bir cephe alarak onları kabineye almadı. Ayrıca eski Demokratların siyasi haklarının iadesiyle ilgili önerge TBMM'den geçti. Fakat senatoda bunu reddettirdi. Bu iki olay 72'ler muhtırasının verilme nedenlerindendir. Bu olaylar üst üste gelince Demokrat Parti kökenli milletvekilleri parti içinde Demirel'e bir muhalefet hareketi başlattılar.Yapılan toplantılar neticesinde 72

---

[62] **Demokrat İzmir**, 20 Ocak 1970.
[63] **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1970.
[64] **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1970.
[65] **Yeni Asır**, 24 Ocak 1970.
[66] Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005.

milletvekilinin imzalarıyla Demirel'e muhtıra verildi.[67]

Muhtıra, partinin mevcut konumunun yasal platformda dile getirmenin olanaksız hale gelmesinden ve tüm görüşme olanakları kapandığı için son bir çare olarak kaleme alındı.[68]

72'ler muhtırası 1969 seçimlerinden sonra AP içinde başlayan tüzük dışı tasfiyelerin durdurulması, anarşi ve terör ortamının ortadan kaldırılması, eski Demokrat Partililerin Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun çıkarılması, Demirel ve yakınları için ortaya atılan yolsuzluk iddialarının cevaplandırılabilmesini sağlamak için verildi.[69]

Muhtıranın temelde hazırlanış nedeni, 1969 seçimlerinden sonra gerçekleştirilen tüzük dışı ihraçlardır. Muhtıra, bazı milletvekillerinin ihraçlarını, bir takım parti teşkilatlarının fesih kararlarını engelleyecek önlemlerin alınmasını içermekteydi.[70]

72'ler muhtırasını imzalayanlardan bazıları muhtıra parti yönetimi tarafından dikkate alınır, parti içinde eskiden olduğu gibi tekrar dostluk ve dayanışma ruhu çerçevesinde ortak çalışma fırsatı doğabilir düşüncesiyle imza verdiler.[71]

1.2.2. 72'lerin 41'lere Dönüşmesi

17 Ocak 1970 tarihi Demirel' e 72 AP milletvekilinin imzalarıyla muhtıranın verildiği tarihtir. 11 Şubat 1970 ise bütçenin Mecliste oylandığı tarihtir. 41 AP milletvekili bütçe oylamasında kırmızı oy kullandı. 72'ler muhtırasının altına imza koyan milletvekillerinin hepsinin bütçe oylamasında kırmızı oy kullanmamaları kendilerine göre farklı bir düşünceye ulaştıkları anlamını taşır.[72]

17 Ocak'tan bütçenin reddine kadar geçen zaman dilimi içerisinde muhtırayı imzalayanlar arasında metot ayrılıkları oluştu. Muhtırayı imzalayan Balıkesir milletvekili Cihat Bilgehan, Manisa milletvekili Ömer Şakar, Bursa milletvekili Cemal Külahlı ve Barlas Küntay gibi bazı milletvekilleri bir taraftan parti yönetiminden ilgi görmemenin mutsuzluğunu yaşarlarken diğer taraftan da parti

---

[67] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004.
[68] Bilgiç, a.g.e., s. 201.
[69] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.
[70] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[71] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[72] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.

içinde yürütülecek mücadelenin daha faydalı olacağı görüşünü savunmaktaydılar. Bundan dolayı da 72'ler 41'lere dönüştü.[73]

72'ler olarak bütçe oylamasından bir gün önce yapılan toplantı da 40 kadar milletvekilinin kırmızı oy kullanması halinde bütçenin reddedileceği ve Demirel'in de istifaya zorlanacağı havası toplantıda ortaya çıktı. Özellikle genç milletvekilleri kendilerine bir zarar gelebilir endişesiyle bu gerçekleştirilecek hareketin dışında kaldı.[74]

72'ler muhtırasını imzalayanların içinde muhtırayı bir rica mahiyetinde görenler olduğu kadar bu işin sonuna kadar gitmesini isteyenler de bulunmaktaydı. Sayının 72'den 41'e dönüşmesi zaman içinde oluşmadı. Muhtıraya imzalarken, imzalayanlar arasında düşünce ayrılığı mevcuttu. [75]

AP ile 41'lerin sosyo-ekonomik durumları Tablo 1'de gösterilmiştir

Tablo: 1

AP'nin ve 41'lerin Sosyo-Ekonomik Yapıları

	AP'nin Sosyo- Ekonomik Yapısı	41'lerin Sosyo-Ekonomik Yapısı
Serbest Meslek	% 37	%42
Memur	% 27	%22
İş Adamı	% 20	% 7
Toprak Sahibi	% 7	%15
Din Adamı	% 2	%10
İşçi-Esnaf	% 3	% 2
Belirsiz	% 4	% 2

Kaynak: İsmail Cem, **Türkiye Üzerine**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970, ss. 70-74.

41'lerin sosyo-ekonomik kökenlerine bakıldığında 41'lerin sadece Demirel düşmanlığıyla veya demokrasi aşkıyla biraraya gelmedikleri görülmekte, özellikle ülkedeki ekonomik gelişmelerden zarar görenlerin temsilcileri olarak biraraya

[73] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[74] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004.
[75] İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.

geldikleri de kabul edilmektedir.[76] Fakat şu noktayı da belirtmeliyiz ki; 41'lerin yaklaşık olarak %40'ı Demokratik Parti'nin kuruluşunda yer almamışlardır.

1.3. BÜTÇENİN REDDİ

1.3.1. Bütçe Oylaması Öncesi Genel Durum

Bütçe oylaması öncesinde, 72'ler muhtırasında imzası olanlardan 55 kişi bütçe oylamasında kırmızı oy verme kararı aldılar ve bu kararı da bir protokolle tespit ederek imzaladılar.[77]

Bütçe oylaması öncesi Demirel'i genel başkanlıktan ve Başbakanlıktan devirmek için sıkı bir mücadele sergileyeceklerini söyleyen muhalif grup üyeleri yaptıkları açıklamada *"Bugüne kadar sürdürdüğümüz hareket hiçbir zaman partiye karşı değil, tamamen Süleyman Demirel'in şahsına karşıdır. Bunun gerek parti teşkilatında gerek kamu oyunda böylece bilinmesi gerekir. Bu kararımızı her an yaptığımız temaslarla teşkilatlarımıza duyuruyoruz. Bütçe oylamasında verilmesi kuvvetle muhtemel hale gelmiş bulunan güven oyu, hiçbir zaman AP'ye ve AP iktidarına tevcih edilmiş olmayacaktır. Bizim güvensizliğimiz, Süleyman Demirel'in kendisinedir. Bütçe oylamasında verilecek ademi itimad oyu Süleyman Bey'e verilecektir. Süleyman Bey'e itimat etmemek te hiçbir zaman AP'ye itimad etmemek demek değildir. Güvensizlik oyu kullanılarak Süleyman Bey Başbakanlıktan gidecek, yerine bir başkası getirilecektir. Bugüne kadar ki çaba ve hareketlerimiz de göstermiştir ki asıl ihtilaf unsuru Süleyman Bey'in kendisidir. Bugüne kadar çekilmesi gerekirdi. Çekilmedi. Gitmek istemediğine göre, gönderilmesi gerekmektedir. İşte bunun içindir ki kendisine güvensizlik oyu verilecek ve Başbakanlığa geldiği yoldan, bütçe oylamasında tıpkı CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yapıldığı gibi güvensizlik oyu verilmek suretiyle gidecektir"* dediler.[78]

AP'li bir kısım bakanlar bütçe oylaması öncesinde 72'lerin öne çıkan isimleri Saadettin Bilgiç, Yüksel Menderes, Cihat Bilgehan, Faruk Sükan, Talat Asal ile görüşmeler yaptılar. Uzlaştırma çalışması olarak ifade edilen bu görüşmelere eski bakanlardan Turgut Toker de katıldı.[79]

---

[76] İsmail Cem, **Türkiye Üzerine**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970, ss. 70-74.
[77] **Tercüman**, 6 Şubat 1970.
[78] **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1970.
[79] **Tercüman**, 11 Şubat 1970.

72'ler bütçe oylamasından bir gün önce Konya milletvekillerinin Necatibey Caddesindeki Bürosunda toplandılar. Toplantıda bir grup bütçeye kırmızı oy verilmesini doğru bulmazken, bir grupta kırmızı oy vermekten başka çarelerinin bulunmadığını, aksi halde partiden birer ikişer ihraç edileceklerini belirttiler.[80]

Toplantıda Gençler grubuna mensup 11 milletvekili kırmızı oy vermeme görüşündeydiler. Bu milletvekilleri kırmızı oy vermenin parti içindeki sorunları çözmeyeceğini ileri sürerek kırmızı oy verilmesine karşı çıktılar.[81]

Toplantıya başlamadan önce bir öneri yapıldı. Öneri; *"Karar ne olursa olsun, çıkacak karara uyacaklar katılsın. Müzakerelerden sonra alınacak karara uymayacak olanlar müzakerelere katılmasın"* biçimindeydi. Bu öneri kabul edildi ve bazı milletvekilleri toplantıyı terkettiler. Toplantının sonunda yapılan oylamada bütçeye 39 milletvekili red, 1 milletvekili kabul, 1 milletvekili de çekimser oy kullanılması yönünde oy verdiler.[82]

Konyalılar Bürosunda gerçekleştirilen toplantıda 72'lilerin önemli isimlerinden Bursa milletvekili Mehmet Turgut, bütçe oylamasında kırmızı oy vermemek doğrultusunda bir konuşma yaptı. Kaç kişinin bütçenin reddi yönünde oy vereceği belli değildi. Fakat çoğunluk kırmızı oy verme isteğinde kararlı olunca Mehmet Turgut da kırmızı oy vereceklerin grubuna katıldı.[83]

Toplantıdan sonra Saadettin Bilgiç yaptığı açıklamada *"Bu ateşi kendileri yaktılar, biz yakmadık. Şimdi söndürebilirlerse kendileri söndürsünler"* derken; İzmir milletvekili Şükrü Akkan ise *"Kırmızı oy verecek milletvekillerinin sayısının 50'den fazla olduğunu"* açıkladı.[84]

Talat Asal, bütçe oylaması sabahında Mecliste gazetecilere *"Kırmızı oy için şeref sözü vermiş 48 kişinin imzalarını taşıyan protokol cebimde"* şeklinde bir açıklama yapıyordu.[85]

---

[80] Tombuş, a.g.e., s. 199.
[81] **Yeni Asır**, 12 Şubat 1970.
[82] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.
[83] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[84] **Milliyet**, 12 Şubat 1970.
[85] **Yeni Asır**, 12 Şubat 1970; Hasan Korkmazcan böyle bir protokolün olmadığını söyledi, 14 Temmuz 2004.

1.3.2. Bütçe Oylaması Öncesi Demirel'le Yapılan Görüşme

AP Meclis grup salonunda Saadettin Bilgiç'in isteğiyle 72'lerden 30 kadar milletvekilinin katıldığı bir toplantı gerçekleşti. Toplantıda Bilgiç, *"Başbakanı düşürürsek şimdi düşürürüz. Bunun daha sonra yapılması mümkün değildir. Şimdi nasıl olsa bizi partiden atacak"* dedi.[86]

Bu görüşme sırasında Demirel'in Antalya milletvekili Ömer Eken'in aracılığıyla görüşme talebinde bulunduğunu ve bir heyeti davet ettiğini söyledi. Görüşme teklifi kabul edilerek Hasan Korkmazcan, İhsan Tombuş, Özer Ölçmen, Şükrü Akkan ve Abdurrahman Şeref Laç bu görüşmeye katıldılar.[87]

Görüşmede Demirel'e 72'ler muhtırasına imza koyanlar adına gelindiği ifade edildi. Bir uzlaşma imkanının doğabilmesi için bütçe oylamasının ertelenmesi istendi. Muhtıradaki talepler karşılanmadığı taktirde, 72'lerin büyük bir bölümünün bütçe oylamasında kırmızı oy verecekleri belirtildi. Demirel, 72'lerin temsilcilerini dikkatle dinledi ve görüşmenin sonuna doğru 72'lerin temsilcileri umutlandı. Çünkü Demirel'den isteklerinin yapılacağı yönünde olumlu reaksiyonlar aldılar. O sırada Demirel'e bir pusula getirildi. Demirel pusulaya baktıktan sonra **"İp inceldiği yerden kopsun"** dedi. Pusulada *"Bütçede kırmızı oy vereceklerin sayısı 10-15 geçmez , taviz vermeyin"* yazılıydı. [88]

Toplantıdan ayrılırken İhsan Tombuş, Demirel'e anlaşılmayacak önemli bir meselenin olmadığını, bütçe oylamasının ertelenmesi durumunda bir orta yolun bulunabileceğini söylemişti. Buna karşılık olarak Demirel *"Arkadaşlarla konuşayım, mümkünse yaparız"* diyerek genel kurul toplantısına girmişti ve bu istek de kabul edilmemişti.[89]

Şükrü Akkan, Demirel ile yapılan toplantı sonrası yaptığı açıklamada *"Sadece Anayasa ve tüzük hakimiyeti istediklerini, şahıs ve zümre hakimiyetini kabul etmediklerini, muhtırada belirtilen taleplerin karşılanmadığı taktirde özveride bulunmayacaklarını"* ifade etti.[90]

---

[86] **Milliyet**, 12 Şubat 1970.
[87] **72' ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 33.
[88] Hasan Kormazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004; Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[89] Tombuş, a.g.e., s. 202.
[90] **Tercüman**, 12 Şubat 1970.

1.3.3. Bütçe Oylaması

Bütçe oylamasında CHP'nin kırmızı oy vereceği kesindi. Hatta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Ankara dışında olan milletvekillerinin oylamaya katılması için talimat vermişti.[91]

Bütçe oylamasına Kayseri'den başlandı. İlk kırmızı oy AP'den Kocaeli milletvekili Vehbi Engiz'den geldi. Bundan sonra Mecliste bazı atışmalar oldu. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, *"Rey verme hakkına baskı gösterilemez "* diyerek olayları önledi.[92]

Bütçe oylamasına 438 milletvekili katıldı. Kabul edenler 214, reddedenler 224, oya katılmayanlar 11 idi. Böylece bütçe reddedildi. Oylamaya katılmayan milletvekilleri ise şunlardı: Ali Naili Erdem, Necmettin Erbakan, Şevki Güler, Kasım Küfrevi, Hasan Akçalıoğlu, Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, İbrahim Öztürk, Kasım Emre, Mustafa Sabri Sözeri.[93]

AP'den bütçeye kırmızı oy veren 41 milletvekilinin isimleri şöyleydi: Süleyman Çiloğlu, Ömer Eken, Yüksel Menderes, Kemal Ziya Öztürk, Mevlüt Yılmaz, Mehmet Turgut, İhsan Tombuş, Sami Arslan, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Rasim Cinisli, Hüsamettin Akmumcu, Hilmi Türkmen, İbrahim Abak, Saadettin Bilgiç, İlhan Darendelioğlu, Mustafa Fevzi Güngör, Abdurrahman Şeref Laç, Osman Özer, Turgut Topaloğlu, Şükrü Akkan, İhsan Gürsan, Ali Naki Üner, Vehbi Engiz, Bahri Dağdaş, Sezai Ergun, Kubilay İmer, Necati Kalaycıoğlu, Baha Müderrisoğlu, Özer Ölçmen, Faruk Sükan, Mehmet Ersoy, Mustafa Orhan Daut, Vehbi Sınmaz, Adnan Akarca, Hasan Basri Albayrak, Ata Bodur, Güngör Hun, Talat Asal, Hüseyin Abbas, Necati Çakıroğlu. Ayrıca daha önce AP'den ihraç edilen Ekrem Dikmen, Cevat Önder, Vedat Önsal, Etem Kılıçoğlu, Kadri Erogan bütçe oylamasında kırmızı oy kullandılar.[94]

72'ler muhtırasına imza koyup da beyaz oy veren milletvekillerinin isimleri şöyleydi: Cihat Bilgehan, Kazım Coşkun, Mustafa Maden, Kemal Erdem, Cemal Külahlı, Barlas Kuntay, Ertuğrul Mat, Veli Gürkan, Halil Akgöl, Ali Yılmaz, Akgün Silivrili, Münir Daldal, Akın Özdemir, Sabri Yahşi, Kemal Kaçar, İsmail Hakkı

---

[91] Kıvanç, a.g.e., s. 33.
[92] **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1970.
[93] **MMTD**, B: 45, 11.2.1970, O: 2, ss. 148-151.
[94] **Hürriyet**, 12 Şubat 1970.

Şengüler, Önal Şakar, Haydar Özalp, Enver Akova, Tevfik Koraltan, Turgut Nizamoğlu.[95]

Bütçenin reddedilmesi, AP'nin kuruluşunun 10. yıldönümünün yanı sıra 1965'te İnönü kabinesinin, muhalif partilerin ortaklaşa hareket etmesiyle, düşürülüşünün de 5. yılına rastlamaktadır.[96]

41'lerin bu davranışı Türk siyasal yaşamında ilk defa görülen bir olaydı. Kendi partilerinin hazırladığı bütçe tasarısına kırmızı oy vermeleri parti disiplinine aykırıydı. Diğer taraftan da Demirel'in parti içindeki hakimiyetinin azaldığını göstermekteydi. Bu durum Demirel'i zor durumda bırakmıştı.[97]

Demirel, *Bayram* gazetesinde çıkan demecinde bütçe için verilen kırmızı oyların ilk yenilgisi olduğunu ve siyasal bunalımın ekonomi üzerinde kötü etkiler yaptığını kabul ediyordu. Ayrıca Demirel bu krizin demokrasi çerçevesi içerisinde çözümlenmesini yani ordunun işe karışmamasını kesinlikle istiyordu.[98]

41'ler bütçe oylamasından sonra yaptıkları açıklamada *"Biz AP programının ve millete yapılmış taahhütlerin dürüst, namuslu, faziletli ve bilgili ellerde gerçekleşeceğine inanıyoruz. AP'nin sağlam potansiyeli böyle bir idareyi rahatlıkla tesise kafidir. Onun için AP'yi iktidarda tutacak ciddi alternatif, kabineyi Süleyman Demirel'den başka bir milletvekili veya senatörün kurmasıdır. Bizlerin dışında kurulacak böyle bir kabineye güven oyu vermeye hazırız. Bizim hareketimiz demokratik nizamın ciddi teminatı olan rey hakkına müdahaleyi önleyerek partiye, rejime ve dolayısıyla büyük milletimize hizmet hareketidir. Hüküm tarihin, taktir ve karar büyük milletimizindir"* dediler.[99]

Bütçenin reddedilmesinden sonra siyasi çevrelerde, 41'lerin hiç vakit kaybedilmeden Haysiyet Divanı'na verilecekleri fakat ihraç kararlarının çok kısa bir sürede değil, belli bir zaman sonra alınacağı belirtilmekteydi. Bunun nedeninin ise, hükümetin personel kanunu ve diğer kanunları Meclis' ten geçirmek istemesi olduğu

---

[95] **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1970.
[96] **Günaydın**, 12 Şubat 1970.
[97] Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 162.
[98] Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 383; **Bayram**, 18 Şubat 1970'ten aktaran Filiz Demirci Güler, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi**, A.Ü. S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996, s. 90.
[99] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 40.

ifade edilmekteydi.[100]

41'lerin daha önce ihraç edilen 5 milletvekiliyle birlikte eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın desteğiyle Demokrat Partiyi yeniden kuracakları söylenmekteydi. Birçok çevrelerde 41'lerin bütçe oylamasında kırmızı oy verme hareketine kalkışırken Bayar'ın desteğiyle hareket ettikleri ileri sürülmekteydi.[101]

Saadettin Bilgiç, *"Demokratik rejimi kurtarmak için siyasi hayatımızı riske ettik"* dedi. Bilgiç, *"72'ler muhtırası verilmesiydi ve bütçe oylamasında kırmızı oy kullanmasaydık parlamento dışı muhalif kesimlerin rejim için söylediği 'Bu rejim ıslah olmaz, bu parlamento kendi içinde hiçbir hareketi başaramaz' açıklamaları gerçekleşirdi. İktidarda ekonomik ve sosyal sorunlarda başarısız olan Demirel'i Başbakanlıktan düşürüp, başka bir kişinin başkanlığında kurulan AP hükümetini başa getireceğiz. Diğer arkadaşlarımızla da aynı görüşleri paylaşıyoruz. Fakat hareketin zamanlaması bakımından aramızda fikir ayrılığı oluştu. Demirel, parti ve hükümet yönetiminin tek elde olmasını istemektedir"* dedi.[102]

1.3.4. Bütçe Oylaması Sonrası Geçici İhraç Kararları

AP Müşterek Haysiyet Divanı ihracı istenen 41 milletvekilinin savunmalarını yapmaları için 7 günlük süre tanımıştı. MHD Başkanı Mustafa Kaptan toplantı sonrasında yaptığı açıklamada 41'lere ağır suçlamalarda bulunmuş ve "41'lerin öldürüleceklerini" söylemişti. Bu gelişmeler ışığında 41'lerden 38 milletvekili savunmalarını vermeyeceklerini aşağıdaki telgrafla bildirmişlerdi:

"AP Müşterek Haysiyet Divanı'na;

MHD Başkanı, divanın kendilerince verilmiş kesin mahkumiyet kararını Türk umumi efkarına ilan etmiştir. Bu durum karşısında divan hukuken meşru değildir. Bu hale göre, divanın hüviyeti artık muhakeme etmek için değil, mahkum etmek içindir. Böyle bir divanda savunma yapmanın hem hukuki dayanağı yoktur hem de onun meşruluğunu kabul manası taşır. İnanıyoruz ki, divanın iktisap etmiş olduğu hüviyeti, büyük milletimizin vicdanı mahkum etmiştir. Hükmü evvela aziz milletimiz sonra tarih verecektir." [103]

---

[100] **Hürriyet,** 13 Şubat 1970.
[101] **Demokrat İzmir,** 13 Şubat 1970.
[102] **Cumhuriyet,** 14 Şubat 1970.
[103] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti,** s. 41.

AP MHD 41'lerin durumunu 4 kategoride inceledi.

"1) Elebaşları tarafından iğfal edilip bilahare nedamet getirenler ve bu nedamet hissiyle münferiden müdafaa verenler,

2) Elebaşları tarafından siyasi tecrübelerinin azlığı sebebiyle iğfal edilen ve fakat müşterek müdafaaya imza koyanlar,

3) İkinci kategoride bulunması icap ederken bütçenin reddedilmesinden sonra dahi aynı yolda devam edeceklerini uluorta beyan edenler,

4) İstedikleri mevkiyi elde edemedikleri için siyasi ihtirasları uğruna bu hareketin elebaşılığını yapanlar ve 1-2-3. kategorideki şahısları art niyetlerinin ve ihtiraslarının kurbanı eden sevk idarecileri." [104]

Birinci kategoride münferit müdafaa verenler (41'lerin ele başları tarafından kandırılanlar) olarak değerlendirilenler İstanbul milletvekilleri Osman Özer, Mustafa Fevzi Güngör, Abdurrahman Şeref Laç'a ihtar cezası verildi. Yapılan incelemeler sonucunda geçmiş mazileri, siyasi tecrübeleri, Meclis'teki tutum ve davranışlarıyla Sami Aslan, Turgut Topaloğlu, Ali Naki Üner, Vehbi Sınmaz, Hasan Basri Albayrak, İlhan Darendelioğlu ve Mustafa Orhan Daut'un ikinci kategoride değerlendirildiler.[105] Bu üyelere MHD'ya sevk tarihleri olan 12 Şubat 1970'ten başlamak üzere 25'er günlük ihraç cezası verilmişti. Bu üyelerin ceza süreleri de dolmuştu.[106]

MHD, 3. kategoride değerlendirdiği Aydın milletvekili Yüksel Menderes, Antalya milletvekili Süleyman Çiloğlu, Aydın milletvekili Kemal Ziya Öztürk, İçel milletvekili Hilmi Türkmen, İstanbul milletvekili İbrahim Abak, İzmir milletvekili İhsan Gürsan, Konya milletvekili Baha Müderrisoğlu, Kütahya milletvekili Mehmet Ersoy, Ordu milletvekili Ata Bodur, Sakarya milletvekili Güngör Hun' a 1 ay geçici ihraç cezası verdi.[107]

MHD, 41'lerden geriye kalan 18 milletvekilinin durumunu görüştü ve 16'sına 1 yıl; 2'sine de 1 ay geçici ihraç cezası verdi. 4. kategoride değerlendirilen Ömer Eken, Mehmet Turgut, İhsan Tombuş, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Rasim Cinisli, Saadettin Bilgiç, Şükrü Akkan, Vehbi Engiz, Bahri Dağdaş, Mustafa Kubilay

---

[104] **AP Müşterek Divan Başkanlığı, 11 Mart 1970 gün ve 86/12 sayılı karar sureti.**
[105] Aynı yerde.
[106] **Son Havadis**, 12 Mart 1970.
[107] **Son Havadis ve Demokrat İzmir**, 14 Mart 1970; Kıvanç, a.g.e., s. 38-39.

İmer, Mehmet Necati Kalaycıoğlu, Özer Ölçmen, Faruk Sükan, Adnan Akarca ve Talat Asal' a ise 1 yıl geçici ihraç cezası verildi. Mevlüt Yılmaz ve Sezai Ergün'e de 1 ay geçici ihraç cezası verildi. 41'lerden Hüsamettin Akmumcu (Isparta), Hüseyin Abbas (Tokat), Necati Çakıroğlu (Trabzon) AP'den istifa etmişlerdi.[108]

Bütçenin reddedilmesinden sonra alınan geçici ihraç kararları, 41'lerden bir bölümünü çeşitli metotlarla yumuşatarak AP'ye geri döndürme taktiğiydi.[109]

1.3.5. 1969 Seçimleri Sonrası Kurulan II. Demirel Hükümeti'nin Güven Oylaması

Güvenoyuna kadar 41'leri bölme işi hızlandı; 41'ler aynı suçtan farklı cezalara tabi tutulmuşlardı. Savcı'ya göre, böyle bir taktik yapılan transferlerin, alınan sözlerin, hükümetin durumunu kuvvetlendirdiği izlenimi vermesiyle birleşince 41'leri bölmüştü.[110]

Bütçe oylaması sonrasında Demirel'in istifasının ardından Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini 14 Şubat tarihinde yine AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verdi.[111]

AP yeni kurulacak hükümetin güven oyu alması için 3 yönteme başvurdu. İlkin Demirel'e yakın kişilerin aracılığıyla MNP, MHP, YTP'den ve bağımsız milletvekillerinden bazıları AP'ye transfer edildi. Bu milletvekillerinin katımıyla AP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 221'e ulaştı. İkinci olarak 41'lerin bazılarını tekrardan kazanma yollarına başvuruldu. Buna uygun olarak 41'lerden 16'sına en fazla 1 yıllık geçici ihraç cezası verilmişti. Geçici ihraçlar konusunda Demirel'in "*Yeni hükümete güven oyu verecek 41'lerin haysiyet divanında ayrı şekilde ele alınabileceğini*" açıklaması da izlenen yöntemi açıkça göstermekteydi. Üçüncü yöntem AP teşkilatlarıyla gerçekleştirilen temaslardan oluşmaktaydı. Demirel, beklediği desteği AP İl Başkanlarından almıştı. Bu yöntemlerin yanısıra Demirel erken seçim olasılığını da gündeme getirerek yeni hükümetin güven oyu almasını

---

[108] **Son Havadis**, 15 Mart 1970.
[109] Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.
[110] Bahri Savcı, "Bir Parti İçi Bunalımından Hükümet Bunalımına", **A.Ü.SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı:1, Mart 1970, s. 273'ten Güler, a.g.t., s. 91.
[111] Kıvanç, a.g.e., s. 34-35.

sağlamak için milletvekillerini etkilemeye çalışmaktaydı.[112]

41'ler 11 Şubat 1970 tarihinde yapılan bütçe oylamasından sonra meydana gelen bazı siyasi gelişmelerden ötürü güven oylamasına katılmayacaklarını açıkladılar. [113]

Demirel hükümeti 232 oyla güven oyu almıştı. Oylamaya 404 milletvekili katılmış, 172 milletvekili de kırmızı oy kullanmıştı. 44 milletvekili de oylamaya katılmamıştı. *Birlik Partisi'nden partinin eski Genel Başkanı Hüseyin Balan, Ali Naki Ulusoy, Hüseyin Çınar, Yusuf Ulusoy ve Kasım Ulusoy beyaz oy kullandılar. Bağımsızlardan Kasım Küfrevi, Abdullah Çilli ve Abdurrahim Türk beyaz oy kullananlar arasındaydılar.

41'lerden Ömer Eken, Abdurrahman Şeref Laç, Osman Özer ve Mustafa Fevzi Güngör beyaz oy kullandılar. 41'lerin geriye kalanları ise oylamaya katılmadılar. AP'den ihraç edilenler Cevat Önder, Etem Kılıçoğlu, Vedat Önsal, Kadri Erogan ve Ekrem Dikmen de oylamaya katılmadılar.[114]

1.4 26'LARIN ADALET PARTİSİ'NDEN KESİN İHRAÇLARI

CHP ve GP, Süleyman Demirel hakkında *"Yakınlarına menfaat temin ettiği"* iddiasıyla kurulmuş olan Soruşturma Hazırlık Komisyonu çalışmalarının, bu hususta açılmış bulunan davaların sonuçlanmasına kadar ertelenmesini öngören TBMM kararının iptali için 4 Mayıs 1970'te Anayasa Mahkemesine başvurmuşlardı.[115]

Anayasa Mahkemesi, Süleyman Demirel hakkındaki nüfuz suiistimali ve yakınlarına menfaat sağladığı yolundaki iddiaları incelemek için kurulan Soruşturma Hazırlık Komisyonunun Demirel tarafından bir gazete aleyhine açılmış bulunan davanın sonuçlanmasına değin ertelenmesine ilişkin TBMM kararını, Anayasanın

---

[112] Hanife Kuru, **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi,** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s. 120-121.

[113] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti,** s. 49.

[114] **Demokrat İzmir,** 16 Mart 1970.
* Birlik Partisi (1966-1980)= Partinin ilk genel başkanı emekli general Hasan Tahsin Berkman idi. Bir dergiye ABD yanlısı bir demeç verdiği için, genel yönetim kurulu kararıyla başkanlıktan alındı; Hüseyin Balan başkan seçildi (1967). 1969'da Mustafa Timisi başkan oldu. Parti 1969 seçimlerinde oyların %2.8'ini alarak 8, 1973 seçimlerinde ise 1 milletvekili çıkardı. 12 Eylül'den sonra diğer partilerle birlikte kapatıldı; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi,** , Milliyet Gazetecilik Anonim Şirketi, Cilt: 4, İstanbul, s. 1683.

[115] **Tercüman,** 5 Mayıs 1970.

132. maddesinin 3. fıkrasına uymayan bir yoruma dayandığı, yine Anayasanın 90. maddesinin işlemesini aksattığı gerekçesiyle oy birliğiyle iptal etti.[116]

TBMM'de Demirel hakkında soruşturma yapacak olan Hazırlık Komisyonunun süresinin uzatılması ve komisyona yeni başkan seçimi yapılırken, 41'lerle diğer Adalet Partililerle arasında kavgalar yaşandı. AP Grup Başkanvekili Sabri Keskin'in *"İçimizde bir takım hainler, muhalefetle işbirliği yaparak..."* biçiminde konuşmasına başlamasıyla Meclis'de 41'lerle diğer AP'liler birbirlerine girdiler. Oturuma ara verildikten sonra söz alan AP Denizli milletvekili Hasan Korkmazcan konuşmasında; *"Parlamento tarihinde ilk defa bir milletvekiline hain dendiğini ileri sürerek, AP içinde devam eden mücadele, bir haysiyet ve fazilet mücadelesidir"* dedi. Korkmazcan'ın konuşması esnasında da kavgalar yeniden başladı. Soruşturma Hazırlık Komisyonunun süresinin bir ay uzatılmasını içeren önergenin oylaması da ileri bir tarihe bırakıldı.[117]

TBMM'de çıkan olaylardan sonra Demirel başkanlığında toplanan AP Millet Meclisi Grup Yönetim Kurulu 41'lerden 26'sının kesin ihraç talebiyle Yüksek Haysiyet Divanına sevkine karar verdi. Bu milletvekilleri, her olay ve fırsatta CHP ve Milli Birlik Grubu* ile işbirliği yapmakla suçlandılar.[118]

Bu gelişmeler üzerine 41'ler Necatibey Caddesindeki Konya Milletvekilleri Bürosunda yaptıkları toplantı sonucunda bir bildiri yayınladılar. Bildirinin metni şöyleydi:

"Biz AP'de fazilet mücadelesi veren parlamenterler, Aşağıdaki hususları büyük Türk Milletine arzetmeyi zaruri görmekteyiz.

Dün TBMM'nin Birleşik toplantısında cereyan eden müessif olaylar şahsi ve ailevi çıkarları uğruna her vasıtaya başvurmaktan çekinmeyen Demirel ile etrafındaki küçük bir menfaatçi zümrenin yeni bir tertibidir. Bu tertip AP'de fazilet, şeref ve haysiyet mücadelesi yapanları susturmaya ve kaba kuvvetle sindirmeye matuftur. Bu tertip, AP'yi her türlü çıkarcılığa perde çeken bir menfaat şirketi haline getirme gayretlerinin devamıdır.

---

[116] **Hürriyet**, 19 Haziran 1970.
[117] **Milliyet**, 25 Haziran 1970.
[118] **Demokrat İzmir**, 25 Haziran 1970.
* Milli Birlik Grubu= 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra oluşan çift Meclisli TBMM'de (1961-1980) Milli Birlik Komitesi kontenjanından Cumhuriyet Senatosu'na girenlerin oluşturduğu grup.

Birleşik toplantı gündeminin kasıtlı olarak değiştirilmesi, müteaddit ikazlara rağmen gündemin tatbik olunmaması, daha dün başka bir partinin çatısı altında AP'yi vatan ihaneti ile suçlayan, hatta AP'nin kapatılmasını isteyen, AP'ye hizmeti geçmemiş kimseler ağzından; AP'yi parti yapan, AP'nin kuruluşunda, gelişmesinde, iktidar oluşunda maddi ve manevi varlıklarını ortaya koyanlara 'Hain' denilmesi, olayların akabinde bizzat Demirel'in başkanlığında Grup İdare Kurullarını müşterek toplantı yapıp dünkü birleşimde bulunmayan ve hatta bir parlamento heyeti ile Paris'te bulunan arkadaşlarımız da dahil, 26 AP milletvekilinin kesin olarak ihraçlarının istenmesi, bu tertibin her zaman olduğu gibi bu defa da Demirel ve etrafındaki bir avuç çıkarcı tarafından sahneye konulduğunu kesin olarak göstermektedir.

Nitekim, Demirel'in İstanbul'da vahim hadiseler cereyan ederken ciddi memleket meselelerini bir kenara iterek, İstanbul İl Başkanı vasıtasıyla 41'lerin ihraç edileceğini açıklatması komplonun ne kadar evvelden hazırlandığının delilidir.

Demirel, memleket her zamandan fazla parti tesanüdüne ihtiyaç gösteren şartlar içinde bulunmasına rağmen, şahsi ve ailevi meselelerini partiye mal etme gayretlerinden vazgeçmemiştir. Bu tertiplerin karşısına çıkanları ihraç etmekle kamuoyunun dikkatini başka noktalara çekme niyetindedir.

Cumhuriyetin hiçbir devrinde hiçbir devlet adamı şahsi ve ailevi meseleleri sebebiyle bu duruma düşmemiştir. Demirel'in içinde bulunduğu durum dışta ve içte devlet itibarını vahim bir şekilde zedelemiştir. Vatandaşı bugün tedirgin eden anarşi ve nizam dışı gelişmelerin baş amili Demirel ve onun bugünkü idaresi olmuştur. Demirel, en küçük üniteye kadar milli bünyeyi kemirici bölücülük hareketlerinin körüklenmesini, şahsi ikbalinin devamı için tek yol olarak görmüştür. Demirel'in bu tutumu siyasi iktidarın mili müesseseler nezdinde itibarını her geçen gün yitirmesine sebep olmuştur.

Demirel, AP'yi mefkure ve programından saptırmış, AP'yi iktidar yapan aziz milletimize ihanet etmiştir. Kendisinin AP mefkuresine ve AP seçmenine ihanet hareketi ortaya çıktığından beri, AP'ye ve milli menfaatlere zıt her türlü mihrak ile karanlık ve tehlikeli bir işbirliği içine girmiştir. Bu işbirliğinin memleketi hangi akıbete sürüklemekte olduğunu kestirmeye imkan yoktur. Ancak Büyük Türk Milleti

varlığına gölge düşürmeyecek ve milli menfaatleri her hal ve şart içinde koruyacaktır.

Aziz milletimize duyurmak isteriz ki, bizim mücadelemiz hiçbir zaman mevki ve menfaat mücadelesi olmamıştır. Bizler, AP'ye gönül vermiş, ümit bağlamış vatandaşlardan aldığımız emanetin haysiyetini ve hakkını koruma mücadelesi veriyoruz. Bugün 41'ler diye anılan parlamenterler dışında bizimle mücadeleye azimli, şerefli AP' li senatör ve milletvekili arkadaşlarımız mevcuttur.

Demirel ve karanlık işbirlikçilerine karşı yaptığımız bu tarihi mücadele devlet idaresi, faziletli, namuslu, haysiyetli ve ehil ellere geçinceye kadar artan bir şevkle devam edecektir." [119]

11 üyeden oluşan fakat 4 üyenin katılmadığı, AP Yüksek Haysiyet Divanı toplantısı Çanakkale milletvekili Kemal Bağcıoğlu başkanlığında yapıldı. AP Yüksek Haysiyet Divanı 25 Haziran 1970'te 3 saat süren toplantının ardından AP'li 26 milletvekilini oy birliğiyle ihraç etti. 26'lar hakkında *"Partinin menfaatlerine aykırı davranışlar"* suçundan dolayı ihraçlarına karar verildiği açıklandı. [120]

Fakat 11 Şubat 1970'de yapılan bütçe oylamasında AP'den kırmızı oy veren diğer milletvekillerine hiçbir ceza verilmemişti. Bunlardan sadece Mehmet Ersoy ve Vehbi Sınmaz AP'den istifa ederek 26'lara katıldılar.[121]

AP'den ihraç edilen 26 milletvekilinin isimleri şunlardır: Yüksel Menderes, Kemal Ziya Öztürk, Mehmet Turgut, İhsan Tombuş, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Rasim Cinisli, Sami Aslan, Faruk Sükan, Hilmi Türkmen, İbrahim Adak, Saadettin Bilgiç, Turgut Topaloğlu, Şükrü Akkan, İhsan Gürsan, Ali Naki Üner, Vehbi Engiz, Bahri Dağdaş, Mustafa Kubilay İmer, Necati Kalaycıoğlu, Özer Ölçmen, Ata Bodur, Hasan Basri Albayrak, Talat Asal, Süleyman Çiloğlu, Adnan Akarca.[122]

Yüksel Menderes, ihraç kararlarıyla ilgili yaptığı açıklamada Demirel'i ağır bir dille eleştirerek *"Demokrat kitle Demirel'i muhakkak cezalandıracaktır. Türk*

---

[119] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, s. 54-55.

[120] **Demokrat İzmir** ve **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1970; Bu milletvekilleri savunmaları alınmadan ihraç edildiler, Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

[121] Tombuş, a.g.e., s. 204.

[122] Kıvanç, a.g.e., s. 54.

Tarihinin böyle bir siyasi şahsı bir daha görmemesini diliyorum" biçiminde görüşünü açıkladı.[123]

Saadettin Bilgiç ihraçlarla ilgi yaptığı açıklamasında, *"Biz bütün yaşananlara rağmen AP içinde kalmak ve AP'nin iktidarda kalabilmesi için çalıştık. Fakat, benden başka alternatif yoktur düşüncesiyle ihraçlar gerçekleşti. Amaç eğer AP iktidardan düşer ise bunun sorumluluğunu başkalarına yüklemekti"* dedi. Bilgiç, ayrıca AP'deki gelişmeleri izlediklerini, yeni bir parti kurmayı düşünmediklerini ifade etti.[124]

AP'nin bir menfaat şirketi haline geldiğini belirten 26'lardan Kocaeli milletvekili Vehbi Engiz, AP'den ayrılacak milletvekillerinin de katılmasıyla güçlü bir siyasi partinin kurulacağını belirtti.[125]

41'lerden bir milletvekili, 26 milletvekilinin ihraç edilmesiyle AP'deki mücadelenin bitmediğini, asıl mücadelenin bundan sonra başladığını söyledi.[126] 1969 seçimlerinden sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, kendisine yakın isimlerden kabineyi oluşturduktan sonra partinin muhalif kanadına mensup birkaç parlamenteri ihraç etti. İhraçlar, daha sonra 11 Şubat 1970 tarihindeki bütçe oylamasında kırmızı oy veren 41 milletvekilinden 26'sının 25 Haziran 1970'te ihraç edilmeleriyle sonuçlandı. Parti içindeki muhalif grup tasfiye edilmiş oldu.

---

[123] **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1970.
[124] **Milliyet**, 27 Haziran 1970.
[125] **Demokrat İzmir**, 27 Haziran 1970.
[126] **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1970.

İKİNCİ BÖLÜM

II. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞ DÖNEMİ

2.1 DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞ SEBEPLERİ

Demokratik Parti'nin kuruluşunu kişisel ihtiraslara bağlayanlar vardır. Bunlara göre DP, koltuk arzusundan dolayı kuruldu. Fakat Sadettin Bilgiç'in de belirttiği gibi, *"DP kurucuları, Adalet Partisi'nden kendi arzularıyla ayrılarak DP'yi kurmadılar. Bu kişiler, AP'den ihraç edildikten sonra DP'yi kurdular."* [1]

2.1.1. AP İkinci Büyük Kongresi'nde Yaşanan Demirel-Bilgiç Çekişmesi

DP'nin kuruluşunun nedenlerinden birinin 1964 yılında yapılan AP İkinci Büyük Kongresi'ndeki Demirel-Bilgiç çekişmesi olduğu ifade edilmektedir.[2]

DP Denizli milletvekili Hasan Korkmazcan, konuyla ilgili olarak Demirel'in AP Genel Başkanı olduktan sonra Demirel-Bilgiç çekişmesinin de kişisel çekişme olarak etkinliğini kaybettiğini, iddia edildiği gibi DP'nin kuruluş nedeni Demirel-Bilgiç çekişmesi olsaydı, Saadettin Bilgiç'in, Demirel'in Başbakan olduğu hükümette AP'nin bir bakanı olarak görev almayacağını ve DP'nin kuruluşunda yer alan AP'nin genç milletvekillerinin de Demirel-Bilgiç çekişmesiyle hiçbir ilgileri bulunmadığını söyledi.[3]

DP'nin kurucularından İstanbul milletvekili Saadettin Bilgiç, DP'nin kuruluşunu AP'nin 1964 yılında yapılan İkinci Büyük Kongresi'nde, Genel Başkanlık seçimindeki Demirel-Bilgiç çekişmesine bağlamanın bir hayal ürünü olmaktan başka bir şey olmadığını vurguladı.[4]

DP Erzurum milletvekili Rasim Cinisli, AP İkinci Büyük Kongresi'nde yaşanan Demirel-Bilgiç çekişmesinin DP kuruluşunun tek sebebi olmadığı ne kadar doğru değilse, bu çekişmenin DP'nin kuruluşunda hiçbir tesiri olmadı demenin de doğru olmayacağını fakat Saadettin Bilgiç istiyor diye de DP'nin kurulmadığını ifade etti.[5]

---

[1] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[2] Cevat Önder,"Demokratik Parti",**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2103.
[3] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[4] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[5] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

DP Sakarya milletvekili Vedat Önsal ise, DP'nin kuruluş sebebini Demirel-Bilgiç çekişmesine bağlama konusunda; AP İkinci Büyük Kongresi'nin yapıldığı dönemde Adapazarı Belediye Başkanı olduğunu, kongreyi Demirel'in kazanması için bütün gücüyle çalıştığını, DP'nin kuruluşunda Saadettin Bilgiç' in de bulunduğunu, fakat DP'nin kurulmasında Demirel-Bilgiç çekişmesinin hiçbir etkisi olmadığını söyledi.[6]

DP Konya milletvekili Özer Ölçmen, Demirel-Bilgiç çekişmesiyle ilgili olarak *"Dıştan Bilgiç-Demirel çekişmesi gibi görense de esasında ana mesele eski DP'ye sahip çıkma meselesi idi. Nitekim Celal Bayar ve Menderes'in oğullarının burada bulunuşu bunu kanıtlar"* şeklinde düşüncelerini ifade etti.[7]

DP İzmir İl Yönetim Kurulu üyesi Atıl Akkan'a göre de, Demirel-Bilgiç arasında eğer böyle iddia edilen bir çekişme olsaydı, 1965-1969 arası birlikte çalışmazlardı. Böyle bir çekişme yaşansaydı o dönem de yaşanırdı.[8]

DP'nin savunduğu düşünceler ve siyaset anlayışı, dikkate alındığında Saadettin Bilgiç'in 28 Mart 1975'te DP'den istifa edip AP'ye katılması DP'nin kuruluşunun kişisel rekabetten doğmadığını göstermektedir.[9]

Bu görüşlerden farklı olarak AP Manisa milletvekili Mustafa Orhan Daut, DP'nin kuruluşunu AP İkinci Büyük Kongresi'ndeki Demirel-Bilgiç çekişmesine bağlamaktadır. Mustafa Orhan Daut, *"AP İkinci Büyük Kongresi'nde başlayan ayrılığın DP'nin kuruluşuna kadar gittiğini, bunun bünyede devam ettiğini"* ifade etti. [10]

2.1.2. Tek Şahıs Hakimiyeti

AP içinde lider hakimiyeti bilhassa 1970'lerden itibaren çok kuvvetli bir biçimde ortaya çıkmıştı. AP'nin genel siyaset anlayışı, stratejisi ile ilgili kararlarda Demirel tek hakim olmuştu. AP'de bazen tek başına, bazen de GİK ile birlikte,

---

[6] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[7] Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.
[8] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004.
[9] Önder, a.g.m., s. 2102.
[10] Mustafa Orhan Daut ile yapılan görüşme, 29 Eylül 2004.

partinin diğer yetkili organlarına danışmaya lüzum görmeden alınan kararlardan söz edebilmek mümkündü.[11]

Süleyman Demirel, 1964 AP'nin İkinci Büyük Kongresi'nden sonra *"Yeminliler Grubu"* nu kurdu. Bu kişiler Demirel'e karşı olacak her türlü hareketi önleyeceklerine dair şeref ve namus sözü vererek yemin eden insanlardan oluşmaktaydı. Bunun neticesinde, AP'de tek şahıs hakimiyetinin oluşması ve böylece ihraçlar sürecinin yaşanması DP'nin kurulmasının sebeplerindendir.[12]

Süleyman Demirel, Yavuz Donat ile gerçekleştirdiği görüşmede jakoben düşünce ile ilgili olarak *"Jakoben idare ... Yani, siyasi iktidarın yetkiyi kimseyle paylaşmak istememesi. İktidar benim, her şeye ben karar veririm demesi. Millet iradesini ben temsil ediyorum, yönetimde son söz benim felsefesi ... Jakoben inanış"* biçiminde yanıt verdi. Yavuz Donat'ın *"Geçmişte bu havaya girenler oldu mu?..Adnan Menderes?.. Siz?"* sorusunu *"Evet, hep girdik...Adnan bey de jakobendi, ben de jakobendim"* şeklinde yanıtladı.[13] Bu sözler Demirel'in tek şahıs hakimiyetinin kendi ağzından kanıtıydı.

Mehmet Turgut, DP'nin kuruluş sebebinin Demirel'in AP'yi Demirel partisi haline getirmesi olduğunu belirtti. Turgut, AP'nin kurucu Genel Başkanı Gümüşpala'nın vefatına kadar geçen zaman içinde AP'nin partilileşme açısından büyük bir mesafe katettiğini, AP Genel Başkanı olmasından sonra Demirel'in ilk yıllarda AP'ye hakim olamadığından ötürü her şeyi el altından yürüttüğünü, tüzükte değişiklik yaptığını ve "Yeminli Ekip" diye bir grup kurduğunu, 1969 seçimlerinden sonra da AP'de tek adam olmak için yeni kabineyi Yeminli Ekipte yer alan kişilerden oluşturduğunu, böylece AP'nin tek adam partisi olduğunu resmen ilan ettiğini ve buna karşı çıkan milletvekillerini de AP'den ihraç ettiğini söyledi.[14]

1969 seçimine kadar AP, Demokrat Parti zamanında temeli atılan merkez sağ görüşün çok iyi bir uygulamasını gerçekleştirdi. Fakat, Demirel'in çevresinde yer alanlara göre, bu koşullar artık değişmeliydi. Demokrat Parti gölgesinden kurtulmak, parti içi muhalefeti azaltmak için AP'nin artık bir Demirel partisi olsun gibi sloganlar Yeminliler Grubunun aracılığıyla siyasi kulislerde dile getirildi. Ayrıca Demirel, bazı

---

[11] Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 180.
[12] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[13] Yavuz Donat'ın Süleyman Demirel ile yaptığı röportaj, **Sabah**, 28 Mart 2005.
[14] Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005.

yazarların, örneğin Çetin Altan'ın *"AP bu demokrat, milliyetçi, muhafazakar, kesimden kurtulursa solla bir sorun yaşamaz, ülke huzura kavuşur"* biçiminde telkinlerinin etkisinde kaldı. Bunun sonucunda da partiyi kişisel bir yönetim altına sokmaya çalışan Yeminli Grup üyeleri parti içi anlaşmazlığı ilkesel boyuta taşıdılar. Diğer bir ifadeyle, Yeminli Gruptaki kişiler, Demirel'e kayıtsız şartsız sadakat gösterdiler ve Demirel de bu sadakatlerinin karşılığında parti içi mevkileri de onlara verdi. Demirel'in böyle bir yönetim biçimi oluşturması DP'nin kurulmasının en önemli sebeplerinden biridir.[15]

Tek şahıs hakimiyetini sağlayabilmek için Süleyman Demirel'in 1969 seçimlerinden sonra AP içinde yer alan Demokrat Parti ruhunu savunanları partiden tasfiye ederek partiyi Yeminli Grupla yönetmesi, bunu sağlayabilmek için bazı milletvekillerini ihraç etmesi ve 1969 ön seçiminde Yeminli Gruba oy vermeyen teşkilatları feshetmesi de bu süreçte etkili oldu.[16]

Demirel ve onun kurdurduğu Yeminliler Grubunun AP'ye hakim olduktan sonra her şeyi yapabiliriz istekleri DP'nin kurulmasında tetikleyici oldu. Ayrıca DP, Demirel'in tek şahıs hakimiyetine, demokratik olmayan davranışlarına ve Demirel'in yakınlarıyla ilgili yolsuzluk iddialarına, suiistimallerine karşı bir parti olarak kuruldu.[17]

Mehmet Turgut'un teşkilat işlerinden çok iyi anlayan bir kişinin Başbakan Yardımcısı yapılması önerisine Demirel'in cevabı:*"Ben yardımcı istemiyorum. Ne hükümette, ne partide, ne de başka bir yerde ikinci adam yaratmak istemiyorum"* biçimindeydi.[18]

Ferruh Bozbeyli'ye göre, *"1969 seçimlerinden sonra bir iktidarın sahip olduğu genel başkanlık, GİK üyeleri, grup başkan vekilleri, komisyon başkanlarının sayılarını hesaplamışlar ve 117 çıkmış. 117 kişi bir arada bu makamları başkalarına kaptırmadan genel başkanımıza sadık kalarak koruyalım biçiminde bir Yeminliler hareketi oluştu. Tesadüfen de bu yeminliler hareketi dışında kalanları 1969 seçimlerinde tasfiye hareketine giriştiler."* [19]

---

[15] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[16] İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.
[17] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[18] Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 319.
[19] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.

Parti disiplini, demokrasinin bir gerçeğidir. Parti disiplini, zaman zaman parti içi demokrasinin yara almasına sebep olmaktadır. Parti disiplini bir baskı aracı olarak kullanılmakta ve partide disiplini, birlik ve beraberliği sağlamaktan ziyade parti içindeki rakipleri yok etmek, partideki muhalefeti ezmeye yönelik kullanılmaktadır. Oysa parti disiplininin bir baskı aracı haline gelmesini önlemek gerekmektedir.[20] Demirel'in uygulamaları parti disiplininin kötüye kullanılmasına bir örnektir. Parti içi demokrasi yara almış ve partiden kopmalara sebep olmuştur.

2.1.3. Sermaye Kesimleri Arasındaki Çıkar Çatışmaları

Bazı araştırmacılara göre, DP'nin kurulmasında, 1970'lerde hakim sermaye kesimleri arasındaki çıkar çatışmalarının etkili olduğu iddia edilmektedir. DP, sanayiden yana ağırlığını koyan tekelci sermayeye karşı, Anadolu Ticaret Sermayesinin çıkarlarını savunan bir siyasi parti özelliği taşımaktadır.[21]

İsmail Cem'e göre; DP, sermaye kesimleri arasındaki egemenlik savaşında ikinci plana bırakılan toplumsal tabakaların siyasal kuruluşu oldu. DP, büyük toprak sahiplerinin ve ticaret çevrelerinin AP'ye, sanayi kesimine karşı siyasi arenadaki savunucusu ve sözcüsü oldu.[22]

Muzaffer Sencer'e göre, Türkiye'de özellikle 1960'tan sonra ekonomik alanda sanayi kesimine düşen payla, büyük toprak sahipleri, esnaf, taşra tüccarına düşen pay arasındaki dengesizlik AP'den kopmalara neden olmuştu. Bu kopmalar zaman içerisinde DP'nin kurulmasına sebep olmuştu.[23]

Tarım sektörünün GSMH içindeki payı 1960'da %37.9 iken, 1965'te %31.1'e, 1970'te %26'ya gerilerken, sanayi sektörünün GSMH içindeki payı 1960'ta %16 iken, 1965'te %19.7'ye, 1970'te %22.2'ye yükselmişti.[24]

1968'de anonim şirket başına 2.5 milyon sermaye düşerken 1969'da yeni şirketlerin sermaye ortalaması 3.7 milyon liraya çıkmıştı. 1968'de 1.12 milyar lira sermaye ile 395 anonim şirket kurulurken, 1969 yılında toplam sermayeleri 895 milyonu bulan 242 yeni anonim şirket kurulmuştu. Büyük sermayede gözlenen bu

---

[20] Bektaş, a.g.e., s. 192.
[21] Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 345; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 172-173.
[22] İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cilt: 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 112.
[23] Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, İstanbul, 1974, s. 374-375.
[24] Asaf Savaş Akat, "İktisadi Politikalar", **CDTA**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1097.

gelişmeye karşılık 1970'lerde küçük sermayede tam tersi bir gelişme görülmüştü. 1969'da iflasa sürüklenen küçük sermaye kesimindeki artış %62.5'a ulaşırken, konkordato talebinde bulunan firma sayısı da %20 oranında artış göstermişti.[25]

Küçük burjuvazinin aleyhine gelişen bu eşitsiz kapitalistleşme sürecinin sonunda büyük burjuvazi ile küçük burjuvazi arasında bir çatışma yaşanarak kurdukları ittifakın çözülmesine neden oldu.[26]

Feroz Ahmad'a göre DP, 1950'ler boyunca hakim olan ve 1970'lerde sanayi sektörünün büyümesine izin vermek zorunda kalan tarım ve ticaret sektörlerindeki hızlı toplumsal ve ekonomik değişimin bir sonucu olarak kuruldu.[27]

Başta, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli olmak üzere diğer milletvekilleri ise sermaye kesimleri arasındaki çıkar çatışmalarının DP'nin kurulmasında hiçbir etkisi olmadığını, DP'nin hiçbir sınıfsal alt gruba dayanmadığını ifade ettiler.[28]

DP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Korkmazcan, bu konuyla ilgili olarak bu iddianın birazda batıdaki şablonların Türkiye'ye uygulanmasından kaynaklanan görüşler olduğunu, büyük sermayenin her zaman hükümetle birlikte olduğunu, Süleyman Demirel'in köylülerin söylemine DP mensuplarından daha yakın olduğunu, DP'nin Ortak Pazarı, kitlerin özelleştirilmesini savunan bir parti olduğunu ve böyle bir sınıfsal alt yapısı olmadığını söyledi.[29]

2.1.4. Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu

Eski Demokratların Siyasi Haklarını İadesi Kanunu için 219 AP milletvekili ve senatörün imzası ile verilen Anayasa değişikliği teklifi Demokrat Parti'nin iktidara gelişinin yıldönümü olan 14 Mayıs günü (1969'da) TBMM'de kabul edildi.[30]

---

[25] A. Gevgilili, **Türkiye'de 1971 Rejimi**, İstanbul, 1973, s. 104'ten aktaran; Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din Ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 95-96.

[26] Ahmet Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, A.Ü.SBF Yayını, No: 533, Ankara, 1983, s. 103'ten aktaran Tanju Tosun, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 103.

[27] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 1992, s. 243.

[28] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004, Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004; Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004, Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

[29] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.

[30] İhsan Tombuş, **Politikada 41 Yıl**, İzgi Yayınları, Ankara, 1997, s. 190.

İsmet İnönü, Meclis kürsüsünde konuşmasına son verirken *"Serinkanlılıkla memleketi huzura kavuşturmak için, eski yaraları sarmak için, düşmanlığı kaldırmak için bu bir adımdır. Bunu yapmakta memlekete fayda getirecektir, kanaatiyle bunu elbirliğiyle çıkaralım"* diyordu.[31]

21 Mayıs 1969 günü AP Cumhuriyet Senatosu grubunda Demirel, Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun askıya alınmasını aksi taktirde istifa edeceğini belirtti ve *"Siyasi hakları iade vazifemiz de orduyu rencide etmemek vazifemiz değil mi?"* dedi.[32]

Süleyman Demirel, Senato'da görüşmeyi yönetecek Senato Başkan Vekili Metin Tokoğlu'na *"Meclis seçim dolayısıyla tatile girecek. Bu kanun bugün geç girecek. Ona göre ayarla kendini"* demişti. Senato'da AP'nin verdiği Eski Demokratların Siyasi Haklarını İadesi Kanunu yine AP'lilerin oylarıyla geri çekilmişti. Meclis, tarihinde ilk kez Mayıs ayında tatile girmişti.[33]

AP grubunda Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu 4'e karşı 82 oyla kabul edilmişti. Bu kanun Senato'da 63'e karşı 83 oyla komisyona havale edilerek 1969 seçimleri sonrasına kalmıştı.[34]

Celal Bayar'ın Yassıada da avukatlığını yapmış olan Orhan Cemal Fersoy, Eski Demokratların Siyasi Haklarını İadesi Kanunu'nun çıkması durumunda Celal Bayar ve arkadaşlarının Demokratik Parti adında bir partinin oluşumuna gidecekleri iddiasında bulunmuştu.[35]

Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun çıkmamasının DP'nin kuruluşunda etkisi olduğu, bazı DP milletvekilleri tarafından ifade edildi. DP Konya milletvekili Özer Ölçmen konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: *"Yüksel Menderes'in, benim ve daha birçok Demokrat Parti kökenli arkadaşımızın politikaya girişi ve Demokratik Partiyi kuruşu bu yüzdendir."* [36]

DP'nin kuruluşunda sadece eski Demokratların siyasi haklarının iadesi konusundaki fikir ayrılıklarının etken olduğu söylenemez. AP yönetimi ile 1969

---

[31] Ferruh Bozbeyli, **Alaca Siyaset (Siyasi Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000, s. 68.
[32] Tombuş, a.g.e., s. 191. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi,** İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s. 181-182.
[33] Birand, Dündar, Çaplı, a.g.e., s. 181.
[34] Metin Toker, **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 161.
[35] Tombuş, a.g.e., s. 192.
[36] Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.

seçimleriyle Meclis'e giren genç AP'li milletvekilleri arasında siyasi, ekonomik, etik ve kültürel alanlarda AP yönetiminin uygulamalarından kaynaklanan görüş farklılıkları ortaya çıkmıştı. Bu görüş farklılıkları 72'ler muhtırasında belirtilmiş ve giderilmesi istenmişti.[37]

Demirel'in Demokrat Parti oylarını alarak iktidara geldiği fakat Eski Demokratların Siyasi Haklarını İadesi Kanunu'nu savsakladığı, sürüncemede bıraktığı, Demokrat Parti kitlesine ihanet ettiği konusunda Demokratik Partililer hem fikirdir.[38]

2.2. DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULUŞU

2.2.1. Demokratik Parti'nin Kuruluş Hazırlıkları ve Ferruh Bozbeyli'nin Genel Başkanlığı

1970 yazında Saadettin Bilgiç ve milletvekili arkadaşları, 8 ayrı grup halinde Anadolu'nun çeşitli yerlerine geziler gerçekleştirdiler. Bu geziler neticesindeki izlenimleri doğrultusunda Saadettin Bilgiç; milliyetçi, maneviyatçı, sosyal adalet içinde milli huzuru amaç edinen, hürriyetçi, insan hak ve haysiyetini yüceltmek amacını taşıyan bir partinin kuruluş hazırlıkları içine girdiklerini Eylül ayının ilk haftasında kamuoyuna açıkladı.[39]

Bağımsız Konya milletvekili Dr. Faruk Sükan ülke çapında edindikleri izlenimlerden ortaya koydukları mücadelenin haklılığının ortaya çıktığını, faziletli ve 1946 ruhuna uygun bir devlet yönetiminin yerleşmesi için yeni bir siyasi kuruluşa ihtiyacın kaçınılmaz hale geldiğini, bunun sonucunda AP'den ihraç edilen ve istifa eden senatör ve milletvekillerinin 25 Eylül'de yaptıkları toplantıda, yeni bir partinin kurulmasına ittifakla karar verildiğini ifade etti.[40]

Bu gelişmeden sonra partinin kuruluş çalışmasında yer alanlar eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret ettiler. Celal Bayar, 26'ların lider kadrosuna

---

[37] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

[38] Saadetin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005, İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.

[39] **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti,** Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1971, s. 57.

[40] Akın Kıvanç, **Demokratik Parti Olayı,** Kor Reklam Yayını, 1978, s. 61; Dr. Faruk Sükan, **İhanetin Mirası,** Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 159.

Demokrat Parti bayrağını dalgalandırdıkları sürece yanlarında olacağını ve destek vereceğini söyledi. [41]

Saadettin Bilgiç, İstanbul'da gerçekleştirdiği görüşmeler sırasında partinin isminin kesinlik kazanmadığını, partinin genel başkanının büyük bir olasılıkla Ferruh Bozbeyli olacağını açıklamıştı.[42]

26'lar arasında partinin kuruluşundan önce alınan prensip kararıyla parti liderliğine; Demirel ile siyasi mücadeleye girmemiş, milliyetçi tanınan bir kişinin getirilmesi yönünde çalışmalar vardı.[43]

Ferruh Bozbeyli, 19 Ekim 1970'te Meclis Başkanlığından, 13 Kasım 1970'te de AP'den istifa ederek yeni partinin kurulma çalışmalarına katıldı.[44]

26'ların lider kadrosundan bir yetkili AP'den istifa eden Ferruh Bozbeyli'nin yeni kurulacak partinin liderliğini kabul ettiğini söyledi. 26'ların kurdukları 8 kişilik İcra Komitesi Ferruh Bozbeyli'nin başkanlığında bir toplantı yaptı. Ferruh Bozbeyli, Saadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Yüksel Menderes, Faruk Sükan, Cevat Önder, Talat Asal ve Ömer Lütfi Hocaoğlu'dan oluşan İcra Komitesinin Başkanı Bozbeyli, tüzük çalışmalarının tamamlandığını, fakat parti programı üzerinde çalışmaların devam ettiğini açıkladı. Bozbeyli, basın toplantısında yaptığı açıklamada 16 Kasım tarihinden beri yeni parti kuruluşu çalışmaları içinde bulunduğunu, partinin kuruluşunun 20 Aralık'a kadar tamamlanacağını umduklarını ifade etti.[45]

Bozbeyli'nin yeni kurulacak partinin genel başkanlığına getirilmesinden sonra partinin AP'nin en kuvvetli rakibi, alternatifi olacağı belirtilmekteydi. Ayrıca, AP hükümetinin izlediği politikanın özelikle Ege'deki AP'li kitleler tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığı, yeni kurulacak partinin AP'li seçmen kitlesinin tek umudu olacağı görüşü hakimdi.[46]

Partinin kuruluş hazırlıklarında görev alanlar Saadettin Bilgiç'in Genel Başkan olmasını istemediler. Çünkü Saadettin Bilgiç'in Genel Başkan olması, 1964'te yapılan AP İkinci Büyük Kongresi'nde Genel Başkanlık yarışını kaybetmesinden ötürü bu partinin kurulduğu yorumlarına yol açabilirdi. Saadettin

---

[41] **Cumhuriyet,** 14 Ekim 1970.
[42] **Cumhuriyet,** 4 Eylül 1970.
[43] **Demokrat İzmir,** 14 Ekim 1970.
[44] Saadettin Bilgiç, **Dr. Saadettin Bilgiç Hatıralar,** Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 218.
[45] **Milliyet,** 14 ve 25 Kasım 1970; **Tercüman,** 25 Kasım 1970.
[46] **Demokrat İzmir,** 10 Aralık 1970.

Bilgiç, Yüksel Menderes'in de Genel Başkanlık konusunda ısrarlı olmamasını rica etmişti.[47]

Çünkü, Yüksel Menderes'in de kurulacak partinin genel başkanı olması konusunda ısrarı bulunmaktaydı. Yüksel Menderes ile sıkı dost olan İhsan Tombuş, Menderes'i Ferruh Bozbeyli'nin genel başkan olması konusunda ikna etmişti.[48]

DP'nin kurucularından Saadettin Bilgiç, halkın tasvip edeceği bir genel başkan olmadan partinin kurulmasının mümkün olmadığını, kendisinin de fazla yıpratılmış olduğundan ötürü de bunun uygun olmadığını, bu nedenle Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin ikna edilerek partinin genel başkanlığına getirilmesinin gerekli olduğunu belirtmişti.[49]

Ferruh Bozbeyli, 19 Ekim 1970'te Meclis Başkanlığı'ndan istifa etti. TBMM Basın Bürosunda gerçekleştirdiği basın toplantısına Meclis Başkanlığından ayrılıyorum diye başlayan Ferruh Bozbeyli, Cumhurbaşkanı'nın kendisinden görevinden ayrılmamasını istediğini belirtti. Bozbeyli, konuşmasında *"Değişmenin demokrasinin bir gereği olduğunu belirtip, yüksek makamlarda bulunan kişiler kendi arzularıyla mevkilerinden ayrılabilmelidirler"* biçiminde görüşlerini açıkladı.[50]

Bozbeyli, Millet Meclis'i Başkanlığından istifasından sonra yeni kurulacak partiye genel başkan olup olmayacağı yönündeki soruya ise *"Meclis Başkanlığından istifa ile her kademede siyasi çalışmalara serbestçe katılabilme imkanı olduğunu"* söyledi.[51]

Ferruh Bozbeyli, 13 Kasım 1970'te AP'den de istifa etti. Bozbeyli, istifa nedeni ile ilgili açıklamasında özetle; Demirel'in AP 5. Büyük Kongresi'nde her yola başvurarak önceden seçilmiş delegelerce genel başkanlığa seçildiğini, AP organlarının Demirel'in arzularına göre oluşturulduğunu, bunun sonucunda da Demirel-Parti eşitliğinin kurulduğunu, 1969 seçimleri sonucunda yaşanan ihraç ve tasfiye hareketlerinin üzücü olduğunu, Demirel'in başarısızlığının nedenini her

---

[47] Bilgiç, a.g.e., s. 218.
[48] Tombuş, a.g.e., s. 207.
[49] Tombuş, a.g.e, s. 206.
[50] **Demokrat İzmir**, 20 Ekim 1970.
[51] **Milliyet**, 20 Ekim 1970; Bozbeyli yeni kurulacak partinin genel başkanı olması yönünde çokça telgraf aldığını ifade etti; **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1970.

zaman kendisi dışında özellikle Anayasa ve Anayasa kuruluşlarında aradığını belirtti.[52]

İstifası basına TBMM basın bürosundan ayrı olarak 26'lar tarafından duyurulan Bozbeyli'nin, AP'den ayrılan veya ihraç edilen milletvekilleri ve senatörler tarafından kurulması beklenen yeni partinin genel başkanlığına getirilmesi kesinleşti.[53]

Nitekim, Ferruh Bozbeyli, 26'ların lider kadrosuyla 24 Kasım'da yaptığı basın toplantısında da 26'larla 16 Kasım'dan beri birlikte çalıştığını ifade etti.[54]

DP'nin kuruluş hazırlıkları tamamlandıktan sonra genel başkanlık sorununu çözümlenmedi. Partinin kuruluş çalışmaları sırasındaki yurt gezilerinde kurulacak partinin destekleneceği ancak partinin genel başkanı olarak Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin ikna edilmesi istenmişti. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'ye DP'nin Genel Başkanlığı teklif edildi. Başta Saadettin Bilgiç olmak üzere Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Bozbeyli'nin genel başkan olması konusunda ısrarcı oldular. Ferruh Bozbeyli, hareketin bir tepki hareketi olduğunu bildiğinden dolayı uzunca bir süre tereddüt etti.[55]

2.2.2. Demokratik Parti'nin Kuruluşu

26'lar partiyi kurmadan bir gün önce aralarında tüccar, çiftçi, fabrikatör ve sanayici bulunan 17 kişi İçişleri Bakanlığına başvurarak Demokratlar Partisi adı altında yeni bir siyasi parti kurdular.[56] Demokratlar Partisi 26'ların Demokrat adını kullanamamaları için Demirel'in yönlendirmesiyle kuruldu.[57]

18 Aralık 1970'te Erzurum milletvekili Cevat Önder ve arkadaşları Demokratik Parti'nin kuruluşuyla ilgili dilekçeyi, ikişer nüsha tüzük ve programı İçişleri Bakanlığı müsteşarı Osman Meriç'e verdiler. Cevat Önder Anayasanın 56 ve 57 . maddeleri ile 48 sayılı siyasi partiler kanunu gereğince DP'nin kurulduğunu söyledi.[58]

---

[52] **Tercüman,** 14 Kasım 1970.
[53] **Hürriyet,** 14 Kasım 1970.
[54] **Tercüman,** 25 Kasım 1970.
[55] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[56] **Günaydın,** 18 Aralık 1970.
[57] Sadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004; Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 317.
[58] **Yeni Asır,** 19 Aralık 1970.

DP'nin Kurucuları şu isimlerden oluşmaktaydı:

Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili), Yüksel Menderes (Aydın Milletvekili), Dr. Saadettin Bilgiç (İstanbul Milletvekili), Nilüfer Gürsoy (Bursa Milletvekili), İbrahim Abak (İstanbul Milletvekili), Adnan Akarca (Muğla Milletvekili), Şükrü Akkan (İzmir Milletvekili), Şevket Akyürek (İstanbul Senatörü), Hasan Basri Albayrak (Rize Milletvekili), Sami Arslan (Denizli Milletvekili), Talat Asal (Samsun Milletvekili), Ata Bodur (Ordu Milletvekili), Rasim Cinisli (Erzurum Milletvekili), N. İsfendiyar Çakıroğlu (Trabzon Milletvekili), Dr. Süleyman Çiloğlu (Antalya Milletvekili), Bahri Dağdaş (Konya Milletvekili), İlhan Darendelioğlu (İstanbul Milletvekili), Hasan Değer (Diyarbakır Milletvekili), Hüsnü Dikeçligil (Kayseri Senatörü), Ekrem Dikmen (Trabzon Milletvekili), Vehbi Engiz (Kocaeli Milletvekili), Kadri Erogan (Sivas Milletvekili), Samet Güldoğan (Elazığ Milletvekili), İhsan Gürsan (İzmir Milletvekili), Ömer Lütfi Hocaoğlu (Trabzon Senatörü), Mustafa Kubilay İmer (Konya Milletvekili), Necati Kalaycıoğlu (Konya Milletvekili), Hasan Korkmazcan (Denizli Milletvekili), Özer Ölçmen (Konya Milletvekili), Cevat Önder (Erzurum Milletvekili), Hilmi Türkmen (İçel Milletvekili), Vedat Önsal (Sakarya Milletvekili), Kemal Ziya Öztürk (Aydın Milletvekili), Vehbi Sınmaz (Manisa Milletvekili), Dr. Faruk Sükan (Konya Milletvekili), Ahmet Cemal Tarlan (Tekirdağ Senatörü), İhsan Tombuş (Çorum Milletvekili), Turgut Topaloğlu (İstanbul Milletvekili), Mehmet Turgut (Bursa Milletvekili), Ali Naki Üner (İzmir Milletvekili), Dr. Arif Hikmet Yurtsever (Bingöl Senatörü), Neriman Ağaoğlu (Manisa eski Milletvekili), Özcan Sabri San (Gümüşhane eski Milletvekili), Nurettin Bulak (İstanbul eski Milletvekili), Ziya Altınoğlu (İstanbul eski Milletvekili), Kaya Özdemir (İstanbul eski Milletvekili), Enver Kaplan (Kahramanmaraş eski Milletvekili), Celal Kılıç (İçel eski Milletvekili), Ahmet Mustafaoğlu (Erzurum eski Milletvekili), Hami Tezkan (Bolu eski Milletvekili), Şevki Yücel (Samsun eski Milletvekili), Seyfi Kurtbek (Sivas eski Milletvekili), Turhan Dilligil (Adana eski Milletvekili), Mutlu Menderes (Hukukçu ve Çiftçi), Dr. Cavit Köksal (Doktor), Mustafa Öncel (Eczacı), Ali İ. Dayıoğlu (Avukat), Fazlı Çakır (Çiftçi), Dr. İbrahim Tekin (Avukat, Adana eski Milletvekili), Sabahattin Günday (Eskişehir Belediye Reisi), Kemal Vehbi Gül (Samsun Belediye Reisi), Ali İnandık (Çankırı Belediye Reisi), Muzaffer Ender (Kırklareli Belediye

Reisi), Reşit Pasin (Emekli Orgeneral), Süleyman Tuncel (Emekli Korgeneral), Mehmet Şengel (Emekli Tümgeneral), Dr. Emin Bilgiç(Profesör), Dr. Şaban Karataş (Profesör), Mustafa Kılıç (Urfa Belediye Reisi).[59]

Kurucular arasında yer alan Turhan Dilligil, Adalet Gazetesi'nde çalışırken hakkında dava açılmış olması, kurucu olmasına engel olduğundan ötürü istifa etti.[60]

Mehmet Turgut, genel olarak DP'yi kuranların AP'nin kurucuları olduğunu ve 1969 seçimlerinde AP'den liste başı olarak Meclis' e giren kişilerden oluştuğunu, DP'liler için; büyük emek harcayarak ve çeşitli tehlikelere göğüs gererek kurdukları, geliştirdikleri partilerine karşı yeni bir parti kurmanın çok zor bir durum olduğunu, bundan dolayı da yeni bir parti oluşumuna gitmek için de uzunca bir süre düşündüklerini ifade etti.[61]

23 Aralık 1970'te DP Kurucular Meclisi, en yaşlı üye eski Tekel Bakanı İzmir milletvekili İhsan Gürsan başkanlığında toplandı. İhsan Gürsan konuşmasında *"18 Aralıkta resmen kurulan DP'de, 1946 ruhuna sadık, 69 idealistin buluştuğunu"* söyledi. Daha sonra Genel Başkan ve Genel Başkan Yardımcıları seçimine geçildi.[62]

Kuruculardan Cevat Önder, Vehbi Engiz, İlhan Darendelioğlu, Ata Bodur ve arkadaşları bir önerge vererek Genel Başkanlığa Ferruh Bozbeyli'yi aday gösterdiler. Gizli oy ve açık tasnif usulüyle seçim yapıldı. Yapılan oylama sonucunda genel başkanlığa İstanbul milletvekili Ferruh Bozbeyli seçildi. 68 kurucudan, 62 kişinin iştirak ettiği toplantıda Bozbeyli, 61 kurucunun oyunu aldı. Bir oy da boş çıktı.[63]

Teşkilatla ilgili genel başkan yardımcığına Saadettin Bilgiç, siyasi işlerle ilgili genel başkan yardımcığına da, Yüksel Menderes seçildi. DP kurucuları, Genel Kurul Başkanlığına en yaşlı üye olan İzmir milletvekili İhsan Gürsan'ı, katipliklere de en genç üyeler, Denizli milletvekili Hasan Korkmazcan ve Erzurum milletvekili Rasim Cinisli'yi getirdiler.[64]

DP Genel Sekreterliğine Talat Asal, Genel Muhasipliğe ise Faruk Sükan seçildi. Merkez İdare Kuruluna seçilen 10 kişi ise şunlardı: Mehmet Turgut, Rasim

---

[59] **DP İstanbul Birinci İl Kongresi**, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1971, ss. 3-5; Sükan,a.g.e.,ss. 161-163; Bilgiç, a.g.e., ss. 219-221.
[60] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[61] Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005.
[62] **Tercüman**, 24 Aralık 1970.
[63] **Milliyet ve Demokrat İzmir**, 24 Aralık 1970.
[64] **Cumhuriyet**, 24 Aralık 1970.

Cinisli, Bahri Dağdaş, Ekrem Dikmen, Şükrü Akkan, Samet Güldoğan, Süleyman Tuncel, İbrahim Tekin, Ömer Lütfi Hocaoğlu, Kaya Özdemiroğlu.[65]

Genel Başkanlığa seçilen Ferruh Bozbeyli konuşmasında özetle şunları söyledi: *"DP, demokratik yoldan büyük milletimize hizmet etmek için kurulmuştur. Halkın içinden saflarımıza katılan her insanın kabiliyet ve istidatlarını geliştirerek yetişmesi ve layık olduğu görevlere gelmesi için gerekli imkanlar hazırlanmalıdır. Partimizde tek adam olma heveslerinin yeşerip filizlenmesine fırsat vermeyiniz. Cumhuriyet Türkiye'sinde tek adam olma hakkı ancak Atatürk'e aittir. Hile, riya ve usul dışı kestirme sonuç alma alışkanlıklarının partimize sokulmasına müsaade etmeyiniz. Particilik devlet sofrasına yakın olma hesabı değildir. Allah doğruların ve iyi niyetle halka hizmet etmek isteyenlerin yardımcısıdır."*

Parti Divanına seçilen 46 üye de şunlardı: İbrahim Abak, Adnan Akarca, Şükrü Akkan, Şevket Akyürek, Sami Aslan, Talat Asal, Ata Bodur, Rasim Cinisli, Süleyman Çiloğlu, Bahri Dağdaş, İlhan Darendelioğlu, Hasan Değer, Hüsnü Dikeçligil, Ekrem Dikmen, Kadri Erogan, Samet Güldoğan, İhsan Gürsan, Ömer Lütfi Hocaoğlu, Mustafa Kubilay İmer, Cevat Önder, Özer Ölçmen, Faruk Sükan, Cemal Tarlan, İhsan Tombuş, Mehmet Turgut, Ali Naki Üner, Arif Hikmet Yurtsever, Neriman Ağaoğlu, Nilüfer Gürsoy, Sabri Özcan San, Nurettin Bulak, Ziya Altınoğlu, Kaya Özdemir, Celal Kılıç, Enver Kaplan, Ahmet Mustafaoğlu, Hami Tezkan, Şevki Yücek, Seyfi Kurtbek, Cavit Köksal, İbrahim Tekin, Reşit Pasin, Süleyman Tuncel, Mehmet Şengel, Emin Bilgiç, Şaban Karataş.[66]

Ferruh Bozbeyli, DP'nin kuruluşundan 10 gün sonra TBMM Başkanlığına bir yazı ile başvurarak DP grubunun Süleyman Çiloğlu (Antalya), Yüksel Menderes, Kemal Ziya Öztürk (Aydın), Mehmet Turgut (Bursa), İhsan Tombuş (Çorum), Sami Aslan, Hasan Korkmazcan (Denizli), Hasan Değer (Diyarbakır), Samet Güldoğan (Elazığ), Rasim Cinisli, Cevat Önder (Erzurum), Hilmi Türkmen (İçel), İbrahim Abak, Saadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli, İlhan Darendelioğlu, Turgut Topaloğlu (İstanbul), Şükrü Akkan, İhsan Gürsan, Naki Üner (İzmir), Vehbi Engiz (Kocaeli), Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Necati Kalaycıoğlu, Özer Ölçmen, Faruk Sükan (Konya), Vehbi Sınmaz (Manisa), Adnan Akarca (Muğla), Ata Bodur (Ordu), Hasan Basri Albayrak (Rize), Talat Asal (Samsun), Vedat Önsal (Sakarya), Kadri Erogan

[65] **Milliyet**, 24 Aralık 1970.
[66] **Tercüman**, 24 Aralık 1970.

(Sivas), Ekrem Dikmen, Necati İsfendiyar Çakıroğlu (Trabzon) olduğunu bildirdi.[67] 35 milletvekilinin 21'i (%60) 1973 seçimlerinde DP'den Meclis' e girdiler.

DP'de, bir tarafta siyasi haklarını alamamış eski Demokrat Partililer, bir tarafta AP içinde 1961 ve 1964 kongrelerinden kalma başarısız hizbin temsilcileri, bir tarafta da 1969'da parlamentoya gelip AP uygulamalarının yenilenmesini isteyen gençler vardı. DP'yi kuranlar homojen bir grup oluşturmuyordu. Gençler Grubu Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin liderliğinin partiye daha yararlı olacağını düşünüyorlardı. Bilgiç'in AP içindeki bir hizip başkanı görünümüyle yeni partinin liderliğinde yararlı olmayacağı görüşündeydiler.[68]

Basında, Millet Meclisi Başkanlığı sırasında tarafsızlığını herkese kabul ettiren başta Ferruh Bozbeyli olmak üzere DP'nin kurucuları siyasette temiz, idealist kişilerdi. DP'nin kurulmasıyla Türk milletinin esaslı ve güvenilir bir muhalefet grubu kazandığı görüşü ifade edilmekteydi.[69]

Bozbeyli, partinin adı ve amblemi ile ilgili verdiği cevapta *"Henüz kesin bir karar olmadığını, ancak vatandaşlardan aldıkları mektuplarda partinin adında mutlaka Demokrat sözcüğünün geçmesinin istendiğini "* söyledi.[70]

Partinin amblemi Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerindeki *"Yeter söz milletindir"* afişindeki açık sağ el resminden esinlenilmişti. Bu Demokratik Parti'nin misyonuna da uygun bulundu.[71]

Demirel'e göre Demokratik Parti Demokrat Parti'nin bir taklidiydi ve altı ay içinde DP'liler birbirlerine girecekler, kendi içlerinde çelişeceklerdi.[72]

Demokratik Parti olayını değerlendirirken Demirel şunları söylemekteydi: *"1969 kabinesi kurulurken, yapılacak bazı işlerin grup tarafından desteklenmesi için, bir süre uzaklaşması gerekecekti eski kabine üyelerinin. Zaman bunların değer olduğunu ispatlarsa, onlara parti değer olarak sahip çıkardı. Arkadaşlarsa öfkeye kapıldılar.(...) Bazı şeyleri göze almamız gerekiyordu, yoksa dümeni kaybedecektik. Yeni hükümeti kurduk. Nöbet değişimi yaptık. Küstüler, gücendiler. Bakan olmak şart*

---

[67] **Demokrat İzmir,** 14 Ekim 1973.
[68] Mehmet Barlas'ın Hasan Korkmazcan ile yaptığı röportaj, **Milliyet,** 12 Mayıs 1980.
[69] Ahmet Kabaklı, "Yeni DP", **Tercüman,** 23 Aralık 1970, s. 2.
[70] **Cumhuriyet,** 25 Kasım 1970.
[71] Tombuş, a.g.e., s. 211. Demokratik Parti amblemindeki açık sağ el Ferruh Bozbeyli'nin elidir, Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[72] Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 6 Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, ss. 24- 27.

mıydı? Parti üyesi olarak görev yapamazlar mıydı? Nöbet değiştirmeye rıza göstermediler. Kabineye senet mi çıkartmışlardı? Kırmızı oy kullandılar." [73]

Süleyman Demirel, Denizli Organize Sanayi Bölgesinde yaptığı konuşmada AP-Demokratik Parti ayrışmasıyla ilgili olarak *"Vaktiyle biz tartışmasını bilemedik. Kavga ettik ve bu kavgadan her iki taraf ta zarar gördü. Ülkemize verebileceğimiz hizmetlerde de aksama oldu. Ama sorumluluğun çoğu bendeydi"* dedi.[74]

Süleyman Demirel, Güneri Civaoğlu ile gerçekleştirdiği söyleşi de şunları söylemiştir:*"Geçmişteki en büyük hatam bir kısım arkadaşlarımın AP'den kopmalarını ve Demokratik Parti'yi kurmalarını engelleyememiş olmamdır. Onları bizimle beraber kalmaya razı edebilirdim. Bunun için gerekli gayreti yeterince göstermediğim için kendimi tenkit ediyorum. DP'nin kurulması, AP'yi ve onun uzantısı Doğru Yol Partisi'ni hiçbir zaman tek başına iktidar yapmamıştır. Hem de, 1971'den 1983'e kadar 12 yıl sağlıksız koalisyon ve ihtilal hükümetlerine Türkiye mahkum kalmıştır."* [75]

Demirel, 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra Neşet Tanrıdağ, Ahmet Buldanlı ve Ahmet Mukadder Çiloğlu'nun *"1970 bölünmesine niye engel olmadınız?"* şeklindeki sorularına karşılık olarak İhsan Sabri Çağlayangil ve Amerikan sefirinin kendisini yanılttığını söylemiştir. [76]

DP'nin kurulmasından önce ve kurulmasından sonra AP teşkilatlarından büyük ölçüde istifalar yaşandı. Beşiktaş ilçesinde AP'den 850 üye yaptıkları basın toplantısıyla istifalarını açıkladılar. Bu istifalardan sonra AP'nin diğer ilçe teşkilatlarında da istifalar yaşandı. AP'nin İstanbul teşkilatı bir çok yerde çöktü. [77]

AP'den Fatih'te 946, Eminönü'nde 658, Beyoğlu'nda 150 kişinin istifa ettikleri bildirilmişti. Bakırköy'de 621, Beykoz'da ise 723 kişinin AP'den ayrıldığı açıklandı.[78]

---

[73] Nimet Arzık, **Demirel'in İçi Dışı,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 119-120'den aktaran Filiz Demirci Güler, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi,** A.Ü. S.B.E. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996, s. 97.

[74] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.

[75] Tombuş, a.g.e., s. 256-257.

[76] Bilgiç, a.g.e., s. 209. Saadettin Bilgiç bu konuyla ilgili olarak İhsan Sabri Çağlayangil'in AP Genel İdare Kurulu üyesi ve aynı zamanda Dış İşleri Bakanı olarak kendi görüşünü söyleyebileceğini fakat Amerikan seferinin partinin iç işleri hakkında görüş bildirmesinin garip bir davranış olduğunu belirtmiştir; Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.

[77] **DP Beşiktaş İlçesi Faaliyet Raporu,** DP Genel Merkezi Yayını, 1971, s. 21.

[78] **Hürriyet,** 7 Aralık 1970.

Üsküdar ilçesinden 617, Gaziosmanpaşa'da 348 kişi AP'nin kuruluş gayesinden gittikçe uzaklaştığını, bunun sorumluluğunun da başta Demirel olmak üzere parti yöneticilerinde olduğu ve bu yüzden AP'den istifa ettiklerini belirttiler. Ankara'da AP'den istifa eden 541 kişi DP'ye katıldı.[79]

2.2.3. Demokratik Parti'nin Kurulmasında Celal Bayar'ın Etkisi:

DP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Korkmazcan, Celal Bayar'ın partilileşme fikrini telkin etmese bile cesaret verenlerden birisi olduğunu, mücadelelerini AP'yi ıslah mücadelesi olarak gördüklerini, bu doğrultuda çalışmalar yaptıklarını ve Celal Bayar'ın en yakınlarından biri olan Baha Akşit'e çalışmalarıyla ilgili bilgi verdiğini, Akşit'in kendisine *"Yaptığınız bu çalışmalar yeterli olmaz sonunda parti kurmaya mecbur kalacaksınız"* dediğini söyledi. Korkmazcan, dolaylı ve dolaysız olarak bir takım telkinlerin ya da teşviklerin Celal Bayar'ın çevresinden çıkmış olabileceğini, bir ihtimal de Bayar'ın, kendilerinin etrafında bir taban oluşturması durumunda AP içinde mücadele verebileceğini fakat bunun gerçekleşmeyeceğini görünce de bu hareketin havada kalmaması için yeni bir partinin kurulması gerekir şeklinde düşünmüş olabileceğini ifade etti.[80]

İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulan iki koalisyon hükümeti ve Demirel'in başkanlığında kurulan hükümetler demokratların siyasi haklarının iadesiyle ilgili kanunda Anayasa değişikliği yapmayı gerçekleştiremediler. DP'nin kurulmasında önemli katkısı bulunan milletvekilleri AP'de iken, Demirel hükümeti bir takım grupların etkisiyle Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun çıkarılmasına engel olmuştu. Celal Bayar ise tek başına bu mücadelesini sürdürmüştü. Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının AP'de iken kendi davasının yanında olmaları Bayar'ı kendi saflarına çekmeye yetmişti.[81]

11 Şubat'taki bütçe oylamasında ret oyu veren 41 AP milletvekilinin Bayar'ın desteğiyle bir parti oluşturacakları ifade edilmekteydi. Muhalif grubun eylemleri genellikle AP tabanında kabul gördüğünden dolayı AP teşkilatları yoğun bir çalışmaya başlamışlardı. Muhalif grubun Bayar tarafından desteklendiğinin ortaya

---

[79] **Günaydın**, 15 ve 25 Aralık 1970.
[80] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[81] İsmet Bozdağ, "Demokrat Parti ve Ötekiler" **Tercüman**, 3 Mart 1975, s. 5.

çıkmasıyla, AP tabanının büyük bir bölümü muhalif grubu desteklemeye hazırlanmaktaydı.[82]

1969 seçimlerinden sonra Celal Bayar, eski Demokratların siyasi haklarının iadesi için aktif çalışmalar içindeydi. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in siyasi hakların verilmesi için isteksiz tavrı Celal Bayar'ı üzmüştü. 72'ler ve 41'ler hareketi için Celal Bayar bir milletvekiline *"Genç mebus, siyasi geleceğiniz için bir şey söyleyemem. Ama yaptığınız bu mücadelenin değerini yarın siyasi tarih ALTIN HARFLER'le yazacaktır"* dedi. Bayar'ın AP içindeki bu harekete destek verdiği bir gerçekti.[83]

DP Konya milletvekili Özer Ölçmen, konuyla ilgili olarak hem Celal Bayar'ın hem de Menderes ailesinin, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in demokrat kimliğine ve içtenliğine inanmadıklarından dolayı Demokrat Parti'nin hedeflerini gerçekleştirebilecek yeni bir partiye ihtiyaç duyduklarını söyledi.[84]

DP kurulmaya karar verildikten sonra AP'den ihraç edilen milletvekilleri Celal Bayar'ı ziyaret ettiler. Bayar bu milletvekillerinin eski liderleriydi. Kökenleri de Demokrat Parti olduğu için Bayar da bunlara destek vereceğini söylemişti. Kızı ve damadı da DP'nin oluşumunda yer aldılar.[85]

DP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç, Bayar'ın DP'nin kuruluş hazırlıkları sırasında Nilüfer Gürsoy'un DP'ye katılması konusunda *"Baba kız karşı karşıya getirmeyin, meseleleri kendiniz halledin"* dediğini, böylece Nilüfer Gürsoy'la görüşmelerinin sonucunda da kendisinin DP'ye katılmasını sağladıklarını belirtti.[86]

2.3. DEMOKRATİK PARTİ' NİN SİYASİ GÖRÜŞÜ

2.3.1. Demokratik Sağ Düşünce

DP, milletin iradesinden güç alarak, millet için görev yapmaya istekli olan bir partiydi ve sağ düşünceyi temel ilke olarak kabul eden bir siyasi kurumdu.[87]

---

[82] Kıvanç, a.g.e., s. 34.
[83] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.
[84] Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.
[85] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004
[86] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[87] Hasan Korkmazcan, "Sağcılık, Milliyetçilik, Demokratlık", **Sağ Düşünce**, Sayı: 1, s. 5.

Bozbeyli, sağcılığı ya da "sağ düşünceyi" şöyle tanımlıyordu: *"Sağcılık, milli ve manevi kök değerlerimize inanarak tarihi ve kültürel kaynaklarımızdan esinlenerek geleceğe yönelmek demektir."* [88]

İlk defa sağcı olduğunu ilan eden ve bunu tüzüğüne ve programına açıkça koyan siyasi parti DP idi. DP modern sağcılığın, demokratik sağ görüşün, reformcu ve cumhuriyetçi sağcılığın temsilcisiydi. DP, ideolojik olarak yani doktrin ve aksiyon bakımından Anayasa nizamı içinde sağ görüşü temsil etmekteydi. DP gerek manen gerekse madden sağcıydı. Çağdaş sağcılık, her alanda ve her konuda doktrin ve aksiyon olarak DP'nin toplum ve dünya görüşünü yani ideolojisini teşkil etmekteydi.[89]

DP'nin sağ düşüncesi Türk tarihiyle, İslam inancıyla, manevi ve milli değerler sisteminden oluşmaktadır. DP'nin sağcılığı nesiller arasında yaşanan ve nesiller arasına giren düşünce ve inanç farklılıklarını bir barış, ikna, anlaşma, ve gönül birliği ortamı içinde çözmeyi amaç edinmekteydi. DP'nin sağcılık anlayışı, kaynağını oluşturan Türk-İslam düşüncesi gibi toplum hayatının daima önünde ve yarınlara yönelikti. DP'nin sağcılığı donmuş bir doktrin olmayıp Türk milletinin kendine ve kök değerlerine yabancılaşmadan, kendi öz inançları ve kendi öz hayat tarzı içinde yaşaması, gelişmesi, ilerlemesi ve yüceltilmesi davasının adıydı.[90]

DP, solun karşısında Demokrat sağı temsil etti. DP'nin sağcılığı geleceğin aydınlığına dönüktür ve ilhamını Türk-İslam düşüncesinden ve Türk tarihinden alan hamleci bir sağcılıktır. DP, Türk milletine ve Milli tarih şuuruna dayanan sağcılık anlayışının gereği olarak her türlü emperyalizmin karşısındaydı. DP, Türk sağını temsil eden bir parti olarak bölücülüğün, bölgeciliğin ve cepheciliğin de karşısındaydı.[91]

DP'nin sağcılığı, komünizmin karşısında, milletin bütünlüğünü, milliyetçiliğini, dinini, siyasi, sosyal ve ekonomik hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla kurulan bir hizmet gücü ve hareketiydi. Sağ hareket bir gericiler, yobazlar topluluğu değil, ileri görüşlü, sağ duyulu Türk çoğunluğun temsil ettiği milli güç

---

[88] Ferruh Bozbeyli, **Demokratik Sağ,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1976, s. 51.
[89] Cevat Önder, "Demokratik Parti ve Sağcılık", **Sağ Düşünce**, Sayı.: 1, s. 4.
[90] Korkmazcan, a.g.m., s. 5.
[91] **Sağ Düşünce**, 20 Ağustos 1975, Sayı: 11, s. 2.

birliği ve halk hareketiydi. Demokratik Sağ düşüncenin siyasi yönü hür seçimlere dayanan demokratik cumhuriyettir.[92]

DP'nin sağcılığı Türk milletinin tarih boyunca sürdürdüğü, geliştirdiği yaşama anlayışına ve inancına dayanmaktaydı. DP'nin sağcılığı bölücü değil, bütünleştiriciydi. Totaliter değil, hürriyetçiydi. Sınıfçı değil, milliyetçiydi. DP'nin sağcılığı gelişmeye, ıslahatçılığa, Türk manevi ve tarihi değerlerinden güç alarak yenilenmeye dönüktü. DP'nin sağcılığı, mülk edinmede ve girişimde fırsat eşitliğini bozucu engellere karşıydı. DP'nin sağcılığı belli çıkar sınıflarına değil, topyekün halka dayalı milli sağcılıktı.[93]

DP'nin sağcı görüşünün siyasi hayata uygulanan yönüyle DP, cumhuriyetçi ve demokrattır. DP, her türlü totaliter fikir ve eylemin, her türlü şahıs ve zümre hakimiyetinin karşısındaydı. Hür seçim ve özgür tartışma yoluyla millet iradesinin devlet yönetiminde kayıtsız şartsız hakim kılınması ilkesine bağlı bir siyasi oluşumdu.[94]

DP, demokratik sağ, cumhuriyetçi sağ, reformcu sağcılık, çağdaş sağcılık terimlerini sağı ayırmak için değil, DP'nin sağcılık anlayışının unsurlarını ortaya koymak, sağcılık anlayışına açıklık getirmek için kullanmıştı.[95]

Demokratik sağ düşüncenin ekonomik yönü sosyal güvenlik ve sosyal adalet esasına dayanmaktaydı.[96]

Sağ düşüncenin ekonomik yönü hür girişimdi. DP özel sektöre ağırlık tanıyan bir karma ekonominin taraftarıydı. Özel sektörün dinamik gücü, girişim kabiliyeti, sermaye imkanları ve kar arzusu kalkınma yolunda ihmal edilmeyecek çok önemli faktörlerdir. DP ekonomik hayatın düzelmesini ancak bireyin kar arzusu, girişim gücü ve mülk edinme gayretiyle mümkün olacağına inanmaktadır.[97]

DP'nin sağcılık anlayışının ekonomik yönünü ayrıca, hür ve demokratik bir ekonomik sistem içinde milletçe ve devletçe el ele vererek milli servet ve kaynakları işlerliğe kavuşturulmasını sağlamak, geniş bir milli kalkınma ve refah hamlesiyle gelişmiş ülkeler arasında layık olduğumuz yeri bir an önce almak, şeklindeki milli

---

[92] Bozbeyli, a.g.e., 1976, ss. 48-51.
[93] **Sağ Düşünce**, 20 Mayıs 1975, Sayı: 5, s. 9.
[94] Korkmazcan, a.g.m., s. 5.
[95] Önder, a.g.m., s. 4.
[96] **Tercüman**, 25 Nisan 1977.
[97] Bozbeyli, a.g.e., 1976, s. 53-54.

arzular oluşturmaktaydı. DP'nin sağ ekonomik görüşü adaletçiydi. Milletin sahip olduğu maddi değerlerin katı devletçilik anlayışıyla veya başıboş bir ekonomik yöntemle belli zümrelerin tekelinde olmasına karşıydı.[98]

2.3.2. Milliyetçilik

DP'nin sağcılık ilkesinin sosyal yönünü milliyetçilik oluşturmaktaydı. DP'ye göre milliyetçilik, Türk milletini ve onun milli değerler sistemini bölünmez bir bütün olarak korumak, milli inanç ve yetenekle bilimin ışığında geliştirmek ve ileriye götürmekti.[99]

DP'nin milliyetçiliği hakka, adalete saygılı, milli kültürün işlenmesini gözeten, dünya medeniyetinin yücelmesine gücü yettiği ölçüde gayret ve hizmet eden bir düşünce tarzıydı. DP'nin milliyetçiliği ırkçı, ayrılıkçı değildi. DP'nin milliyetçiliği milleti birleştiren, yücelten ve güçlendiren bir niteliğe sahipti. Milliyetçilik milli istek ve ihtiyaçlara cevap vermek, milletin dert ve ızdıraplarına çare bulmaktı. Kendi görevini yapmayan, kendi sorumluluğunu idrak edemeyen milliyetçi olamazdı. [100]

Milliyetçilik, milli değerler sistemini muhafaza etmek, diri tutmak ve zaman içinde geliştirmektir. Milliyetçilik birleştiricidir, barıştırıcıdır, uzlaştırıcıdır. DP milliyetçiliğinin hedefi vatanı bölünmez bir bütün, milleti de sarsılmaz bir birlik içinde tutmaktır. Milliyetçilik her türlü ayrımcılığı reddeder. Milliyetçilik, nizam saygısı içinde milleti sevmek ve ona hizmet etmek demektir.[101]

2.4. DEMOKRATİK PARTİ'NİN TÜZÜĞÜ

DP'nin tüzüğü dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde (Genel Esaslar) partinin kuruluşu, adı, merkezi (Madde 1) ve partinin amacı (Madde 2) de belirtilmektedir. İkinci bölümde partiye üyeliğin şartlarına, üyelerin vazifelerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde, Parti Teşkilatının kuruluşu ve görevleri belirtilmektedir. Parti teşkilatı şu organlardan oluşmaktaydı.(Madde 15): [102]

---

[98] Korkmazcan, a.g.m., s. 5.
[99] Korkmazcan, a.g.m., s. 5.
[100] Cevat Önder,"Milliyetçilik", **Sağ Düşünce**, Sayı: 3, s. 6.
[101] Bozbeyli, a.g.e., 1976, s. 51-52.
[102] **Demokratik Parti Tüzük**, Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1973, ss. 5-24.

A-MERKEZ TEŞKİLATI

1. Büyük Kongre
2. Parti Divanı
3. Genel Başkan
4. Genel Başkan Yardımcıları
5. Genel İdare Kurulu
6. Teşkilat Meclisi
7. Merkez Disiplin Kurulu
8. Müşterek Disiplin Kurulu
9. Merkez Denetim Kurulu

B- İLLER TEŞKİLATI

1. İl ve İlçe Kongreleri
2. İl ve İlçe İdare Kurulları
3. İl Teşkilat Meclisi
4. İl Disiplin Kurulu
5. Köy ve Mahalle Muhtarlık Bölgesindeki Parti Meclisi
6. İl ve İlçe Denetim Kurulları

C. YARDIMCI KURULUŞLAR

1. Kadın ve Gençlik Kolları Büyük Kongreleri
2. Kadın ve Gençlik Kolları Genel İdare Kurulları
3. İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları Kongreleri
4. İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları İdare Kuruları

D- PARTİ GRUPLARI

1. TBMM Parti Grupları
2. TBMM Parti Grupları İdare Kurulları
3. TBMM Parti Grupları Disiplin Kurulları
4. İl Genel Meclisi Parti Grupları
5. İl Genel Meclisi Parti Grupları İdare Kurulları
6. Belediye Meclisi Parti Grupları

7. Belediye Meclisi Parti Grupları İdare Kurulları

Dördüncü bölümde disiplin işleri (Madde 89-95), beşinci bölümde Mali hükümler (Madde 96-107), altıncı bölümde seçimler ve adaylıklar (Madde 108-113), yedinci bölümde parti-hükümet ilişkileri (Madde 114-116), sekizinci bölümde çeşitli hükümler (Madde 117-122), dokuzuncu bölümde geçici hükümler (Geçici altı madde) bulunmaktadır.[103]

2.4.1. Büyük Kongre: Büyük Kongre tabii üyeler, Seçilmiş üyeler ve şeref üyelerinden oluşmaktadır.

a) Tabii Üyeler

*Genel Başkan,

*Parti Divanı Üyeleri,

*Parti Merkez Disiplin Kurulu Üyeleri,

*Merkez Denetim Kurulu Üyeleri,

*Partili Bakanlar Kurulu Üyeleri,

*Partili TBMM Üyeleri,

b)Seçilmiş Üyeler: Sayısı 1200'ü geçmemek üzere il kongrelerince seçilmiş delegeler.

c) Şeref üyeleri: Tabii veya seçilmiş üye olmadıkları taktirde parti kurucuları, eski parti genel başkanları ve eski partili başkanlar Büyük Kongrenin şeref üyeleri olup oy verme hakkı hariç kongre üyeliğinin bütün haklarına sahiptirler.

Büyük Kongre partinin en yüksek organıdır. Büyük Kongrenin yetkileri şunlardır:

a) Kanun ve parti tüzüğüne uygun olarak toplum sorunları, devlet işleri ve parti çalışmalarıyla ilgili konularda genel görüşme yapmak.

b) Partini tüzüğünü ve programını geliştirmek.

c) Genel Başkan, Parti Divanı, Merkez Disiplin Kurulu ve Merkez Denetim Kurulu üyelerini seçmek.

---

[103] A.g.e., s. 9-10.

d) Toplum ve devlet işleriyle ilgili konularla, parti politikası hakkında parti tüzüğüne ve programına uygun olmak koşuluyla temenni niteliğinde veya bağlayıcı kararlar almak.[104]

2.4.2. Parti Divanı: Parti Divanı, partinin genel politikasını tespit eder. Parti işlerinin yürütülmesinde karar organıdır.Parti Divanı;

a) Genel Başkan

b) Büyük Kongrece Seçilen Elli Üye

c) Parti Genel Kongrelerince seçilmiş Kadın ve Gençlik Kolları Genel Başkanları, TBMM Parti Grupları Başkan Vekillerinden oluşmaktadır.[105]

2.4.3. Partiye Üyelik: DP'nin amacını, tüzüğünü ve programını benimseyen, parti çalışmalarına katılmayı ve belirli bir aidatı ödemeyi kabul eden her Türk vatandaşı partiye üye olabilirdi.[106]

Duverger, partiye üyeliği açık ve sınırlı üyelik diye ikiye ayırmaktadır. Açık üyelikte üyelik formunu imzalamak ve bir aidat ödemenin dışında hiçbir koşul bulunmamaktadır. Sınırlı üyelik ise, kefillerce yapılan inceleme, kabulden önceki soruşturma ve partinin yetkili kurullarının kesin kararını gerektirmektedir.[107]

DP'de ise partiye üye olamayacak kişiler 11 kategoride ayrılarak belirtilmiştir. Ayrıca, partiye üye başvurusunda bulunanlar için İlçe İdare Kurulunca partiye üyeliğine engel olup olmadığının tespiti için bir inceleme yapılmaktaydı. DP bu özellikleriyle sınırlı üyelik grubuna girmektedir.[108]

2.4.4. Partinin Finansmanı: Bir partinin finans kaynağı partinin özerkliği bakımından önem arzetmektedir. Mali kaynakları açısından finansmanını az sayıda üyenin bağışlarıyla karşılayan bir parti, gelirini çok sayıda üyenin küçük miktardaki aidatlarından elde eden bir partiye göre daha az özerktir.[109]

---

[104] A.g.e., ss. 24-26.
[105] A.g.e., s. 33-34.
[106] **Demokratik Parti Tüzük ve Programı**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1971, s. 11-12.
[107] Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, çev: Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 116-117.
[108] **Demokratik Parti Tüzük ve Programı**, ss. 12-14.
[109] Duverger, a.g.e, ss. 101-103.

DP'nin finansman kaynaklarına bakıldığında partinin gelirleri; Parti üyelerinden alınan giriş aidatı ile yıllık veya aylık aidat, partiye mensup TBMM üyelerinden alınan aidat, adaylık için başvuranlardan yoklamaya girmeden önce alınan özel aidat, parti yayınlarının satış bedeli, parti bayrağı, flaması, rozeti gibi rumuzların satışından sağlanan gelirler, parti lokallerinin işletilmesinden elde edilen gelirler, partinin tertiplediği eğlence, müsamere, konser, spor müsabakası, konferans gibi faaliyetlerden sağlanan gelirler, partinin tertiplediği piyango gelirleri, bağışlar ve siyasi partiler kanunu hükümlerine göre devletçe sağlanan yardımlardan oluşmaktaydı.[110]

17-18 Aralık 1972 tarihinde yapılan DP Birinci Büyük Kongresinde DP tüzüğünün bazı maddelerinde önemli değişiklikler yapıldı. DP'de 2 Genel Başkan Vekili bulunmaktaydı. Tüzükte yapılan değişiklikle Genel Başkan Vekillikleri yerine Parti Divanınca gizli oyla 4 Genel Başkan Yardımcısı seçilmesi hükmü getirildi. Genel Başkan Yardımcıları sırasıyla teşkilat, propaganda, seçim, yardımcı kuruluşlar işleriyle görevlendirildiler. Genel Başkanın yokluğunda veya Genel Başkanlığın istifası durumunda teşkilat işlerine bakan Genel Başkan Yardımcısı, onun da yokluğunda sırasıyla diğer Genel Başkan Yardımcıları vekalet etmekle görevlendirildiler.[111]

Önemli değişiklerden biri de, Merkez İdare Kurulu yerine Genel İdare Kurulu getirildi. Genel İdare Kurulu Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcıları, Genel Sekreter, Genel Muhasip ve 14 üyeden oluşturuldu.[112]

Tüzükte 5 Geçici madde yer almaktaydı. Yapılan değişiklikle Geçici maddelere 1 madde daha eklendi. Geçici 5. madde *"Tüzüğün 32. maddesinin 7. fıkrasının yasaklayıcı hükmü, ilk Genel Seçimlere kadar uygulanmaz"* şeklindedir.[113]

Tüzüğün 32.maddesinin yasaklayıcı hükmü *"Parti Divanı üyeleri TBMM parti grupları üyeliği hariç, Grup İdare Kurulu üyelikleri, iller ve yardımcı kuruluşlar idare kurullarında görev alamazlar"* biçimindedir.[114]

---

[110] **DP Muhasebe Yönetmeliği,** DP Genel Merkezi Yayını, 1974, s. 5; **DP Tüzük ve Programı,** s. 72-73.
[111] **DP Tüzük,** s. 37-38.
[112] A.g.e., s. 39.
[113] A.g.e., s. 88.
[114] A.g.e., s. 35.

evrelerinin çıkış noktası olduğu ve 1946 ruhunun korunmasının Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının öncelikli şart olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı da demokratik rejimin hiçbir kişinin, zümrenin elinde olmadığı tek sahibinin Türk milleti olduğu ifade edilmektedir. Partinin cumhuriyetin vazgeçilmezliğine inandığı ve demokratik rejime bağlılığı vurgulanmaktadır. Programın önemli temel konuları şu başlıklardan oluşmaktadır: [117]

2.5.1. Anayasa Islahatı ve Seçimler: Programın dördüncü maddesinde uygulamanın ortaya koyduğu problemleri giderici bir Anayasa değişikliği öngörülmekte, Anayasaya aykırı olan her türlü akımlarla mücadelenin görev bilindiği ifade edilmektedir. Programın onüçüncü maddesinde siyasi olaylardan dolayı şahısların seçilme hakkı gibi bazı haklarından yoksun bırakılmalarının modern hukuk devletiyle çeliştiği ve mevzuattaki değişiklerle bu durumun düzeltilmesine inanıldığı ifade edilmektedir. [118]

2.5.2. Laiklik: Programın yedinci maddesinde laikliğin din aleyhtarlığı ve dinsizlik biçiminde anlaşılmadığı, her insanın bağlı olduğu dinin gereklerini yerine getirmede özgür olduğunun altı çizilmiştir. [119]

---

[115] A.g.e., s. 33-34.
[116] **Yeni Asır**, 3 Şubat 1975.
[117] **Demokratik Parti Program**, DP Genel Merkezi yayını, Ankara, 1973, ss. 3-14.
[118] A.g.e., ss. 14-20.
[119] A.g.e., s. 17.

2.5.3. Milliyetçilik: Sekizinci maddede ise, milliyetçiliğe önemli bir yer ayrılmakta Türk milliyetçiliğinin her türlü ayırıcılığı reddederek milli birlik ve bütünlüğün sağlanması olduğu, kendisine ve topluma saygılı nesiller yetiştirmek anlamında anlaşıldığı belirtilmektedir. Ayrıca yabancı ideolojilerin kültür adı altında yayılmasına karşı olunduğuna değinilmiştir.[120]

2.5.4. Ekonomik Kalkınma: Onuncu maddede, partinin planlı ve hızlı bir kalkınmadan yana olduğu ancak bunun sektörler arası önceliklere dayanan bir kalkınma modeliyle mümkün olacağına inanıldığına yer verilmiştir. DP'nin demokratik nizama uygun, ferdi teşebbüsü esas alan ve özel kesime ağırlık veren karma bir ekonomik politikayı benimsediği belirtilmektedir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması için DP'nin parolası *"Hürriyet içinde daha çok yatırım, daha çok iş ve daha çok istikrar"* olmuştur. DP devletin ekonomik hayattaki ağırlığının belirli ölçüler içinde kalmasını savunmaktadır. Özel teşebbüs yatırımlarının çoğaltılması yönünde pek çok mali ve iktisadi yeni teşvik tedbirlerinin getirileceği belirtilmektedir. Halka açık şirketlerin çoğalması için her türlü kolaylık ve teşvik edici tedbirlerin getirileceği ve bu amaçla da kurumlar vergisinde, kuruluş masraflarında, stopajlarda, diğer hususlarda da önemli indirimlerin ve muafiyetlerin sağlanacağı ifade edilmektedir. DP, sektörler arasında işbölümünü geliştirerek kaynakların daha rasyonel dağılımını sağlamak için sermaye piyasasının kurulması görüşünü savunmaktadır. DP ekonomik gelişmenin hızlı, sürekli ve dengeli bir biçimde yürütülmesinde sanayi sektörünün en büyük güç olduğuna inanmaktadır. DP, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılımını, iktisadi kalkınmayı hızlandıracak ve yeni ekonomik imkanların kullanılmasını mümkün kılacak bir çerçevede gerçekleştirilmesiyle uygun görmektedir. Küçük ve orta sanayinin korunması, genişletilmesi, modernleştirilmesi ve yeni işyerlerinin kurulması için çalışılacağı vurgulanmaktadır.[121]

2.5.5. Eğitim, Sosyal Hizmetler ve Sosyal Güvenlik: Eğitim ve öğretim kurumlarının yeniden ele alınarak ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli sayıda, kalitede ve çeşitli branşlarda insan gücünü yetiştirmek üzere gelişmelerinin sağlanacağı belirtilmektedir. Din bilgini ve vasıflı din görevlilerini yetiştirecek kurumların artırılmasıyla din eğitimine önem verileceği belirtilmekte ve

[120] A.g.e., s. 17-18.
[121] A.g.e., ss. 21-36.

öğretmenliğin toplumun saygı duyduğu, maddi ve manevi imkanları yerinde milli birliği sağlayıcı bir meslek haline getirilmesi için her türlü tedbirlerin alınacağı ifade edilmektedir. DP'nin hedefleri arasında Türkiye'de tek bir sosyal güvenlik sistemi uygulanmasının sağlanması için gerekli çalışmaların yapılması yer almaktadır. [122]

2.5.6. Tarım, Ormancılık ve Köy Kalkınması: Dördüncü bölümde (Tarım, Ormancılık ve Köy Kalkınması), tarım sektöründeki nüfus fazlalığının arazinin küçülmesine neden olduğu, bunun sonucunda da verimin düştüğü ve bu sorunun çözülmesi için de fazla nüfusu diğer sektörlere dağıtmanın doğru olacağı ifade edilmektedir. DP, mülkiyetin muhafazası, devri, intikali ve devamı koşullarını ortadan kaldırmadan toprak sahipleriyle topraksızlar arasındaki ilişkileri Anayasa sınırları içinde düzenleyecek, özel teşebbüsü engellemeyecek ve düzenli işletmelere zarar vermeyecek bir toprak reformuna taraftardır. İlk aşamada, devlete ait araziden devlet hizmetleri için gerekli olan miktarlar çıkartılarak artan kısmın topraksız ve az topraklı çiftçiye dağıtılmasının sağlanacağı belirtilmektedir. Köylere eğitim, sağlık ve diğer sosyal ve kamu hizmetlerinin ulaştırılması için gerekenin yapılacağı vurgulanmaktadır. Milli kalkınmanın köylünün kalkınması ve katkısı ile olacağına inanıldığı ifade edilmektedir.[123]

2.5.7. Dış Politika: DP'nin dış politikasının temelini, bütün milletlerin barış içinde yaşamaları için milletçe özveri göstererek Türk Devletinin çıkarlarının korunması oluşturmaktadır. Kıbrıs sorunun da mevcut anlaşmalarla, Kıbrıs Türklerine tanınmış olan haklar çiğnenmeden, kesin bir çözüm yolunun bulunması için çalışılacağı belirtilmektedir. Avrupa Birliğine katılımın da ekonomik kalkınmayı ilerletecek, yeni ekonomik imkanların ortaya çıkmasını ve kullanılmasını sağlayacak bir çerçevede gerçekleşmesi uygun görülmekteydi. [124]

---

[122] A.g.e., ss. 57-65.
[123] A.g.e., ss. 77-91.
[124] A.g.e., ss. 102-104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. 12 MART MUHTIRASI VE SONRASI SİYASAL YAŞAMDA DEMOKRATİK PARTİ'NİN YERİ

3.1 DEMOKRATİK PARTİ'NİN 12 MART MUHTIRASI'NA TEPKİSİ

12 Mart 1971 günü TBMM Fikret Turhangil'in başkanlığında toplandı. Komutanların Meclis'e bir muhtıra gönderdiklerini belirten Turhangil, muhtırayı okutacağını söyledi. Meclis'in en genç milletvekili sıfatını taşıyan Demokratik Parti Denizli milletvekili Hasan Korkmazcan kürsüye doğru yönelerek şunları söyledi: *"İçtüzük gayet açıktır. Burada ya Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunur ya Başbakanlık tezkeresi okunur ya da Meclis Başkanlığı tezkeresi okunur. Ordu tezkeresinin okunması diye iç tüzükte bir hüküm yoktur. Bu nedenle söz konusu muhtırayı Meclis'te okutamazsınız..."* [1]

Hasan Korkmazcan'ın bu davranışı, usul yönünden Meclis'i böyle bir muhtırayla muhatap olmaktan kurtarmaktı ve o arada geçen zaman içerisinde hükümetin de Meclis'e katılımını sağlayarak ortak bir değerlendirme zemini oluşturabilmek için yapılmış bir hareketti.[2]

12 Mart, Anayasa dışı bir tutumla Anayasa içi çözüm isteyen bir hareketti. DP, askerlerin tezkeresinin Meclis'te okunamayacağını belirterek muhtıraya karşı tutumunu gösterdi. Muhtırayla takınılan tutum anayasa dışıydı, *"Hükümet kurun, Meclis açık kalsın ama benim dediğimi yapın"* anlayışıydı.[3]

Vedat Önsal, 12 Mart Muhtırası'yla ilgili olarak DP'nin 12 Mart Muhtırası'na itiraz ettiğini, DP'nin bu itirazlarına Meclis'teki diğer siyasi partilerin destek vermediğini, destek verselerdi 12 Mart'tan sonra Türkiye'de ihtilal dönemlerinin yaşanamayabileceğini ifade etti.[4]

3.2 12 MART MUHTIRASI'NIN DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ YAŞAMINA ETKİSİ

12 Mart Muhtırası'na kadar DP, 3 ayda 41 ilde teşkilatını kurmuştu. Hiçbir parti 3 ay gibi kısa bir sürede bu kadar teşkilat kuramamıştır. Ancak 12 Mart

---

[1] Orhan Tokatlı, **Kaybolan Yıllar 1961-1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 409; Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[2] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[3] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[4] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.

olduktan sonra DP, 42. ilde teşkilat kuramadığı gibi 41 ilde de genel merkeze destek konusunda tereddütler başlamıştı. Bunun nedeni ise insanların bu rejimin daha ne kadar devam edeceğini ve DP'nin siyasal yaşamının devam edip etmeyeceğini bilmemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönemde üyeler partinin masraflarını kendi ceplerinden karşılamaktaydı. Üyelerde, 12 Mart'ın ne getireceğinin belirsizliğinden dolayı bu masrafları ne diye yapalım şeklinde tereddütler başlamıştı. 12 Mart, DP'nin siyasal yaşamını çok olumsuz etkiledi. [5]

12 Mart Muhtırası'ndan sonra siyasi faaliyetlerin yasaklanmasından dolayı yeni kurulan bir parti olan DP için ortaya çıkan bu koşullar bir dezavantajdı. DP'nin kuruluşundan itibaren bir çok kişi partiye katılmış ve çok kısa bir süre de parti bir çok ilde örgütlenmişti. Bütün bu olumlu atmosfer 12 Mart Muhtırası'yla birlikte yok olmuştu. Bundan dolayı, 12 Mart özellikle DP'nin siyasal yaşamı üzerinde diğer siyasi partilere göre daha olumsuz bir etki yapmıştı.[6]

DP Çorum milletvekili İhsan Tombuş'a göre, 12 Mart Muhtırası'nın asıl hedefi DP idi. Muhtıra, DP'nin siyasi gelişmesini önlemeyi amaçlamaktaydı. 1969 seçimlerinden sonra bazı çevreler Adalet Partisi içindeki Demokratlardan rahatsızlık duyuyorlardı. AP'de 1970 yılındaki tasfiye hareketi de bu sebepten dolayı yapılmıştı. 18 Aralık 1970'te kurulan DP içinde, Adnan Menderes'in çocukları olduğu gibi, Celal Bayar da DP'yi dışardan desteklemişti. DP, tamamen eski Demokratlara dayanmaktaydı. Demirel'in AP içinde olduğu gibi, bu kişileri kontrol imkanı kalmamıştı. Yurt çapında eski demokratların desteği AP'den DP'ye kaymıştı. Bunun en somut örneği DP'nin Adana ve İzmir'de gerçekleştirdiği mitinglerdi. Bu gelişmeyi kanuni yoldan durdurmak imkansızdı. Ülkenin içinde bulunduğu anarşi ortamından yararlanıp bir askeri müdahale yapılarak DP'nin siyasal gelişmesinin durdurulması gerekmişti. Bu iddiayı somut delillerle ispatlamak mümkün değildir ama bazı gelişmeler 12 Mart Muhtırası'nın DP'ye daha doğrusu Demokratlara yapılmış olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Bu gelişmelerden biri, Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından onaylanmamasıydı. Cumhurbaşkanı'nın gerekçesi;

---

[5] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004; Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005; Ferruh Bozbeyli, **Alaca Siyaset (Siyasi Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000, s. 105.

[6] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

oluşturulan kabinenin 12 Mart Muhtırası'nın ilkelerine aykırı olmasıydı. Bu kabinenin kuruluşunda 12 Mart Muhtırası'na ters düşen bir gerçek vardı. DP daha önceki 12 Mart Hükümetlerine katılmamasına karşın Ürgüplü Hükümetine üç bakan vermişti. Böyle bir kabinenin kabul edilmesi muhtıranın tasfiye etmek istediği DP' nin yeniden siyasi hayatta canlanmasını sağlayacaktı. Demirel'in Ürgüplü için *"Bu adam beni mahvetmek mi istiyor"* dediği yakınları tarafından ifade edilmişti.

İkinci gelişme, 1969 yılı sonunda Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu Meclis'ten geçerek yasalaşmıştı. Fakat Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmişti. Bu dönemde ordu ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hiçbir tepki gelmemişti. Fakat iki sene sonra bu kanun tekrar ele alınmak istendiğinde ordunun üst kademesi resmen buna tepki göstermişti ve Cevdet Sunay da bütün parti liderlerinin ısrarlarına rağmen bu kanunun çıkmasına karşı çıkmıştı.[7]

Silahlı Kuvvetler Komuta Heyeti, 10 Aralık 1972 tarihinde yaptığı toplantıdan sonra 3 maddelik bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride reformlar gerçekleştirilmeden siyasi affin çıkarılmasının 12 Mart Muhtırası'nın ruhuna aykırı olacağı belirtilerek Silahlı Kuvvetlerin siyasi affa karşı olduğu belirtilmişti.[8]

Bunun sebebi; 1969 yılında bu kanun çıktığı taktirde sadece AP yararlanabilecekti ve AP'ye sınırlı sayıda eski Demokrat Partililer girebileceklerdi. Fakat 1972 yılında ise durum değişmişti. Çünkü, ilk yapılacak seçimde Celal Bayar dahil birçok eski demokrat, Demokratik Parti'den Meclis'e girebileceklerdi. Böyle bir sonuç ta ne 27 Mayıs'ın ruhuna ne de 12 Mart'ın ilkelerine uygundu.[9]

3.3 SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ'NİN REDDİ

Suat Hayri Ürgüplü'ye, hükümeti kurma görevi 29 Nisan 1972 günü verildi. DP Parti Divanı, 8.5 saat süren toplantıdan sonra bazı koşullarla Ürgüplü'nün Başbakanlığında kurulacak bir hükümeti destekleme kararı aldı.[10]

DP'nin şartları şunlardı:1) Demokratik Anayasa düzeninin sıhhatli bir şekilde işlemesi, 2) İşsizlik sorununun öncelikle ele alınması, 3) Gücünü ve desteğini parlamentodan alan bir hükümetin oluşturulması, 4) Reformların milli çıkarlar

---

[7] İhsan Tombuş, **Politikada 41 Yıl**, İzgi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 258-263.
[8] **Hürriyet ve Demokrat İzmir**, 12 Aralık 1972.
[9] Tombuş, a.g.e, s. 263-264.
[10] **Tercüman**, 10 Mayıs 1972.

doğrultusunda değerlendirilmesi, 5) Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanununda gerekli değişikliklerin yapılması.[11]

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 13 Mayıs 1972 tarihinde Ürgüplü Hükümetini onaylamadı. Sunay, Ürgüplü'ye gönderdiği mektupta; Anayasanın 102. maddesi gereğince oluşturulan Bakanlar Kurulunun bir bütün halinde, 12 Mart Muhtırası'na ve mevcut şartlarla bağdaşır bir nitelik taşımadığı kanaatine vararak, atamayı uygun görmediğini belirtti. AP'den 9, CHP'den 5, DP'den 3, MGP'den 2 bakan bulunmaktaydı. DP'den Cevat Önder (Milli Eğitim Bakanı), Vedat Önsal (Ulaştırma Bakanı), Cemal Tarlan (Köy İşleri Bakanı) Ürgüplü Hükümetinde yer almaktaydılar. [12]

Ürgüplü ise kabinenin reddiyle ilgili olarak kurduğu hükümetin 12 Mart Muhtırası'na uygun görülmediğinden ötürü reddedildiğini söylüyordu.[13]

Cumhuriyet tarihinde ilk defa Başbakanlığa atanmış bir kimsenin kurduğu hükümet Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadı. Siyasi çevrelerde hükümetin onaylanmamasının gerekçesiyle ilgili olarak çeşitli yorumlar yapılmaktaydı. Bu çevrelere göre, Cumhurbaşkanı, Ürgüplü Hükümetini 12 Mart Muhtırası'nın 2. maddesinde yer alan *"Mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı"* ifadesine uygun bir hükümet özelliğinde görmedi. Ayrıca siyasi partilerden kabineye alınan bazı bakanların birbirlerinden davacı olmaları ve bazı bakanların 12 Mart Muhtırası'na karşı çıkan kişiler olarak bilinmeleri etkili olmuştu. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Ürgüplü Hükümetinde Ulaştırma Bakanlığına getirilen Vedat Önsal'a tazminat ve ceza davası açmıştı. Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Cevat Önder AP'nin kurucuları arasındaydı ve başta Demirel olmak üzere diğer AP yöneticileriyle anlaşmazlıkları bulunmaktaydı. [14]

Siyasi çevrelerde ifade edilen bir başka görüş ise; Ürgüplü Hükümetinde AP' nin DP'lilere yer verilmesini istemediği, bu konuda Cumhurbaşkanını etkilediği ve bunun sonucunda da DP'nin yer aldığı Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakanlığındaki

---

[11] **Günaydın**, 12 Mayıs 1972.
[12] **Tercüman** ve **Milliyet**, 14 Mayıs 1972.
[13] **Milliyet**, 15 Mayıs 1972.
[14] **Tercüman**, 15 Mayıs 1972; Demirel ilk kez Vedat Önsal'ı tazminat talebiyle mahkemeye verdi. (100 bin liralık tazminat talebiyle) Mahkeme Vedat Önsal'ı 12 500 bin lira tazminat ödemeye mahkum etti, Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.

hükümeti engellediği şeklindeydi. [15]

3.4 YÜKSEL MENDERES'İN VEFATI

Adnan Menderes'in en büyük oğlu Yüksel Menderes, 8 Mart 1972 tarihinde evinde ölü bulundu. Yüksel Menderes, hukuk fakültesini bitirdikten sonra Belgrad Büyükelçiliğinde katiplik yaptı. 1961 yılında siyasal yaşama YTP'den atıldı. 1961 seçimlerinden sonra AP'ye olan katılımlar sırasında Yassıada avukatlarıyla birlikte AP'ye girdi. 1965'te Aydın'dan AP milletvekili olarak Meclis'e girdi. 18 Aralık 1970'te kurulan DP'nin kurucuları arasındaydı ve DP Genel Başkan Vekili olarak görevini sürdürmekteydi.[16]

Hasan Korkmazcan, Yüksel Menderes'in ölümünün yalnızca DP için değil Türk siyaseti için büyük bir talihsizlik olduğunu, Yüksel Menderes'i gelecekle ilgili en ufak kaygı taşır durumda görmediğini, Menderes için Adalet Gazetesi'nde "**Benim Zeybek Ağbim**" başlıklı bir yazı yazdığını ve yaşanan bu üzücü olayı AP'nin bazı kesimlerince *"Menderes efsanesinin ağırlığından kurtulmak"* gibi değerlendirildiğini söyledi.[17]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Yüksel Menderes'in hayatında tanıdığı en nazik insanlardan biri olduğunu, Yüksel Menderes'in DP'de yer almasının DP'nin siyasi yaşamına güç kattığını fakat önemli olanın partinin halk tarafından benimsenmesi olduğunu ifade etti.[18]

3.5 DEMOKRATİK PARTİ BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (1972)

DP Birinci Büyük Kongresi Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonunda 16-17 Aralık 1972'te yapıldı. DP Birinci Büyük Kongresine 43 ilden 900'den fazla delege katıldı. DP Genel Muhasibi Dr. Faruk Sükan kısa konuşmasında *"DP milletin refah ve huzuru için yola çıkmıştır. Mücadelemizin başarısı için çalışacağız. Cenabı hak bizim yardımcımızdır"* dedikten sonra Kongre Başkanlık Divanının seçimi için verilen önergeler okundu.[19]

---

[15] Hanife Kuru, **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi,** D.E.Ü.A.İ. İ.T.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s. 141.
[16] **Milliyet,** 9 Mart 1972.
[17] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[18] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[19] **Cumhuriyet,** 17 Aralık 1972.

Divan Başkanlığı için verilen önergeyle kongreye katılan bütün İl Başkanlarının ortak adayı Cevat Önder yapılan oylama sonucunda Divan Başkanlığına seçildi. İkinci Başkanlığı da Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes seçildi.[20]

Celal Bayar, Suat Hayri Ürgüplü ve Adnan Menderes'in eşi Berrin Menderes DP kongresine telgraf gönderdiler. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP Kongresine gönderdiği mesajda *"Parti programınız memleketin ihtiyaçlarına cevap vermekte, sağ ve sola sapmadan tam manası ile demokratik esaslar ihtiva etmektedir. Çalışmalarınızda ise programından, halka vaatlerinden, parlamentonun dokunulmaz yüksek haysiyet ve şerefinden kimseye ama hiç kimseye taviz vermemek gibi kuvvetli seciye görülmektedir. Millet sizinle iftihar edecektir. Tebrik ederim. Malumdur ki kongre kararları parti için Anayasa hükmündedir. Millete karşı da değişmeyen vaatlerdir. Bu bakımdan önemli ve şuurlu mesaisinde muhterem kongre üyelerine başarılar diler, hepinizi muhabbetle selamlarım"* diyordu.[21]

Suat Hayri Ürgüplü'nün telgrafı ise şöyleydi: *"Lütufkar davetinize sonsuz teşekkürler, zor günlerde medeni cesaret, siyasi kudret, vatana hizmete öncelik duygularının kongrenize rehber olacağı inancı ile başarılar diler, sonsuz saygılar sunarım."* Berrin Menderes te mesajında şöyle demekteydi: *"Büyük kongreniz için vaki olan nazik davetiniz beni son derece mütehassıs etmiştir. Demokrasi mücadelesindeki samimi mesainizin milletimiz için hayırlı olmasını Cenabı haktan niyaz eder, kongrenize başarılar dilerim."* [22]

Kongre salonunda *"Gayret milletin, hizmet devletin"; "Sola gidiş, geri dönüş"; "Milli iradenin inançlı bekçisiyiz"; "Emeğe değer, tapuya saygı"; "Onur biter, hizmet bitmez"; "Sağcıyız, milliyetçiyiz, demokratız"* biçiminde sloganlar asılıydı. [23]

Ferruh Bozbeyli, konuşmasına Demokrat Parti ve Menderes döneminde yapılan icraatları överek başladı. Bozbeyli, konuşmasının devamında benzer bir övgüyü *"Devleti komünistlerin saldırılarından koruyan"* orduya da gösterdi.[24]

---

[20] **Demokrat İzmir**, 17 Aralık 1972.
[21] **Hürriyet**, 17 Aralık 1972.
[22] **Yeni Asır**, 17 Aralık 1972.
[23] **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1972.
[24] **Yankı**, 25-31 Aralık 1972, Sayı: 93, s. 6.

Bozbeyli, konuşmasının büyük bir bölümünde partilerüstü hükümet modeline yer ayırdı. Bozbeyli, *"Bu hükümet modelinin hiçbir Anayasada bulamadıklarını ve bunu defalarca açıkladıklarını fakat, Ferit Melen'in bu modeli ön gördüğünü"* söyledi. Bozbeyli, bundan başka, *"Seçimin demokratik siyasi yaşamın kesin çözüm yolu olduğunu ve bu nedenle de seçim öncesinde alınması gereken önlemleri sıraladı: 1) Anayasa değişikliği tamamlanmalı, bu değişikliklere paralel kanunlar çıkartılmalı. 2) Anarşik olaylar bertaraf edilmeli, hukuki, idari ve fiili tedbirler alınmalı, sıkıyönetim sonrasının istikrar içinde devamlılığı sağlanmalı. 3) Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmalı. 4) Siyasi partiler ve seçim mevzuatında gerekli değişiklikler yapılmalı, demokrasimizi kendi içinden kemiren afetlere karşı onu koruyucu tedbirler alınmalı. 5) Seçim sonrasına bunalım artıkları ve pürüzlü meseleler bırakılmamalı."* [25]

Bozbeyli, konuşmasının bir bölümünde Anayasa değişiklikleri ve siyasi hakların iadesi konusu üzerinde durarak *"Anayasa değişiklikleri, özellikle siyasi haklar konusu partilerarası komisyonda ittifakla karara bağlanmıştır. Parti gruplarının tetkik ve tasdiki beklenmektedir. DP grubu Anayasa değişikliklerini tümüyle destekleme kararı almıştır. Bu kararında değişiklik yoktur, olmayacaktır"* şeklinde düşüncelerini açıkladı.[26]

Bozbeyli, Demirel ve AP'yi de sık sık eleştirdi. Konuşmasında özellikle "Demirel ve biraderleri" üzerinde durdu ve şöyle dedi: *"İktidara gelmek, eş veya biraderler saltanatı kurmak değildir."* [27] Bozbeyli, Demirel'in "Kır at şahlanıyor" sözüne değinerek *"Kır at şahlanmıyor, yürüyor. Yuları Ferit Melen'in elinde AP'liler de arkada yaya", "Millet AP'ye iktidar ol diye oy verdi. Al götür iktidarı Ferit Melen'e teslim et diye vermemiştir"* dedi. [28]

Bozbeyli, konuşmasında ayrıca, *"12 Mart'ın susturduğu çevrelerin yeniden toparlanma içinde olduğunu, ilim yolunu tıkayan anarşik artıkların temizlenmesinin gerekliliğini, demokrasiyi kurtarmak bahanesiyle de olsa demokrasi dışı usullere itibar edilmemesi gerektiğini"* ifade etti.[29]

---

[25] **DP Birinci Büyük Kongresinde Ferruh Bozbeyli**, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1972, s. 30-31; **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1972.
[26] **Günaydın**, 17 Aralık 1972.
[27] **7 Gün**, 20 Aralık 1972, Sayı: 15, s. 7.
[28] **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1972.
[29] **Tercüman**, 17 Aralık 1972.

Bozbeyli, reform tasarılarını da eleştirdi: *"Meclis' te görüşülmekte olan bazı reform tasarılarının özellikle Maden ve Petrol Kanunlarının devletleştirmeci bir özellik taşıdığını ve bunun büyük ölçüde CHP'nin görüşlerini yansıttığını"* belirtti.[30]

Parti Divanınca hazırlanan faaliyet raporunda 12 Mart öncesi olaylar geniş bir şekilde eleştirildi. Bunun yanında partilerüstü hükümet modelinin yürümediği de ifade edilerek, AP ve CHP'nin 12 Mart'tan önceki tutumları kınandı. Raporda *"Anarşiye kapı açan CHP idarecileri adeta bir noktada el sıkışmışlardır"* denildi. Ayrıca faaliyet raporunda AP'nin sola açık bir politika izlediği de ileri sürüldü, yapılacak ilk seçimde AP'nin bir iktidar alternatif olamayacağı, CHP'nin ise küçük bir muhalefet partisi haline geleceği iddia edildi. Önerilen çeşitli ekonomik tedbirler arasında kamu iktisadi teşebbüslerinin halka satılması, kredi imkanlarının genişletilmesi ve şirketleşmeyi önleyici kanunların değiştirilmesi yer aldı.[31]

Ayrıca faaliyet raporunda, "Partilerin devlet yardımından adaletli ölçüde yararlanmalarının gerekliliğine", "Bedelli askerliğin uygulanmasına", "Tek Meclis sistemine dönülmesine", "Meclis'e tabii senatörlük, kontenjan senatörlüğü gibi seçilmemiş kimselerin alınmamasına", "Cumhurbaşkanı'nın tek dereceli seçimle halk tarafından bir defalığa mahsus olmak üzere seçilmesi esasının getirilmesine", "Meclis dışından Bakan alınması konusunda Anayasayı kısıtlayıcı hüküm konulmamasına", "Anayasa Mahkemesinin görev yetkilerine açıklık getirilmesine" ve Anayasaya "Halk vetosu", "Halk teşebbüsü" müesseselerinin de konulmasına değinilmiştir.[32]

Faaliyet raporu ve Merkez Denetim Kurulu raporlarının okunmasından sonra komisyonların seçilmesine geçildi. Ana Davalar, program, tüzük, dilekler, gençlik davaları, işçi-esnaf meseleleri, köy ve köylü davaları, memur meseleleri ve kesin hesap, bilanço ve bütçe komisyonu şeklinde 9 komisyon bulunmaktaydı. Bu komisyonlardan gelen raporlar kongrede okunarak müzakere edildi.[33]

DP Kongresi'nin ikinci günü DP Genel Sekreteri Talat Asal, çalışma raporu üzerindeki eleştirileri cevaplandırırken yaptığı konuşmada *"DP'yi kuranların milli iradeyi devlete hakim kılmaya çalışan, 1946 ruhunu taşıyan kişiler olduğunu,*

---

[30] **Milliyet**, 17 Aralık 1972.
[31] **Yeni Asır**, 17 Aralık 1972.
[32] **Demokrat İzmir**, 17 Aralık 1972.
[33] **Yeni Asır**, 17 Aralık 1972.

DP'nin bir hizbin, bir makam mücadelesinin sonucunda kurulmadığını, DP'lilerin siyasi hayata katılmalarının sebebinin 1946 ruhu olduğunu ve bu birlik içinde iktidara ilerlediklerini" söyledi.[34]

DP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç ise konuşmasında kongrede alınan kararların Anadolu'yu dolaşarak halka anlatılması gerektiğini, DP'nin artık muhatabının vatandaş olduğunu AP ve CHP olmadığını ifade etti.[35]

Mutlu Menderes de kongrede yaptığı konuşmada *"Tek şahıs hakimiyeti altında 946 ruhunun ideallerini bir kenara iten AP'de kalmalarının imkansızlığını ve bundan dolayı da DP'de toplandıklarını"* belirtti.[36]

Oybirliğiyle kabul edilen Ana Davalar Komisyonu raporunda; Partinin gerçek demokratik devletin temeli olan seçimlerin, ne sebeple olursa olsun ertelenmesine karşı olduğu, eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesi meselesinin de bir an önce kesinlikle halledilmesi gerektiği ifade edildi.[37]

Bunun yanında Ana Davalar Komisyonu raporunda *"Anayasanın modern Anayasa anlayışı ile çelişen başlangıç kısmı kaldırılmalıdır"* hükmü yer aldı.[38]

DP Birinci Büyük Kongresi'nde ikinci gün genel başkanlık için oylama yapıldı. Başkanlık Divanı, yaptığı açıklamada noter tutanağına göre 871 delege katılmasına rağmen 878 zarf çıktığını ve 7 oyun iptal edildiğini belirtti. Buna göre oylarını kullanan tüm delegeler genel başkanlık için Ferruh Bozbeyli'yi seçtiler.[39]

Bozbeyli teşekkür konuşmasında *"Siyasi partiler vazgeçilmezlik vasıflarını korumak zorundadırlar. Bunun için partiler arası münasebetler seviyeli olmalıdır. Münasebetlerin seviyeli olması, sürtüşmelerin önlenmesi lazımdır. O zaman iktidar bir partiden diğerine geçerek demokrasi devam eder"* dedi.[40]

DP Birinci Büyük Kongresi, AP'nin Birinci Büyük Kongresi'ni hatırlatıyordu. Çünkü, AP'yi kuranların % 80'i DP çatısı altında toplanmışlardı.[41]

Aldıkları oylara göre Genel İdare Kurulu sırasıyla şu isimlerden oluştu: Saadettin Bilgiç, Talat Asal, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Bahri Dağdaş, Ömer

---

[34] **Tercüman**, 18 Aralık 1972.
[35] **Milliyet**, 18 Aralık 1972.
[36] **Demokrat İzmir**, 18 Aralık 1972.
[37] **DP Birinci Büyük Kongresi Ana Davalar Komisyonu Raporu**, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1972, s. 3; **Milliyet**, 18 Aralık 1972.
[38] **Demokrat İzmir**, 18 Aralık 1972.
[39] **Günaydın**, 18 Aralık 1972.
[40] **Demokratik Parti Birinci Büyük Kongresinde Ferruh Bozbeyli**, s. 37-38.
[41] Necdet Onur, "AP'nin ilk günlerine benziyor", **Demokrat İzmir**, 17 Aralık 1972, s. 7.

Lütfi Hocaoğlu, Ekrem Dikmen, Şükrü Akkan, Samet Güldoğan, Rasim Cinisli, İbrahim Tekin, Süleyman Tuncel, Kaya Özdemiroğlu, Nilüfer Gürsoy, Neriman Ağaoğlu, Mutlu Menderes, Şevket Akyürek, Cemil Tarlan, Hüsnü Dikeçligil, Arif Hikmet Yurtsever, H. Kalpaklıoğlu, İhsan Gürsan, Kadri Erogan, Cevat Önder, İhsan Tombuş, Ata Bodur, İbrahim Abak, Necati Kalaycıoğlu, Adnan Akarca, Özer Ölçmen, Hasan Değer, Mustafa Kubilay, İlhan Darendelioğlu, Hasan Basri Albayrak, Naki Üner, Sami Arslan, Süleyman Çiloğlu, Nuri Erogan, Nimet Ağaoğlu, Mehmet Ersoy, Zeki Çeliker, Abdullah İzmen, Mehmet Altınsoy, Raşit Pasin, Mehmet Şengel, Ahmet Mustafaoğlu, Nurettin Bulak, Kemal Timuroğlu, Kamuran Güralp, Abbas Çetin.[42]

3.6. DEMOKRATİK PARTİ'NİN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ TEKLİFLERİ

12 Mart Muhtırası'ndan sonra TBMM'de 4 parti yer almaktaydı. Her partiden 3'er temsilci olmak üzere partiler arası Anayasa Komisyonu kurulmuştu. Komisyon daha sonra Genelkurmay'dan gönderilen çift ay işaretli gizlilik dereceli dosyalardaki anayasa taslağı üzerinde çalışmıştı. Hasan Korkmazcan'a göre, bu taslakta demokrasiyi kurumsal olarak rafa kaldıran bir sistem önerilmişti. Anayasanın 55 maddesinde değişiklik yapılmıştı. Fakat demokrasi standartını yükseltmeyen yalnızca anarşinin yararlanabileceği bazı yanlış anayasa yorumlarını ortadan kaldırma amacı güden değişikliklerdi.[43]

DP, her yıl veya her seçim dönemi sonunda Anayasa'da değişiklik yapılmasının doğru olmadığını, Anayasa değişikliklerinin hükümetin isteklerine göre değil de milletin ihtiyaçlarına uzun vadeli olarak cevap verebilecek bir biçimde ele alınmasını istemekteydi. DP, "Milli Anayasa"nın gerçekleşmesini talep etmişti. DP'ye göre Milli Anayasa, milli gereksinimlere uzun vadeli olarak yanıt veren, milletin temel eğilimlerini tam olarak yansıtan anayasa demekti.[44] DP'nin teklifleri şunlardı:

Anayasanın başlangıç kısmının ikinci kısmında yer alan "Direnme Hakkı"nın bazı kesimlerce demokratik düzene karşı bir "İsyan Hakkı" olarak kabul edildiği

---

[42] **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1972.
[43] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[44] **Teklif Ediyoruz**, Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, 4 Eylül Matbaası, Ankara, 1972, ss. 3-9.

ifade edilmiş, bu türlü yanlış anlamaları ve bunların sonuçlarını önlemek için direnme hakkına açıklık getirilmesi istenmişti.[45]

Anayasanın 2. maddesindeki "Sosyal Devlet" kavramı açıklanmalı ve bu kavramın "Sosyalist Devlet" anlamına gelmediği ifade edilmeliydi. İkinci maddeye bir fıkra eklenerek Türkiye Cumhuriyeti'nin "Devlet Tekliği" ilkesine göre kurulduğu ve federe devletler gibi siyasi oluşumlara bölünemeyeceği açık bir biçimde belirtilmeliydi. Ayrıca ikinci maddeye milliyetçilik ilkesinin açıklanarak konulmasının faydalı olacağı vurgulandı.[46]

Anayasanın 3. maddesine *"Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı, şanlı tarihinin büyük Türk milletine ayrılmaz bir parçası olarak armağan ettiği beyaz ay- yıldızlı al bayraktır. Türk bayrağının üzerine başka hiçbir işaret konulamaz"* hükmünün yer alması istenmişti. Ayrıca 3. maddeye *"Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Marşı, (İstiklal Marşı)"* dır ifadesinin konulması da talep edilmişti.[47]

Anayasanın 19. maddesinde yer alan laiklik ilkesinin modern devletlerin Anayasalarında olduğu gibi açık tarifinin yapılması istenmişti. 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle 38. maddeye "Vergi Değeri" konulmuştu ve kamulaştırmada taksit süresi 10 yıldan 20 yıla çıkarılmıştı. DP, "Vergi Değeri" nin kaldırılmasını, taksit süresinin de 20 yıldan 10 yıla düşmesini istemişti.[48]

Anayasanın 47. maddesinde "Grev Hakkı"nın bir hak olarak tanındığı belirtilerek "Lokavt" ın da Anayasaya konulması talep edilmişti.[49]

Anayasanın 56. maddesinde siyasi partilerin devlet yardımından adaletli bir şekilde yararlanmaları istenmişti. Anayasanın 57. ve 148. maddelerinde Anayasa Mahkemesi'nde siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davaların duruşmalı bir biçimde yapılması ve alınan kararlara karşı kanun yollarının da açık olması istenmişti.[50]

İhtiyaçtan fazla kişinin askere alınmasından dolayı devletin büyük mali yükümlülükler içine girdiği belirtilerek, Anayasanın 60. maddesinin askerlik

---

[45] A.g.e., s. 10.
[46] A.g.e., s. 11-12.
[47] A.g.e., s. 13.
[48] A.g.e., s. 15.
[49] A.g.e., s. 16.
[50] A.g.e., s. 17.

hizmetinin "Bedel usulü"ne imkan verecek bir biçimde değiştirilmesi talep edilmişti.[51]

Anayasanın 63. maddesinde çift Meclis sisteminden tek Meclis sistemine dönülmesi istenmişti.[52]

Anayasanın 68. maddesinde yer alan siyasi haklardan (seçme ve seçilme hakkından) bazı Türk vatandaşlarının mahrum olmasının düzeltilmesi istenmişti. Anayasanın 75. maddesinde seçilmiş bir kişinin seçilme tutanağının iptali durumunda o kişinin yerine partisinin listesinden ondan sonraki adayın getirilmesi, bu mümkün değilse bu kişiden boşalan yere başka bir partiden bir adayın Yüksek Seçim Kurulu kararı ile getirilmesinin önlenmesi ve bu gibi durumlarda yeni bir seçime başvurulmalıydı.[53]

Anayasanın 84. maddesinde TBMM'de Başkanlık Divanlarının, daimi ve geçici komisyonların oluşturulmasında yalnızca siyasi parti gruplarının üye sayılarının tamamı değil, TBMM'deki üyelerinin tümünün toplamının dikkate alınarak oluşturulması istenmişti. Anayasanın 95. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın bir defaya mahsus olmak üzere tek dereceli seçimle halk tarafından seçilmesi esasının getirilmesi talep edilmişti.[54]

Anayasanın 102. maddesinde Meclisler dışından bakan alınması hususunda kısıtlayıcı hükümlere ihtiyaç olduğunun belirtilmesi talep edilmişti. Anayasanın 147. maddesinde Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerine açıklık getirilmesi istenmişti. Anayasaya referandumun haricinde batı demokrasilerinin benimsediği "Halk Vetosu" ve "Halk Teşebbüsü" gibi kurumların da konulması istenmişti.[55]

DP'nin değişiklik tekliflerinden bazıları Anayasa'da yer aldı. Fakat bu değişiklikler daha çok 1982 Anayasası ve 1982 Anayasası'nın değiştirildiği sonraki dönemde gerçekleşti. 1961 Anayasası'nın başlangıç bölümü, ülke ve millet bütünlüğü kavramları, bayrak ve milli marş, laiklik ve kamulaştırmada mülkiyet lehine hükümler, lokavt ve grev arasında denge gözetilmesi, partilere devlet yardımı, siyasi partilerin kapatılma davalarında iyileşme, askerlik hizmetinde bedel usulünün getirilmesi, çift Meclis'ten tek Meclis'e dönülmesi, siyasi hak mahrumiyetinin

---

[51] A.g.e., s. 17-18.
[52] A.g.e., s. 18.
[53] A.g.e., s. 19-20.
[54] A.g.e., s. 20.
[55] A.g.e., s. 21-22.

daraltılması, Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin açıklığa kavuşturulması gibi hususlarda ki değişiklikler, ilaveler ve iyileştirmeler bugünkü Anayasamızda yer aldı. Bu gelişmeler DP önerilerinin, tıpkı özelleştirme ve Avrupa Birliği konularında olduğu gibi yerinde atılan doğru adımlar olduğunu zaman içinde ortaya çıkardı.[56]

3.7. FERRUH BOZBEYLİ'NİN CUMHURBAŞKANLIĞINA ADAYLIĞI

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi Mart 1973'te sona ermişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminde 3 aday yarıştı. Adaylardan Faruk Gürler, 5 Mart 1973'te Genel Kurmay Başkanlığından ayrıldı. 7 Mart tarihinde Cumhurbaşkanı Sunay tarafından "Kontenjan Senatörü" olarak atandı. Diğer iki aday ise, AP'li Senato Başkanı Tekin Arıburun (27 Mayıs'tan önceki Hava Kuvvetleri Komutanı) ve DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'ydi. İlk üç turda bir sonuç alınamadı.(Bozbeyli 1. turda 45, 2. turda 47, 3. turda 45 oy almıştı).[57]

6 Nisan 1973 tarihinde yapılan oylamada Fahri Korutürk, 365 oyla Türkiye'nin altıncı Cumhurbaşkanı seçildi.[58]

Ferruh Bozbeyli, Cumhurbaşkanlığına adaylığıyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı olmak için adaylığını koymadığını, Cumhurbaşkanlığı seçiminin gizli oy usulüyle yapıldığını, bundan dolayı da bazı çevrelerce DP'nin oylarıyla ilgili olarak propaganda yapılabileceğini ve bundan dolayı da DP'nin oylarının kime verildiğinin belli olması için aday olmayı kabul ettiğini söyledi.[59]

3.8. 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİ

3.8.1. Demokratik Parti 1973 Seçim Beyannamesi

DP 1973 seçim beyannamesinde özetle; *"Devletin, vatandaşın üzerinde, onu hor gören ve ezen bir tahakküm unsuru olmaması için gerekli tedbirlerin alınacağı, 15 bin vekil imamın asaleten tayin edileceği, hayat pahalılığının önleneceği, öğretmenlik mesleğinin cazip hale getirileceği belirtilen beyannamede, ağır vergilerin de hafifletileceği, Mali Denge Vergisinin kaldırılacağı, İşletme Vergisinin esnaf ve sanatkarlardan muaf tutulacağı, rüşvet, iltimas ve yolsuzluklarında*

---

[56] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[57] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 235-236.
[58] **Milliyet**, 7 Nisan 1973.
[59] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.

önleneceği" ifade edildi.[60]

DP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç, DP'nin seçim beyannamesinin vergi politikasıyla ilgili olarak; *"Vergi sisteminin ülke koşullarına ve demokratik kurallara uygun olarak ıslah edileceğini, bütçe finansman kanunları adı altında toplanan on adet vergi kanunuyla emlak vergisi kanunun yeniden gözden geçirilerek, bir kısmını ıslah, bir kısmının da kaldırılacağını"* açıkladı.[61]

Seçim beyannamesinde ayrıca din eğitimi politikasıyla ilgili olarak *"Milletin manevi kalkınmasında yeri ve önemi büyük olduğu için kudretli din alimi ve vasıflı din adamı yetiştirecek müesseselerin kurulmasına, mevcutların geliştirilmesine önem verileceği"* ifade edilmekteydi.[62]

Bundan başka, Milli Eğitim politikasıyla ilgili olarak, *"Köylü, işçi ve dar gelirli vatandaşların çocuklarını ilkokuldan üniversiteye kadar burslar ve parasız yatılı imkanlar verilerek okutulacağı ifade edilmekte, öğretmenlerin günlük politikanın dışında ve üstünde kalmalarının mutlaka gerçekleştirileceği"* belirtilmekteydi.[63]

Seçim beyannamesinde, Anadolu basınının büyük sıkıntı içinde olduğu, bölücülük ve rejim düşmanlığını körükleyenlerin haricinde bir basın affının ve sınırlı bir genel mali affin çıkartılacağı vaat edilmekteydi. Ayrıca, ev hanımlarının hastalık, kaza ve eşlerinin ölümüne karşı sigortalanacağı, ucuz ve kolay bir sigorta sisteminin getirileceğine değinilmekteydi.[64]

3.8.2. Demokratik Parti 1973 Seçim Kampanyası

DP'nin seçim propagandası özellikle Süleyman Demirel ve AP'yi temel almıştı. AP Genel Başkanı izlediği politika ve yakınlarıyla ilgili suiistimaller nedeniyle eleştirilmişti. DP'nin seçim propagandalarında *"Kardeşe değil, vatandaşa hizmet edeceğiz"* sloganı geniş yer almaktaydı.

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, DP Muğla İl Kongresi'ne gönderdiği mesajında Demirel'e atıfta bulunarak batılı demokrasilerde iktidarın hiçbir mesuliyetini kabul etmeyen bir devlet adamı olmadığını ve çıkmayacağını da

---

[60] **Tercüman,** 10 Eylül 1973.
[61] **Milliyet,** 15 Eylül 1973.
[62] **Yeni Asır,** 12 Eylül 1973.
[63] **Cumhuriyet,** 12 Eylül 1973.
[64] **Hürriyet 1974 Yıllığı,** s. 628.

söyleyip, böyle bir devlet adamı olsa bile halk karşısına çıkamaz, halk karşısında konuşamaz demişti.[65]

DP'nin seçim öncesi propaganda çalışmalarını yürüten Cevat Önder DP'nin "Demirel ile ilgili her biri 16 sayfa olan 3 broşür hazırladığını" ve bu broşürlerde Süleyman Demirel'in vatandaşa ayrı ayrı tanıtıldığını belirtti. Birinci broşürün adı "Süleyman Demirel'in Çelişkileri" idi. Demirel'in çelişkili ifadelerine sırasıyla yer verildi. İkinci broşürde AP'nin program ve felsefesinden nasıl uzaklaştığı anlatıldı. Üçüncü broşürün adı "Demirel-Ferruh Adalı Kucaklaşması" idi. Demirel ile Yassıada hakimi Ferruh Adalı'nın birlikteliğine değinildi.[66]

Bozbeyli, İstanbul Sağmalcılarda yaptığı konuşmada *"Yüksel Menderes'i AP'den atan Demirel, yerine (Kıblem Anıtkabir, peygamberim Atatürk) diye Meclis kürsüsünde bağıran Hüseyin Balanı aldı. Yassıada hakimlerini aldı. İşte AP'nin hüviyeti budur"* biçiminde AP'nin siyaset anlayışını eleştirdi.[67]

Radyoda DP adına seçim konuşmasına katılan DP GİK üyesi Mutlu Menderes, Yüksel Menderes'i ihraç eden partinin AP olduğunu ve AP'nin eski Demokratlara ihanet ettiğini söyledi.[68]

DP'nin seçim propagandalarında eğitim sorunu geniş yer almaktaydı. Eğitim sorununun önemine değinilmekte, DP'nin bu soruna büyük önem verdiği ifade edilmekteydi. Ferruh Bozbeyli, Milli eğitim politikasının bir milletin var olabilmesi için en önemli mesele olduğunu ve her sorunun çözümünün eğitimle mümkün olacağını vurguladı.[69]

Bozbeyli, eğitim probleminin önemine değindiği bir konuşmasında *"Memleketimizde gelişen olaylar göstermiştir ki, milletlerarası komünizm ilk hedef olarak eğitim ve öğretim müesseselerini seçmiştir. Komünistler bazı teşekküllerin kilit noktalarına yerleşmek ve köşe başlarını tutmak suretiyle, milli kültürümüzü tahrip etmek, milli tarih şuurumuzu ve diğer milli değerleri yıkmak yolunu tutmuşlardır. Bu bakımdan bu teşekkül en kısa zamanda ve kesin olarak temizlenmelidir. Milli eğitim meselesi halledilmeden Türkiye'nin hiçbir problemi*

---

[65] **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1973.
[66] **Milliyet**, 27 Ağustos 1973.
[67] **Hürriyet**, 23 Eylül 1973.
[68] **Yeni Asır** ve **Milliyet**, 9 Ekim 1973.
[69] **Milliyet**, 6 Ağustos 1973.

çözülemez" şeklinde görüşlerini yansıttı.[70]

Bozbeyli, DP'nin din eğitimine verdiği önemi *"Her vatandaş mensup olduğu dinin vecibelerini ifade ve ibadet şekillerini icrada serbest olduğunu, bütün medeni memleketlerde olduğu gibi ekonomik ve kültürel bakımdan fazla gelişmekte olan memleketimizde de manevi inanç ve ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitimi ve öğretimine önem verileceği"* biçiminde ifade etti [71]

DP, 1973 seçimleri öncesinde partinin hedeflerini, iktidar partisi olunduğu taktirde yapılacaklar işleri, vergi politikası ve basın affi gibi konularda görüşlerini açıklamıştı.

Bozbeyli Zonguldak'ta yaptığı konuşmada, *"DP'nin maden alanında tekel ve özelleştirmenin karşısında olduğunu, maden politikalarının hedefini milli menfaatlere zarar gelmeden maden kaynaklarının en verimli şekilde işletilmesi olduğunu"* söyledi.[72]

Bozbeyli, DP'nin ilk hedefini açıkladığı konuşmasında *"Sızlanan iktidarlar olduğunu (İktidarımı elimden aldılar, aman vatandaş seçtiklerine sahip ol) diye köşe bucak dolaşıp dert yandıklarını ifade ettikten sonra; devleti yeniden kurmanın ilk ve ana hedefleri olduğunu"* belirtti.[73]

DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, hayat pahalılığının, geçim sıkıntısının ve karaborsanın savaş zamanında bile görülmeyen bir biçimde arttığını, DP'nin iktidara geldiği zaman İşletme ve Taşıt Alım Vergilerini kaldıracağını, 1 Eylül 1973 tarihine kadar yapılmış gecekondular için af çıkacağını açıkladı.[74]

Bozbeyli, Niğde'de DP'nin vergi politikasını açıklarken yaptığı konuşmasında İşletme Vergisinin ya batıdaki gibi adil ve ölçülü hale getirileceğini ya da tamamen kaldırılacağına değindi.[75]

Ayrıca Bozbeyli, esnaf ve sanatkarlara uygulanan vergi usullerinin basitleştirileceğini, kurumlar vergisi oranının düşürüleceğini vurguladı.[76]

DP Genel Başkan Yardımcısı Cevat Önder, her şoförün kullandığı araca kendisinin sahip olmasını zorunlu gördüklerini, iktidara geldiklerinde bu amaçla

---

[70] **Tercüman**, 11 Ekim 1973.
[71] **Tercüman**, 4 Ekim 1973.
[72] **Milliyet**, 28 Eylül 1973.
[73] **Tercüman**, 3 Ekim 1973.
[74] **Tercüman**, 7 Ekim 1973.
[75] **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1973.
[76] **Demokrat İzmir**, 1 Ekim 1973.

"Vasıta Edinme Kredisi" adı altında yeni bir kredi sistemi geliştireceklerini açıkladı.[77]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Karabük'te yaptığı konuşmada iktidar olduklarında emekli işçiler dahil, bütün işçilerin mesken sahibi olması için yeni bir kredi sistemi getireceklerini ifade etti.[78]

Bozbeyli Erzurum'da yaptığı konuşmada ise *"Son yıllarda memleketin içinde bulunduğu şartların neticesi olarak birçok basın mensubu mağdur duruma düşmüş ve çeşitli sebeplerden dolayı mahkum olmuştur. Bu mahkumiyet ve mağduriyetleri ortadan kaldıracak, devlet yıkıcılığı ve rejim düşmanlığını körüklemeyecek bir basın affına mutlaka ihtiyaç olduğu inancındayız"* açıklamasını yapıyordu.[79]

Bozbeyli, haşhaş ekimini AP'nin yasakladığını, DP'nin iktidara geldiği taktirde haşhaş ekimini serbest bırakacaklarını söyledi.[80]

3.8.3. 14 Ekim 1973 Seçimleri ve Celal Bayar

Celal Bayar, 1973 seçimlerinde DP adına seçim gezilerine katıldı. Bayar, bir söyleşide *"Demirel'in eski Demokratların siyasi haklarını iadesi ve masumiyetlerinin ortaya çıkması hususunda kendisinin hareket tarzının, kendilerini tatmin etmediğini bu konuda DP'lileri daha ciddi ve samimi bulduğunu"* söyledi. Celal Bayar, söyleşide *"1973 seçimlerinde DP'yi desteklemenizin sebepleri nedir?"* sorusunu şu şekilde yanıtladı: *"Bu bir kanaat ve görüş meselesidir. Onları millete tanıtarak, muvaffak olmalarını demokrasi ve memleketin hesabına muvafık görmekteyim. Meselenin uzun boylu tefsire ihtiyacı yoktur."*[81]

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP Trabzon İl Kongresi'ne gönderdiği mesajda *"Aziz milletimizin ruhunda yer bulan partinizin ilerlemekte olduğunu görmekle memnunluk ve bahtiyarlık duymaktayım. Hizmet yolundaki samimi bilgili ve feragatli hizmetlerinizin tam ve kamil başarıya ulaşmasını dilerim.."* demekteydi.[82]

---

[77] **Yeni Asır**, 14 Eylül 1973.
[78] **Tercüman**, 29 Eylül 1973.
[79] **Tercüman**, 4 Ekim 1973.
[80] **Milliyet**, 12 Ekim 1973.
[81] **Milliyet**, 10 Eylül 1973.
[82] **Yankı**, 11-17 Haziran 1973, Sayı: 117, s. 6.

Bayar, DP'nin Trabzon İl Kongresi'ne gönderdiği telgrafla başlattığı seçim kampanyasına desteğini, DP Kocaeli İl Kongresi'ne katılarak devam ettirdi. Bayar, 1960'tan bu yana ilk kez halk önünde konuşuyordu. Bayar konuşmasına *"Uzun zamandır bunun özlemini çekiyordum. Bu fırsatı verdikleri için Demokrat Parti yöneticilerine teşekkür ederim"* diye başlamıştı. *Bayar'ın Demokratik Parti hiç dememesi dikkat çekti. Demokrat Partiye diyordu. Sizleri milli irade de toplayacak tek parti Demokrat Partidir."* [83]

Bayar, konuşmasında ayrıca DP'nin güvenilir bir parti olduğunu, bu teminatı kendisinin verdiğini söyledi. [84]

Celal Bayar konuşmasının devamında *"DP'nin bayrağı altında daha çok hizmetlerde bulunacağız"* dedi. Saadettin Bilgiç yaptığı konuşmada DP'nin iktidara geldiği taktirde eski Demokratların siyasi haklarını iade edeceklerini söyledi.[85]

Bayar, 1960'ı unutmuşçasına siyasete girmişti. DP Kocaeli İl Kongresi'ndeki konuşması suya sabuna dokunmayan türdendi. Konuşmasında gönlünün DP ile olduğunu açıkladı. Bu kongreye katılarak, eski Demokratların DP'nin yanında olduklarını göstermek istiyordu. Hiç kimse Bayar'ın siyasi arenaya böylesine çıkacağını hesaplamamıştı.[86]

DP'nin Adana İl Kongresi'ne 505 delege, 1000 den fazla davetli katıldı. Celal Bayar mesajında, DP'yi desteklediğini, Adana'ya geleceğini de belirtip, özetle şunları söyledi: *"DP, Demokrat Parti felsefesinin devamıdır ve kendisidir. Şu an AP'de tek Demokrat Parti kurucusu yoktur. Parti niteliğini çoktan kaybetmiş olan ve bir aile anonim şirketi haline gelen AP'de bugün günahları sebebiyle, menfaatleri sebebiyle birbirlerine sarılmış, Türkiye'yi sevmeyen günahkarlar grubu vardır. Bu grubun başı Süleyman Demirel ise, gerçek demokrat olan bizleri halka şikayete kalkışmaktadır. O halde biz Süleyman Demirel'i aşağılık kompleksi içinde cinnet getirmiş milli bir münafık olarak ilan ediyoruz."* [87]

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP'nin Kocaeli İl Kongresi'nden sonra İstanbul İl Kongresi'ne de katıldı. Bayar, DP'nin İstanbul İl Kongresi'nde sivil Cumhurbaşkanı olarak mikrofona davet edildi. 6000 kişinin bulunduğu salonda

---

[83] **Yankı**, 16-22 Temmuz 1973, Sayı: 122, s. 9-10.
[84] **Milliyet**, 8 Temmuz 1973.
[85] **Demokrat İzmir**, 8 Temmuz 1973.
[86] **Dün (Olayların Akisleri)**, 8-17 Temmuz 1973, Sayı: 15-16, s. 7.
[87] **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1973.

Bayar, *"Herhangi bir şahıs veya zümre hakkında fena bir nokta-i nazarım yoktur"* dedi. Bayar, DP'den tarafa ağırlığını koymuştu.[88]

1973 seçimlerinde Bayar 93 yaşında olmasına rağmen DP'nin seçim propagandalarına katıldı. DP'nin ilk gezisi Trabzon'a yapıldı. Oradan da Giresun, Ordu ve Samsun'a geçildi. İkinci gezi ise, Adana'ya yapıldı. Adana, Hatay, Gaziantep, Maraş ve Elazığ'ı kapsayan seçim gezisini müteakip İstanbul'a gidildi. Vatandaşlar, 13 yıllık bir ayrılığın getirdiği özlem ile Bayar'ı görebilmek için meydanlara akın ettiler.[89]

Celal Bayar, yıllar sonra çıktığı yurt gezisini gerçekleştirdiği Trabzon'da amacının düşüncelerini açıkça ifade etmek olduğunu, bir parti mücadelesi yapmadığını, DP'ye daha çok inandığından dolayı desteklediğini söyledi.[90] Bayar, *"DP, siyasi haklarımızın iadesi konusuna taraftar olduğunu ifade eden, ideallerimize uyan bir topluluktur. Bu sebeple DP'nin yanındayım"* açıklamasını yaptı.[91]

Celal Bayar, DP'nin seçim propagandaları dolayısıyla Ordu'nun Bulancak ilçesinde yaptığı konuşmada ise*"Demokrat Partiye ciddi ve hakiki bir halef ararsanız Demokratik Partiyi bulursunuz"* şeklinde düşüncelerini dile getirdi.[92]

Giresun'da bir yazlık sinemada konuşan Bayar, *"Bu yaştan sonra otursun diyenler var. Benim şahsım için beklediğim menfaat yoktur. Ben her şerefi bahşeden milletime, fikirlerimi söylemek suretiyle hizmet etmek istiyorum. Bugün memleketin mali dengesi bozulmuştur. Milletin ödeme takatinin üzerinde vergi istenmektedir. Hayat pahalılığı başlamış, paramızın değeri zayıflamıştır. Bunları söylediğim için günahkar mı oluyorum"* dedi. Bayar, Ordu'da Karadeniz gezisinin en büyük tezahüratı ile karşılaştı. Bayar, burada *"DP'nin elinden tutunuz. Benden memleket meselelerini DP sormak isterse, ben yardım etmeye hazırım. Heyecanım fazla konuşmaya müsait değildir"* şeklinde konuştu.[93]

Bayar, Giresun'da yaptığı konuşmada *"Demokratik Parti 1946'da kurduğumuz Demokrat Partiye benzediği için onların yanındayım"* biçiminde fikrini beyan etti. Konuşmasının devamında *"Memleket beynelmilel komünizmin içine*

---

[88] **Yankı**, 20-26 Ağustos 1973, Sayı: 127, s. 10.
[89] Saadettin Bilgiç, **Dr. Saadettin Bilgiç Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 232.
[90] **Milliyet**, 23 Eylül 1973.
[91] **Hürriyet**, 23 Eylül 1973.
[92] **Demokrat İzmir**, 25 Eylül 1973.
[93] **Tercüman**, 24 Eylül 1973.

düşmüştür. Bizi bu tehlikeli durumdan ancak DP'nin kurtarabileceğine inanıyorum. Çok dikkatli olunuz. Yalancılara oy vermeyiniz" dedi.[94]

Bayar, gazetecilerle yaptığı sohbet toplantısında şunları söyledi: *"Şimdi gördüğümüz muhabbet ve yakınlığın iktidarımızda bile emsaline rastlamamışızdır. Bu, şimdiye kadar gördüğümüz sevgi tezahürünün üstündedir. Buna sizler de şahit oldunuz"* demiştir. Daha sonra Perşembe ilçesine gelen Celal Bayar burada *"Para politikası iyi idare edilmemiştir. Vergi meselesini, pahalılığı halletmek gerekir. Tecrübelerime göre selameti DP'de görmekteyim"* biçiminde düşüncelerini açıkladı.[95]

Samsun'a gelirken Perşembe, Yalıköy, Fatsa ve Ünye'de konuşan Bayar, anarşik olaylara, Anayasaya ve hayat pahalılığına değindi, DP'nin iktidara getirilmesini istedi.[96]

Bayar, konuşmasında *"Tecrübelerimden istifade etmek ister de, bana fikrimi sorarsanız derim ki: DP'ye inanınız ve oylarınızı ona veriniz. Bizim kurduğumuz DP'nin tek temsilcisi ve benzeyeni bugünkü DP'dir. Oylarınızı yalancılara kaptırmayınız, bu size benim vasiyetim olsun"* şeklindeki açıklamasıyla DP'nin desteklenmesini istedi[97]

Bayar, DP adına çıktığı seçim gezisinin ikinci bölümünün ilk gezisini Adana'ya yaptı ve özetle şunları söyledi: *"Size uzun zamandan beri hasret çektim. Ben milletimin istikbalini kötü görüyorum. Bunun için mübarek huzurunuza geldim. Sizinle çok konuşmak isterdim. Memleketin rejimini sağlam bir temele bağlamak gerekir. Bugünkü durum memleketimizin dış itibarını kötüye düşürmüştür. Çıkarılan kanunları sizlerin ödeme gücünüzün üstündedir. Eğer hayat pahalılığı devam ederse bir sabah kalktığınızda cebinizdeki paranın sıfır olduğunu göreceksiniz. Sizlere bir soru soracağım. Elinizi vicdanınıza koyun ve karşılık verin. 1950'de biz iktidara geldiğimizde size verdiğimiz sözlerden hangisini yapmadık."* [98]

Bayar, Tarsus ve Mersin'de yaptığı konuşmalarda AP'ye çattı ve *"Milli iradeye kuvvetli bir hareket geldiği zaman sizin vekaletinizi bir yana bırakıp bana*

---

[94] **Hürriyet**, 24 Eylül 1973.
[95] **Tercüman**, 25 Eylül 1973.
[96] **Milliyet**, 25 Eylül 1973.
[97] **Hürriyet**, 25 Eylül 1973.
[98] **Tercüman**, 30 Eylül 1973

zarar gelir diye sıvışacak bir vekil tayin etmeyin" dedi.[99]

Bayar, Osmaniye, Dörtyol, İskenderun ve Hatay'da yaptığı konuşmalarda *"1946 ruhunu hiçbir kuvvet söndüremeyecektir"* sözleriyle1946 hareketine vurgu yapmıştır. Osmaniye'de yaptığı konuşmada *"Sizin reylerinizle memlekete yeniden bir istikamet verilecektir. Reylerinizi verirken dikkat etmenizi rica ederim"* şeklinde konuştu. Bayar Dörtyol'da *"1946'dan beri tuttuğumuz yolu selametle götürecek bir kuvvet varsa, o da DP'dir. 1946 ruhunu hiçbir kuvvet söndüremeyecektir"* dedi. [100]

"Sayın Cumhurbaşkanımız hoş geldiniz", "Hürriyet kahramanını saygı ile selamlarız" gibi pankartların asıldığı Gaziantep İstasyon Meydanı'nda konuşan Bayar, özellikle komünizm tehlikesi üzerinde durdu, "Beynelmilel komünizm"in Türkiye'yi yıkmak üzere olduğunu belirtti.[101]

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Urfa mitinginde *"Bu adam bir idam mahkumudur, affa maruz kalmıştır diyorlar. Ben bunu asla kabul etmiyorum. Mazimden korkmuyorum. İdamdan geri döndüğüm halde huzura çıkıyor ve memleket meselelerini tahlil ediyorum. Benim sesimi kısacak hiçbir kuvvet yoktur"* şeklinde yaptığı konuşma, Güneydoğuda büyük yankılar uyandırdı.[102]

DP adına sürdürdüğü seçim gezisinin üçüncü turunun ilk durağı olan İzmir'de düzenlenen mitingte yaptığı konuşmada Celal Bayar, *"Bir ara ümidimi kaybetmiştim ama, şimdi bu sevgi gösterilerini gördüğümden dolayı artık ümitliyim"* dedi.[103] Bayar, "Demokrasi Düşmanları", "Milli irade" ve "Beynelmilel ihtilalci komünizm" üzerinde durdu.[104]

Aydın'da *"Milletperver, vatansever ve silah arkadaşlarım Aydınlılar"* diyerek söze başlayan Bayar konuşmasını şöyle sürdürdü: *"Çok acılar çektim, çok maceralar atlattım fakat bu muhteşem manzara karşısında şimdi hepsini unuttum gönlüm rahattır"* ardından Menderesle ilgili olarak şunları söyledi: *"Aydın'ın büyük evladı vardı. Adı Adnan Menderes idi. Onun evlatlarını ve eserlerini koruyunuz. Onun ruhunu takdis edecek hareketlerde bulununuz. Onunla birlikte 13 yıldan beri İmralı'da yatan aziz arkadaşlarım Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın ruhları şad*

---

[99] **Milliyet ve Tercüman,** 1 Ekim 1973.
[100] **Tercüman,** 2 Ekim 1973.
[101] **Tercüman,** 3 Ekim 1973.
[102] **Tercüman,** 4 Ekim 1973.
[103] **Yeni Asır,** 6 Ekim 1973.
[104] **Tercüman,** 6 Ekim 1973.

olsun. Onları rahmetle ve şükranla anarım. Allah'ın rahmeti daima onların üzerine olsun" [105]

Bayar, Aydın'da gerçekleştirdiği konuşmasında ayrıca; *"Bu memlekette parlamento hayatına istikrar lazımdır. Bunu kullanacak insanlara ihtiyaç vardır. Milli iradeyi hiç bir şeyden çekinmeden müdafaa edecek insanları seçmeniz lazımdır. Demokrasinin kıymeti buradadır. Ben size DP'yi tavsiye ediyorum"* dedi.[106]

Denizli'de yaptığı konuşmada Demokrat Parti'nin şeref dolu mazisinin Demokratik Parti'ye ait olduğunu belirten Bayar, *"Demokrat Parti felsefesinin devamı, Demokratik Parti'nin gelişmesiyle mümkün olacaktır"* şeklinde konuştu.[107]

Bayar Tire, Ödemiş, Bayındır ve Torbalı'da yaptığı konuşmalarda "Milli İrade" ve "Rejim" üzerinde durdu, *"Milli irade tamamen milletin malıdır, katiyen ortak kabul etmez. Bugünkü rejimimiz bu vasıfta değildir"* dedi. Bayar, özetle konuşmasında şunları söyledi: *"Seçilmek hakkımdan yoksunum. Beni hain-i vatan ilan ettiler. Şu ana kadar siyasi hakkımı geri vermediler. Verselerdi ne olacaktı? Sizin huzurunuza gelip memleket meselelerini anlatacaktım. Şimdi de aynı vazifeyi yapıyorum. Benim öteden beri tek hırsım vardır. O da milletime hizmet etmektir. Bugün de aynı hırs içindeyim. Yoruldum ama zindeyim."* Bayar üçüncü tur gezisini bu şekilde bitirdi.[108]

DP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç, Celal Bayar ile 1961'den vefat ettiği güne kadar devamlı şekilde ilişkilerinin sürdüğünü, 14 Ekim 1973 seçimlerinde Bayar'ın 94 yaşında olmasına karşın, Adana'ya, Hatay'a, Trabzon'a, Gaziantep'e, Kahramanmaraş'a, Diyarbakır'a, Elazığ'daki seçim gezilerine beraber katıldıklarını belirtti.[109]

1973 seçimlerinde eski DP'liler arasında bir bölünme ortaya çıkmıştı. 1973 seçimlerinde Bayar, Demokratik Partililerle meydanlara inerken, Sıtkı Yırcalı Demirel'in gazeteci dostu Bedii Faik ile Balıkesir AP mitingine katılmıştılar. 1973 seçim sonuçları Celal Bayar'ı ön plana çıkarmıştır. Fakat Sıtkı Yırcalı ve diğer

---

[105] **Tercüman**, 7 Ekim 1973.
[106] **Yeni Asır**, 7 Ekim 1973.
[107] **Tercüman**, 9 Ekim 1973.
[108] **Tercüman**, 10 Ekim 1973.
[109] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.

arkadaşları, eski liderlerinin Demirel'e karşı bu derecede başarılı olabileceğini ummamışlardı.[110]

Celal Bayar, katıldığı mitinglerde özellikle Siyasi Hakların İadesi Kanunu'nun çıkarılmamış olmasını eleştirmiş, davasını savunmuş, iktidarı halka şikayet etmiştir. Halk, Bayar'ın şikayetini haklı görmüş ve kararını da bu yönde vermiştir. Sadece yapılan bu çalışmalar bile AP'nin oy kaybetmesine neden olmuştur.[111]

Atıl Akkan'a göre; 1973 seçimlerinde Celal Bayar yaşı ve sağlığı el verdiği ölçüde DP için yurt içi seçim gezilerine çıkmıştı. İzmir'e geldiğinde Heykel'de bir miting yapılmıştı. Bundan sonra da Ödemiş'e gitmişti. Bayar, bu tür davranmakta haklıydı. Çünkü, Demirel iktidar olduğu sürelerde Bayar'ı oyalamıştı. Diğer bir ifadeyle, Demokrat Parti'lileri oyalamıştı.[112]

DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, Celal Bayar'ın 1973 seçimlerinde DP'ye destek olabilmek için bir çok toplantıya katıldığını, bu girişimlerinin DP'ye bir faydası olup olmadığını bilmediğini, fakat o dönemde Sakarya'ya da gelmek istediğini, bunun üzerine halkın nabzını yokladığını ve bunun sonucunda da Bayar'ı Sakarya'ya davet etmediğini söyledi.[113]

3.8.4. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri Sonuçlarının Değerlendirilmesi

14 Ekim 1973 seçimleri öncesinde yapılan bir araştırmada, DP'nin CHP ve AP'den sonra 3. parti olacağı fakat oy yüzdesi bakımından iki partiden daha az bir oy yüzdesi elde edeceği belirtilmekteydi. 14 Ekim 1973 seçimlerinde DP'nin en az %6.3, en çok da %10'luk bir oy oranı elde edeceği ifade edilmekteydi. Araştırmada DP'ye oy vereceklerin %24.3'ü AP'nin tutumunu beğenmediğinden, %9.5 ise eski Demokratların devamı olduğu için DP'yi seçtiklerini belirttiler.[114]

---

[110] **7 Gün**, 14 Ocak 1975, Sayı: 123, s. 10.
[111] İsmet Bozdağ , **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat Celal Bayar**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 118.
[112] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004.
[113] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[114] **Milliyet**, 8 Ekim 1973.

Saadettin Bilgiç, 14 Ekim 1973 seçimlerinde AP'nin 149, CHP'nin 125, DP'nin 112, MSP'nin 22, CGP'nin 11, TBP'nin 7, MHP'nin 3, Bağımsızların 2 milletvekili çıkaracağını tahmin etmişti.[115]

14 Ekim 1973 seçim sonucunda CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, MHP 3, TBP 1, Bağımsızlar 6 milletvekili çıkardı.[116]

Ergun Özbudun ve Frank Tachau, 14 Ekim 1973 seçimlerinde DP'nin kazandığı oyları orta ve yüksek gelişmişlik seviyesindeki illerden kazandığını tespit ettiler.[117]

DP'nin, 1973 seçimlerinde çıkardığı 45 milletvekilinin isimleri şöyledir: İbrahim Tekin, Battal Köksal (Adana), İbrahim Elmalı (Afyon), Cevat Önder, Necdet Evliyagil (Ankara), Faiz Sarlar (Antalya), Mutlu Menderes, Kemal Ziya Öztürk (Aydın), Mehmet Turgut (Bursa), Mehmet Ali Arsan (Çankırı), İhsan Tombuş (Çorum), Hasan Korkmazcan, Sami Aslan (Denizli), Hasan Değer (Diyarbakır), Rasim Cinisli (Erzurum), Orhan Tokuz (Gaziantep), Etem Kılıçoğlu (Giresun), Abdullah Çilli (Hatay), Nazım Baş (İçel), Ferruh Bozbeyli, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy (İstanbul), Talat Asal (İzmir), Yasin Bozkurt (Kars), Faruk Sükan, Bahri Dağdaş, Özer Ölçmen, Necati Kalaycıoğlu, Kubilay İmer, Muzaffer Demirtaş (Konya), Mehmet Ersoy (Kütahya), Süleyman Tuncel (Manisa), Ali Zülfikaroğlu (Maraş), Ahmet Türk (Mardin), Adnan Akarca (Muğla), Mehmet Altınsoy, Mehmet Bıyık (Niğde), Ata Bodur, Senai Yazıcı (Ordu), Vedat Önsal (Sakarya), Hilmi Türkmen (Samsun), Cevat Atılgan (Tokat), Ekrem Dikmen (Trabzon), Mustafa Kılıç (Urfa), İhsan Aslan (Yozgat).[118]

DP, 1973 genel seçimlerinde Konya'dan 1. parti olarak çıktı. Konya'daki oyların %34'ünü aldı. DP, Konya merkezde oyların %37.5'ni alırken, ilçelerde ise oyların %28.6'sını aldı.[119]

---

[115] **Milliyet**, 11 Ekim 1973.
[116] Çavdar, a.g.e., s. 246.
[117] Ergun Özbudun ve Frank Tachau, "Social Change and Eloctoral Behavior in Turkey: Toward a Critical Realignment", İnternational Journal of Middle East Studies, v. 16, no.4'ten aktaran Şaban Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 127.
[118] **Tercüman**, 19 Ekim 1973.
[119] Tacettin Altuğ, "14 Ekim Seçimleri ve Kent Oyları", **7 Gün**, 28 Ocak 1975, Sayı. 125, s. 28.

14 Ekim 1973 seçimlerinde DP'nin köy oylarının oranı % 14 iken, kent oyları oranı ise % 8.7 oldu. [120]

Seçim sonuçlarına göre DP, Meclis'te 4. parti konumundaydı. Fakat bu sonuç DP'lileri memnun etmemişti. Çünkü, DP'nin siyasi anlayışında tek başına iktidar olmak ana hedefti. Bunun dışında hiçbir hedef DP'lileri memnun etmezdi. Bundan dolayıdır ki 1973 seçimleri DP'lileri tatmin eden bir başarı olmadı. Fakat bu başarısızlığın en önemli nedeni onlara göre 12 Mart Muhtırasıydı. Diğer bir neden de, DP'nin hiçbir zaman ideolojik parti olarak örgütlenmemesiydi. DP kurmayları, ideolojik örgütlenmenin kısa ve uzun vadede partiler için yararlı olsa da Türkiye'nin uzun vadeli çıkarlarına ters düşeceği kanısındaydılar. Bundan ötürü de DP bu yönde bir siyaset tarzı izlemedi.[121]

Saadettin Bilgiç'e göre, DP'nin 1973 seçimlerinde aldığı oy oranı küçümsenemez. Bir siyasi partiden ayrılanların kurduğu bir siyasi teşkilat olarak DP, ilk defa % 11 oranında oy almıştı. 1946 da Demokrat Parti'den Millet Partisi ayrıldı ve 1950 seçimlerinde aldığı oy oranı % 5'i geçmedi. Aynı şekilde DP'den 1957 yılında Hürriyet Partisi ayrıldı ve aldığı oy oranı % 6'yı geçmedi. Eğer Erbakan'a İsviçre'den getirtilip Milli Selamet Partisi kurdurulmasaydı, 1973 seçimlerinde DP oyları %11' lerde kalmayıp daha da yükselebilirdi.[122]

Bozbeyli'ye göre ise DP, 1973 seçimlerinde umduğu sonucu elde edemedi. Bu netice DP'yi manen oldukça yıprattı. Çünkü DP'liler gerçekleştirdikleri mitinglerde, seçimlerde büyük neticelere ulaşacaklarını beklediler. DP mensupları, 12 Mart'ın tahribatını hiç hesaplayamadılar. DP'nin 1973 seçimlerindeki başarısızlığının sebebi 12 Mart'ın yarattığı tahribat ve bunun doğal sonucu olarak da vatandaşın sandık başına gitmemesiydi.[123]

---

[120] Tacettin Altuğ, "14 Ekim Seçimleri ve Kent Oyları", **7 Gün**, 28 Şubat 1975, Sayı: 129, s. 28.

[121] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.

[122] Saadettin Bilgiç, Necmettin Erbakan ile değişik temaslarda bulunduğunu, kendisine parti kurmamasını telkin ettiğini, Demokratik Parti bünyesinde toplanmayı belirttiğini, Erbakan'ın ve Demokratik Partili arkadaşlarının böyle bir bütünleşmeyi benimsemediklerini söyledi; Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.

[123] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI VE DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ HAYATININ SONA ERMESİ

4.1 DEMOKRATİK PARTİ VE HÜKÜMET KURMA ÇALIŞMALARI

4.1.1. CHP-DP Hükümet Kurma Çalışmaları

CHP-MSP koalisyon hükümeti devam ederken, 8 Eylül 1974'te Bülent Ecevit ile DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli bir görüşme gerçekleştirdiler. Siyasi çevrelerde bu görüşmeyle ilgili olarak bir CHP-DP koalisyonunun ilk adımı olduğu yolunda yorumlar yapıldı.[1]

DP içinde CHP ile bir koalisyona katılma fikrine özellikle Genel Sekreter Faruk Sükan ile Konya milletvekilleri olumlu bakmaktaydılar. Buna karşın liderliğini DP Sakarya milletvekili ve Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal'ın yaptığı grup ise, böyle bir hükümetin kurulmasına karşı çıkmaktaydı. Bu grup CHP ile yıllardan beri temel konularda ayrılık bulunduğunu, DP'nin eski Demokrat Parti'nin bir devamı olduğunu ve bu nedenle de CHP ile bir hükümet ortaklığına gidilmemesi gerektiğini savunmaktaydı.[2]

DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, ekonomik ve sosyal konularda CHP ile DP arasında bir koalisyon hükümetinin kurulabilmesi için CHP ve DP arasındaki görüş farklılıklarını giderecek bir formülün olması gerektiğini ifade ediyor, görüşlerdeki büyük farklılıklardan dolayı da böyle bir formülün bulunabilmesini mümkün görmüyordu.[3]

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, erken seçim şartına bağlı bir koalisyon hükümeti istemekteydi. Ecevit, Kıbrıs sorununun devam ettiği, ülkede ekonomik sorunların çözüm beklediği bir ortamda erken seçim şu ya da bu partinin işine yarar diye reddetmenin makul bir düşünce olmadığını savunmaktaydı.[4]

Bozbeyli, Ecevit ile erken seçim konusunda daha önce bir görüş birliği olduğunu fakat seçimin tarihi konusunda herhangi bir konuşma yapılmadığını, CHP yetkili kurullarının 1974'ün Aralık ayı içerisinde bir tarih belirlediklerini, DP'nin de yetkili

---

[1] **Günaydın ve Demokrat İzmir**, 9 Eylül 1974.
[2] **Yeni Asır**, 18 Eylül 1974.
[3] **Hürriyet ve Cumhuriyet**, 12 Eylül 1974.
[4] **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1974.

kurullarında bu konunun görüşüleceğini belirtti. 29 ilde DP İl Başkanları ve yetkilileriyle yapılan anket, DP örgütünün genellikle CHP ile bir koalisyona taraftar olduğu, ancak erken seçim tarihi olarak Aralık ayını uygun bulmadıklarını ortaya çıkarmaktaydı.[5]

Bozbeyli, Genel İdare Kurulu'nda yaptığı konuşmada mevcut koşullarla CHP ile koalisyon kurmanın mümkün olmadığını söyledi. GİK'te sadece Cevat Önder, Necdet Evliyagil, Ömer Lütfi Hocaoğlu ve Talat Asal, CHP ile koalisyon yapılması fikrini savundular. Vedat Önsal ise CHP ile koalisyona karşı çıktı. Söz alan diğer üyeler de Önsal'ın görüşlerini destekledi. Parti Divanı toplantısına GİK'in CHP ile koalisyon yapmama konusundaki görüşünün götürülmesi kararlaştırıldı.[6]

DP Parti Divanı 48 üye ile gerçekleştirdiği toplantısında CHP'nin Aralık ayında seçim şartıyla koalisyon teklifini oybirliğiyle reddetti.[7] Toplantıda Rasim Cinisli, Necati Çakıroğlu, Samet Güldoğan, Bahri Dağdaş, CHP ile bir koalisyona kesinlikle karşı çıktılar.[8]

DP, CHP'nin koalisyon teklifini, CHP Genel Başkanı Ecevit'in tabiriyle yıldırım seçim kararını DP'nin desteklemesi anlamına geleceğinden ve bu durumun DP tabanına anlatılamayacağından dolayı kabul etmedi.[9]

Ecevit, bu teklifinden sonra DP'ye bahar ayında bir seçim şartıyla bir kez daha koalisyon önerisinde bulundu. DP Başkanlık Divanı, Ecevit'in bahar aylarında seçim yapılması kaydıyla hükümet ortaklığı kurulması yönündeki öneriyi görüştü. DP Başkanlık Divanı'ndan bir yetkili durumun değişmeyeceğini, DP'nin bu ortamda CHP ile bir ortaklığa gidemeyeceğini açıkladı.[10]

CHP-DP seçim koalisyonu alternatifinin geçerliliğini yitirmesinde, DP Aydın milletvekili Mutlu Menderes ve üç arkadaşının kesin itirazları önemli etken oldu. DP

---

[5] **Milliyet**, 22 Eylül 1974.
[6] **Tercüman**, 24 Eylül 1974.
[7] **Günaydın**, 25 Eylül 1974.
[8] **Yankı**, 30 Eylül-6 Ekim1974, Sayı: 185, s. 8.
[9] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004; Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.
[10] **Milliyet**, 29 Eylül 1974.

içinde hiç kimse, Menderes ve arkadaşlarının partiden kopmalarına razı olmayacakları için CHP-DP ortaklığına olanak kalmadı.[11]

Türk siyasi tarihinin en kısa görüşmesi, 30 Eylül'de Ecevit ile Bozbeyli arasında gerçekleşti. Bozbeyli görüşmede CHP ile uzun vadeli ve kısa vadeli bir ortaklık kurmalarının mümkün olmadığını söyledi.[12]

Ecevit-Bozbeyli görüşmesinden önce Mutlu Menderes, DP ve CHP'nin felsefelerinin ve görüşlerinin taban tabana zıt olduğunu, 1973 seçimlerinden sonra CHP' ye hayır denildiğini, CHP-MSP Hükümeti dağıldıktan sonra da CHP'ye evet denmesi için hiçbir şeyin değişmediğini söylemişti.[13]

Ecevit, en geç Nisan 1975'te erken seçim koşuluyla bir hükümet ortaklığını önerirken, Bozbeyli, DP'nin erken seçim konusunda kararı olmamasına rağmen erken seçim tarihi olarak kendisinin Ekim 1975'i düşündüğünü söyledi. Ecevit bu gecikmeyi milletin tahammülle karşılamayacağı görüşünde olduğunu belirtti. Bozbeyli, görüşmede uzun vadede bir hükümet ortaklığının kurulabilmesini mümkün gördüklerini ifade etti. Fakat bu konuda da görüş farklılıklarından dolayı Ecevit'le anlaşamadılar. Ecevit, bu konuda her iki partinin ekonomik ve sosyal görüşleri açısından süresiz koalisyon için uzlaşmanın daha zor olacağını söyledi. 5 Kasım 1974'te yapılan Bozbeyli-Ecevit görüşmesi anlaşmazlıkla sonuçlandı. [14]

Bozbeyli'nin uzun vadede CHP-DP koalisyonu için ilettiği şartlar şunlardı: 1) Anayasa dışı bütün akımlarla mücadele 2) Halkın küçük tasarruflarını toplayarak büyük yatırımlara yöneltmek 3) Bütün muhalefet partilerinin şikayetçi olduğu Türkiye Radyo Televizyon Kurumu hakkında hukuki ve fiili tedbirler almak 4) Milli Eğitim Bakanlığı'nın DP'ye verilmesi 5) Vekil imamların asaleten tayini 6) Kıbrıs meselesinin çözümü 7) Pahalılığın önlenmesi. Ecevit, Bozbeyli'nin bu tekliflerini Nisan ayında yapılacak bir erken seçim şartıyla kabul edebileceklerini söylerken, sadece Bozbeyli'nin Ekim 1975 teklifine hayır dedi.[15]

---

[11] **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1970; Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[12] **Son Havadis, Hürriyet** ve **Milliyet**, 1 Ekim 1974.
[13] **Milliyet**, 3 Kasım 1974.
[14] **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1974.
[15] **Tercüman**, 6 Kasım 1974.

CHP Parti Meclis'i, Ecevit-Bozbeyli görüşmesinden sonra DP'nin tekliflerine cevap vermek için toplandı. Ecevit, Parti Meclisi toplantısından sonra yaptığı açıklamada CHP'nin DP ile süresiz bir koalisyon kurmasının doğru olmadığını, DP ile Ekim 1975 erken seçim şartıyla yapılacak bir hükümet ortaklığını da Parti Meclisinin onaylamadığını açıkladı.[16]

DP'nin CHP ile hükümet kurma çalışmalarında, CHP desteğinde, bağımsız Başbakan başkanlığında DP+Teknokratlar hükümet modeli de bulunmaktaydı. Saadettin Bilgiç, CHP desteğinde DP+Teknokratlar hükümet modelinin gerçekleşebileceğini, bu durumda da DP içinde bir bölünme olmayacağını, bu modelde DP'deki 42 kişinin tek olarak hareket edeceğini ve böyle bir hükümetin Meclis'te 229 oyluk desteğe sahip olacağını düşünüyordu.[17]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit 19 Mart 1975'teki görüşmelerinde, 12 Ekim 1975 tarihinde seçim olmak koşuluyla, DP'nin Teknokratlarla kuracağı ve CHP'nin dışarıdan güven oyu vermesiyle destekleyeceği hükümet modelinde tam bir mutabakata vardılar.[18]

DP Aydın milletvekili Mutlu Menderes yaptığı yazı açıklamada; CHP desteğiyle kurulacak bir DP+Teknokratlar hükümetinin CHP ile koalisyon yapmaktan farklı olmadığını ve bu hükümet formülüne karşı olduğunu belirtti.[19]

19 Mart 1975 tarihinde hükümeti kurmak görevi AP Genel Başkanı Demirel'e verildi. Bozbeyli, DP grup toplantısındaki konuşmasında *"DP'nin sağlam durduğu taktirde hükümet kurma görevinin DP'ye verileceğini"* söyledi.[20]

Süleyman Demirel'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesinden sonra 28 Mart 1975'te 9'lar DP'den istifa ettiler. 9'ların Demirel başkanlığında kurulan I. MC Hükümetine güven oyu vermeleriyle CHP desteğinde DP+Teknokratlar hükümet formülü gerçekleşemedi.

---

[16] **Yeni Asır**, 6 Kasım 1974.
[17] **Milliyet**, 17 Mart 1975.
[18] **Cumhuriyet**, 20 Mart 1975.
[19] **Son Havadis**, 20 Mart 1975.
[20] **Milliyet**, 20 Mart 1975.

4.1.2. Süleyman Demirel'in Hükümet Kurma Çalışmaları ve DP

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin sona ermesinin ardından 30 Eylül 1974'te AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e hükümeti kurma görevi verilmişti. AP Genel Başkan Yardımcısı İsmet Sezgin, lidersiz koalisyon hükümet formülünün AP bakımından kesinlikle olanak dışı olduğunu belirtmişti.[21]

15 kadar DP milletvekili ise Demirel'in başkanlığında bir sağ koalisyona DP tarafından evet denmesi halinde partiden istifa edeceklerini DP Genel Başkanı Bozbeyli'ye belirttiler.[22]

DP, hükümet bunalımının çıktığı günden bu yana liderlerin katılmayacağı bir sağ koalisyonu önermişti. Bozbeyli-Demirel görüşmesinde Bozbeyli, Demirel'e evet cevabı vermesinin mümkün olmadığını, konunun DP yetkili kurullarında görüşüldükten sonra cevap verileceğini ifade etti.[23]

Demirel-Bozbeyli görüşmesinde Bozbeyli, Demirel'den tarafsız bir kişinin başbakanlığında AP-DP-MSP'nin bir hükümet oluşturabildiğini Cumhurbaşkanına aktarmasını istedi. Demirel ise kendisinin hükümeti kurmakla görevlendirildiğini, bu konunun kendisinin görevi dışında olduğunu belirtti.[24]

DP, üç saat süren GİK toplantısından sonra 4 Ekim 1974'te Demirel'e red cevabı verdi.[25]

DP'den red kararı alan Demirel, DP'nin asıl amacının solla ve komünizmle mücadele olmadığını, AP'yi zaafa uğratmak olduğunu, DP'nin komünizme karşı bir hükümete engel olduğunu söyledi.[26]

AP GİK'te, Demirel Başkanlığında sağ koalisyon hükümeti kararı alınmıştı. Bu karar alınmadan önce AP'li yöneticiler özelikle DP'lilerle bazı temaslarda bulundular ve DP Genel Başkan Yardımcılarından Saadettin Bilgiç ile görüşmeler yaptılar.[27]

---

[21] **Cumhuriyet**, 1 Ekim 1974.
[22] **Günaydın**, 2 Ekim 1974.
[23] **Son Havadis, Hürriyet ve Günaydın**, 4 Ekim 1974.
[24] **Demokrat İzmir**, 5 Ekim 1974.
[25] **Milliyet ve Hürriyet**, 5 Ekim 1974.
[26] **Son Havadis**, 6 Ekim 1974.
[27] **Milliyet**, 3 Aralık 1974.

AP, hükümet sorununun çözümü için bütün sağ partileri ortaklığa davet eden bir mektup gönderdi. AP'nin gönderdiği mektup şöyleydi:

"17 Eylül 1974 tarihinde başlayan hükümet bunalımı ülkeyi fevkalade çetin ve zor bir döneme sürüklemiştir. Böyle bir ortamın yaratıcısı olan CHP'nin bunalımın yaratıcısı olmamada elinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmediği görülmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi güçlüklerden bir an evvel çıkması, memleket severlerin müşterek arzusudur. Aziz milletimizin tek yaşama şekli olarak benimsediği demokratik parlamenter nizamı sarsıntılardan kurtulmuş, sıhhatli bir bünye içinde yaşatma inancı, hürriyetçi, barışçı ve milliyetçi partilerin biraraya gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Mamur ve müreffeh Türkiye'yi gerçekleştirmede her birimize ayrı ayrı düşen görevi, her birimizin müşterek bir görev olarak üzerimize almak zorunluluğu bugün her günkünden daha fazladır. İnançta ve fikirde bir olanların beraber sorumluluk yüklenme zorunluluğu milletin arzu ve temayülünün tezahürüdür. Biz kendimizi her zamandan daha çok böyle bir hizmetle görevli sayıyoruz. Bunalımı çözmede hiçbir partinin prestijini kırmadan makul bir çizgide buluşmak içten dileğimizdir. Milliyetçi Partileri biraraya getirmede birini diğerinden üstün tutmuyoruz. Kimseyi kimsenin üstünde görmüyoruz. Her milliyetçi partiyi yan yana gelmeye çağırıyoruz. Milli, tarihi, manevi değerlerin korunmasında işbirliği zorunluluğu her türlü mülahazanın üstündedir. Toplumumuza hiçbir zaman reva görülmeyecek olan yokluk, fukaralık, pahalılık, partizanlık zincirlerinin kırılması ve ciddi bir tehlike halini alan komünizmin bertaraf edilmesinin müşterek hedefimiz olduğuna ait inancımız tamdır. Refaha, huzura, saadete ve hürriyete, doğuşu ile birlikte hak kazanmış olan milletimizin bu hedefe ulaşması birlikte mücadele vermemizi gerektirmektedir. Bu itibarla bütün güçlüklere rağmen iyi niyet ve memleket severlikle çözümleri mevcut bulunan bu sıkıntılardan aziz milletimizi bir an evvel kurtarmak için güçlü bir hükümet idaresinde birleşmek üzere sizleri davet ediyor, saygılar sunuyoruz."[28]

AP, DP dışındaki sağ partilere Süleyman Demirel imzalı bir mektup gönderirken DP'ye Sabit Osman Avcı imzalı özel bir mektup göndermişti.[29]

---

[28] **Son Havadis** ve **Tercüman**, 8 Aralık 1974.
[29] M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 185.

DP, AP'ye cevap olarak gönderdiği mektupta öncelikle nelerin yapılabileceğinin konuşulması gerektiğini, bundan sonra da partilerin biraraya gelerek hükümetin oluşturulabileceğini ifade etti.[30]

DP'de Saadettin Bilgiç, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Mutlu Menderes'in yer aldığı bir grup milletvekili, DP'nin AP'ye gönderdiği mektupta belirtilen görüşlere karşı olduklarını belirttiler. Milletvekilleri, DP'nin cevabının Bozbeyli ve Bozbeyli'ye yakın 3 milletvekilince kaleme alındığını, böyle bir cevabın ancak DP yetkili kurullarında karar verilmesi gerektiğini söylediler.[31]

11 Aralık 1974'te gerçekleştirilen DP Millet Meclisi grup toplantısında Saadettin Bilgiç, Demirel başkanlığındaki hükümete bakan verilmese bile, dışardan desteklemelerinin gerekli olduğunu, artık başka bir çıkar yolun kalmadığını söyledi. Mutlu Menderes te, Demirel'in kuracağı MC Hükümeti'nin dışardan desteklenmesini istedi. Menderes'in bu isteğine bazı milletvekilleri *"Ağabeyini bile Demirel partiden attı. Sen şimdi nasıl onun kuracağı bir hükümetin desteklenmesini istersin"* şeklinde tepkilerini dile getirdiler.[32]

DP grubu üç gün süren çalışmalarının sonucunda Demirel başkanlığında kurulacak bir ortak hükümete katılmayı ve böyle bir hükümeti dışardan desteklemeyi reddetti. Bozbeyli, DP'nin liderler dışında bir şahsın başkanlığında bütün partilerin veya birkaç partinin iştirak edeceği bir seçim hükümetine katılma kararını aldıklarını açıkladı. Görüşmeler sırasında DP'nin Demirel'in başkanlığında kurulacak bir hükümeti dışardan desteklemesi yönünde verilen önerge 15'e karşı 20 oyla reddedildi.[33]

Bu önerge Erzurum milletvekili Rasim Cinisli tarafından verilmişti. Cinisli'nin önergesi *"Sağda hükümet kurulsun teklifi ilk bizden geldi. Ama Süleyman Demirel'e*

---

[30] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.

[31] **Yeni Asır**, 10 Aralık 1974.

[32] **Hürriyet**, 12 Aralık 1974.

[33] **Tercüman**, 13 Aralık 1974; Bir başka kaynakta ise bu önergenin, 15 karşı 22 oyla reddedildiği belirtilmekteydi. Kemal Ziya Öztürk, Mehmet Turgut, Mustafa Kubilay İmer ve Ata Bodur oylamaya katılmamışlar, Abdullah Çilli ve Süleyman Tuncel çekimser kalmışlardı. Battal Köksal, İbrahim Tekin, Mutlu Menderes, İhsan Tombuş, Rasim Cinisli, Nazım Baş, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Haluk Zülfikaroğlu, Yasin Bozkurt, Bahri Dağdaş, Mehmet Ersoy, İhsan Aslan ve Hüseyin Kalpaklıoğlu'nun içinde bulunduğu 15 kişilik grup önerge lehinde oy kullanmışlardı; **Dün (Olayların Akisleri)**, 1 Ocak 1975, Sayı: 58, s. 5. Önerge, 20'ye karşı 23 veya 22'ye karşı 25 oyla reddedilmişti; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

güvenmiyoruz. Bu sorumluluğa girmek istemiyoruz. Bizim olan sağ kamuoyu da sağda hükümet istiyor. O halde; biz DP olarak hükümete katılmayalım. Kurulacak sağ hükümete de engel olmayalım, tarafsız kalalım. Hükümeti kontrol edecek anahtar bizim elimizde olur. Kötü gidişi gördüğümüz zaman hükümeti düşürme imkanı elimizde olur" biçimindeydi.[34]

DP, Demirel'in başkanlığında kurulacak hükümeti dışardan destekleme kararı almamıştı. Ama, AP Millet Meclis'i Grup Başkanvekili Ali Naili Erdem, Demirel başkanlığında kurulacak hükümeti DP'nin dışardan destekleme kararı alması durumunda AP'nin evet diyeceğini açıklamıştı.[35]

DP'nin, AP'nin MC hükümetine red cevabı vermesi karşısında parti içinde ayrılmalar olacağı yönündeki söylentiler üzerine Sadettin Bilgiç *"Partiden tek kişi ayrılamaz. Grubun aldığı karar aynen uygulanacaktır"* dedi.[36]

DP Grubu, hükümet sorunuyla ilgili olarak bir bildiri yayınlayarak Demirel'i ağır bir şekilde eleştirdi. Grup Başkanvekilleri Mehmet Altınsoy ve Hasan Korkmazcan'ın imzalarını taşıyan bildiride *"Beş ay önce milletin gözü önünde MC kuruluşunu sabote eden bir kişinin bugün hangi mahfillerce ve hangi maksatla MC liderliği rolüne çıkarıldığı ibretle tespit edilecek bir husustur"* denilmekteydi.[37]

Bu dönemde Demirel eski Demokrat Partililerle görüşmüştü. Mükerrem Sarol, Sıtkı Yırcalı, Samet Ağaoğlu, Celal Yardımcı, Hayrettin Erkmen ve Osman Kapani'ye "Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu" konusunda güvence verilmişti. Siyasi hakların iadesiyle ilgili yasa 18 Aralık 1974 tarihinde yasalaşmıştı. Böylece eski Demokratlarla AP arasındaki buzlar çözülmeye başlamıştı. AP'ye MSP, CGP, MHP olumlu yanıt verdiler.[38]

Saadettin Bilgiç'in *"Biz parti organlarının kararlarına saygılıyız ve partide bölünme olmayacaktır"* sözlerine rağmen MC'yi oluşturan 4 partinin yetkilileri MC'nin

---

[34] Hükümet bunalımında DP ikiye bölünmüştü. Birinci grup, AP ile sağda hükümet ortaklığı yapmak isteyenlerdi. İkinci grup ise CHP ile hükümet kurmak isteyenlerdi; Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

[35] **Son Havadis**, 12 Aralık 1974.

[36] **Milliyet**, 14 Aralık 1974; **Yankı**, 16-22 Aralık 1974, Sayı: 196, s. 4.

[37] **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1974.

[38] Hanife Kuru, **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, D.E.Ü.A.İ.İ.T.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996, s. 185.

kurulmasını sağlayacak bir bölünmenin olacağını ifade ettiler. MC yetkilileri bu bölünme olasılığına örnek olarak; DP grubundaki Demirel'in başbakanlığındaki hükümete destek verilmesini içeren önerge oylamasının sonuçlarını göstermişlerdi.[39]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, oluşturulan cephenin MC olmadığını, Demirel cephesi olduğunu, Demirel cephesinde de DP'nin yerinin olmadığını belirtti.[40]

Bozbeyli, Denizli İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada MC'yi "Fesat Cephesi" olarak niteledi ve Demirel'e çatarak *"Milliyetçileri ve sağcıları partisinden temizleyerek medeniyetçi oldum diye övünen bir kimse şimdi nasıl MC liderliğine getirilir"* dedi.[41]

Bozbeyli, ayrıca MC denilen formülün daha önce 4 defa AP tarafından engellendiğini ifade etti. İlkinde Demirel'in, 14 Ekim 1973 seçimlerinden sonra yaptığı değerlendirmede milletin kendilerine muhalefet görevi verdiğini belirttiğini, ikincisinde Talu Hükümetini kabul etmediğini, üçüncüsünde CHP dışında Celal Bayar önderliğinde partilerin biraraya gelmelerini kabul etmediğini, dördüncü olarak, Sadi Irmak'a görev verildiğinde MSP-CGP ve DP'nin oluşturacağı bir hükümete AP'nin kabul etmemesinden ötürü MC'nin kurulamadığını söyledi. Bozbeyli, Demirel'in bu dört örnekte de yer almadığını, Demirel olunca oluşturulan cephenin adının MC olduğunu söyledi.[42]

Bu dönemde Saadettin Bilgiç, Demirel ile iki görüşme yaptı. Muhtemelen Demirel, asıl sorunun hükümet bunalımının yaşandığı bu dönemde rejimi kurtarmak olduğunu, sen ben kavgasının bir tarafa bırakılıp sola karşı MC'nin oluşmasının kendilerine bağlı olduğunu, 1975 yılının 1946 ruhu üzerinde mutabık kalınan bir barış yılı olması gerekliliğini anlatmaya çalıştı.[43]

DP içindeki MC yanlısı 11 DP milletvekili bir DP milletvekilinin evinde toplanarak, ülkenin içinde bulunduğu zor koşulların bir cephe hareketini gerektirdiği,

---

[39] **Hürriyet**, 18 Aralık 1974.
[40] Nusret Kirişcioğlu, **Partilerimiz ve Liderleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1975, s. 21; **Yeni Asır**, 19 Aralık 1974.
[41] **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1974.
[42] **Milliyet**, 6 Ocak 1975.
[43] Örsan Öymen, "Ey 1946 Ruhu Geldiysen Görün", **Milliyet**, 7 Ocak 1975, s. 7.

şahsi hesapların üzerinde ülke sorunlarının birinci planda ele alınması gerektiği, ülkenin bir an evvel hükümete kavuşturulmasında ortak hareket etmek konusunda anlaştılar.[44]

DP'li 11'ler başta Bozbeyli olmak üzere partinin yöneticilerinden ümitlerini kestiklerini, komünizmle mücadele için kurulmuş olan MC'de yer almanın gerekliliğini vurguladılar. Görevin Demirel'e verilmesini beklediklerini, bu durumda da 11 DP'li milletvekili olarak bu hükümete güven oyu vereceklerini söylediler.[45]

Bu tür haberler basında yer alırken, DP'nin Isparta'daki kongresinde kürsüye çıkan Saadettin Bilgiç konuşmasında " ... *Boşuna hayale kapılmasınlar. Demirel'in başkanlığındaki AP'ye DP'den tek kişi bile kopartamazlar. DP'nin çatısından bir çivi bile sökemezler...* " demekteydi.[46]

Daha önce yaptığı açıklamalarda MC Hükümetinin oluşmasına sıcak baktığını ifade eden Mutlu Menderes, MC'den bir parlamenter başkanlığında kurulacak bir hükümetin ülkeye yarar sağlayacağını, bu kişinin Demirel olabileceğini ifade etti.[47]

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel güven oyu alabilecek çoğunluğu somut bir biçimde ortaya koyabilmek için Saadettin Bilgiç'i sıkıştırmıştı. Bilgiç ve 11 arkadaşına DP grubunu olağanüstü toplantıya çağırttırtmıştı. Bu toplantıda gerekirse tartışmanın sertleştirilerek iplerin derhal kopartılmasını önermişti.[48]

DP Grubu, Bilgiç ve arkadaşlarının önergesi üzerine olağanüstü bir toplantı yaptı. Bu toplantıda hükümet sorunu görüşüldü. Bayar'ın, hükümet oluşumu konusunda herhangi bir partili parlamentere başkanlık görevi verildiği taktirde AP ve DP'den güvenoyu verilmesini istediğini belirten açıklaması ortaya çıkınca, toplantı bu açıklamayı incelemek üzere bir karara varmadan ertelendi. Toplantıda Bilgiç, hükümet bunalımının uzamasının sakıncasına değindiği konuşmasında; "*MC hükümetini dışardan destekleyerek hükümet kurmayı kolaylaştıralım. Onun dışında bir şeye karışmayalım*" demişti. Bilgiç'ten sonra Trabzon Senatörü Ömer Lütfi Hocaoğlu konuştu. Hocaoğlu

---

[44] **Tercüman**, 5 Ocak 1975.
[45] **Tercüman**, 7 Ocak 1975.
[46] **Milliyet**, 23 Ocak 1975.
[47] **Milliyet ve Yeni Asır**, 2 Mart 1975.
[48] Örsan Öymen, "Hesap Ortada", **Milliyet**, 5 Mart 1975, s. 7.

konuşmasında; *"DP'nin adı Süleyman Demirel'in parçaladığı kalplerden akan yaralarla yazıldı. DP ile Süleyman Demirel yan yana olamaz..."* dedi.[49]

DP milletvekili Hasan Değer, DP içinde 19 milletvekilinin MC Hükümetini destekleyeceklerini, Ferruh Bozbeyli ve Faruk Sükan'ın, Sadi Irmak'ın yeniden hükümet kurmakla görevlendirilmesinden memnun olduklarına yönelik demeçlerin 19 kişilik grubu ilgilendirmediğini söyledi.[50]

Mart 1975'te İstanbul, Ankara, İzmir gibi illerde eski Demokrat Parti milletvekillerinden AP'ye girenler oldu. Ankara'da düzenlenen törenle eski Demokrat Parti'de görev alan 39 milletvekili AP'ye katıldılar. Demirel, törende yaptığı konuşmada *"İhtilal, getirdiğinden çoğunu götürür"* biçiminde bir yorumda bulundu. Bir anlamda 27 Mayıs ihtilalinin restorasyonu gerçekleşiyordu.[51]

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 19 Mart 1975'te AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e hükümeti kurma görevini verdi. Bu sırada Bozbeyli, DP'nin Teknokratlarla kuracağı hükümetin Meclis'ten 228 oyla güven oyu alma imkanının anlaşıldığını, MC partililerinin eksiklerini tamamlamak için hukuki ve ahlaki meşruiyet içinde nasıl bir yol izleyeceklerinin henüz belli olmadığını ve DP'nin bu koşullarda top gibi hareket edeceğini açıklıyordu.[52]

DP grubunda yapılan bir ankette 31 kişi Demirel başkanlığında kurulacak MC'ye güven oyu vermeyeceklerini ifade ederken, 8 milletvekili ise hangi yönde oy kullanacağını açıklamadı. Adnan Akarca ve Kemal Ziya Öztürk ile görüşülememişti. Güven oyu vermeyenler şunlardı: Sami Aslan, İhsan Tombuş, Saadettin Bilgiç, İbrahim Tekin, Vedat Önsal, Faruk Sükan, Abdullah Çilli, Mehmet Ersoy, Hilmi Türkmen, Özer Ölçmen, Cevat Önder, Hasan Korkmazcan, İhsan Aslan, Hasan Değer, Yasin Bozkurt, Etem Kılıçoğlu, Orhan Tokuz, Muzaffer Demirtaş, Ekrem Dikmen, Ata Bodur, Necati Kalaycıoğlu, Mehmet Turgut, Faiz Sarlar, Ali Zülfikaroğlu, Necdet Evliyagil, Mehmet Altınsoy, Mustafa Kılıç, Senai Yazıcı, Battal Köksal, Süleyman Tuncel. Ankette

---

[49] **Milliyet**, 1 Mart 1975.
[50] **Son Havadis**, 5 Mart 1975.
[51] **Son Havadis**, **Cumhuriyet** ve **Günaydın**, 9 Mart 1975; Egeli 23 eski Demokrat Parti milletvekili AP'ye girdiler **Yeni Asır**, 13 Mart 1975; İstanbul'da 61 eski Demokrat Parti milletvekili AP'ye girdiler **Yeni Asır**, 10 Mart 1975.
[52] **Demokrat İzmir**, **Günaydın** ve **Yeni Asır**, 21 Mart 1975.

görüşünü belirtmeyenler ise şunlardı: Kubilay İmer, İbrahim Elmalı, Talat Asal, Mutlu Menderes, Rasim Cinisli, Nilüfer Gürsoy, Nazım Baş, Bahri Dağdaş.[53]

Bilgiç, Milliyet gazetesi muhabirine bu konuda her hangi bir şey konuşmadığını, olumlu veya olumsuz hiçbir şey söylemeyeceğini ifade ettiğini açıkladı. Milliyet Ankara temsilcisi Orhan Tokatlı anketle ilgili olarak Bilgiç ile telefonda görüştüğünü ve Bilgiç'in *"Her partili grup kararına uymaya mecbur dediğini"* söyledi.[54]

4.2. DEMOKRATİK PARTİ İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

DP İkinci Büyük Kongresi Ankara Selim Sırrı Tarcan Salonunda yapıldı. 1 Şubat 1975 günü başlayacak kongre öncesi atmosfer ile ilgili soruya Ferruh Bozbeyli, *"DP kongresinden milletimiz çok şeyler beklemektedir. Bunun yanında kongremizden kendilerine pay umanlar olduğunu biliyoruz. Onlara kendi imkanlarını ve kendi güçlerini ortaya koyarak hareket etmelerini tavsiye ederiz. DP'den bir tek çivi bile sökemeyeceklerdir"* biçiminde cevap verdi.[55]

1 Şubat'ta başlayacak kongre için delegeler bir gün önceden Ankara'ya geldiler. Ankara'ya gelen delegelerin büyük bir çoğunluğu, hükümet bunalımında DP'nin takındıkları tavırdan memnun olmadıklarını, MC'yi engelleme gayretlerinin de teşkilatta hoş karşılanmadığını ifade ettiler. Delegeler, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın birleşme hususundaki görüşlerine de tamamen katıldıklarını belirttiler. Bozbeyli ise, parti içinde bir takım görüş ayrılıklarının olduğunu belirterek *"Parti içindeki görüş ayrılığı, siyasi olayların farklı değerlendirilmesidir. Bu farkı parti içi demokrasinin gereği saydıklarını"* ifade etti.[56]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Bayar'a DP Genel Başkanlığını teklif etmişti. Ferruh Bozbeyli, Bayar'dan istek gelmiş olsaydı, adaylığını kesinlikle koymayacağını fakat, Bayar'dan bir yanıt gelmediğini, bu durumda adaylığını koyacağını açıkladı.[57]

---

[53] **Milliyet**, 22 Mart 1975.
[54] **Milliyet**, 23 Mart 1975.
[55] **Yankı**, 27 Ocak-2 Şubat 1975, Sayı: 202, s.4.
[56] **Tercüman**, 31 Ocak 1975.
[57] **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1975.

DP Genel Başkan Yardımcısı Saadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli ve bazı Genel Merkez yöneticilerine muhalif olan milletvekillerinin ısrarlarına karşın genel başkanlık için aday olmayacağını açıkladı.[58]

DP İkinci Büyük Kongresi beklenilenin aksine son derece sakin ve neşeli bir atmosferde geçti. Bir siyasi parti kongresinde pek rastlanılmayan önerilerin ve ifadelerin sıkça kullanıldığı kongrede herkes Genel Başkan Ferruh Bozbeyli'nin etrafında birleşti.[59]

DP İkinci Büyük Kongresi'nde bazı anlaşmazlıkların ortaya çıktığı, DP'nin birlik ve beraberlik içinde olduğunun gösterilebilmesi için de büyük gayretler sonucunda Ferruh Bozbeyli, Saadettin Bilgiç ve Mutlu Menderes kongre salonuna birlikte girdikleri ifade edilmekteydi.[60]

Kongre salonunun her köşesinde Adnan Menderes'in fotoğrafları asılıydı. Atılan sloganlardan bazıları şunlardı: *"Sözde değil, özde milli eğitim."*, *"Sağ elimiz güçsüze şevkat, zalime şamardır."*, *"Sınanmışları bırak, demokratlara bak."*, *"Milletimizin hayırlı sağ eliyiz."* Kongrede özellikle iki poster dikkat çekiciydi. Birinde, Yeşil ada (Kıbrıs) ve üzerinde Mehmetçik, yanında Bozbeyli'nin portresi altında şu söz: *"Hızını kesmeyin, elini tutmayın."* Diğerinde ise, Yeşil Adanın iki yanında Menderes ve Zorlu'nun portreleri. Altında *"Zürih ve Londra Anlaşmaları"* diye yazılıydı.[61]

DP İkinci Büyük Kongresi'ni Genel Başkan Yardımcısı Cevat Önder açtı. Bu arada 50 delegenin verdiği önerge kabul edilerek Aydın İl Başkanı Aydın Menderes Kongre Başkanlığına seçildi.[62]

Aydın Menderes, kongre divanının oluşmasından sonra yaptığı konuşmasında eski Demokrat Partilileri DP saflarında görmek istediğini belirtti. [63]

Celal Bayar'ın DP İkinci Büyük Kongresi'ne gönderdiği mesaj; *"Bir heyet göndermek suretiyle kongremize davetinizden ziyadesiyle duygulandım. İlk fırsatta aynı felsefi temele oturmuş siyasi partiler arasında birlik temini ve memleketimiz için en*

---

[58] **Son Havadis**, 1 Şubat 1975.
[59] **Yankı**, 10 Şubat-16 Şubat 1975, Sayı: 204, s. 11.
[60] İhsan Tombuş, **Politikada 41 Yıl**, İzgi Yayınları, Ankara, 1997, s. 282.
[61] **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1975.
[62] **Tercüman**, 2 Şubat 1975.
[63] **Son Havadis**, 2 Şubat 1975.

hayati mesele haline gelen hükümet bunalımının hemen giderilmesi çareleri aranacaktır. Bu istikametteki çalışmalarda vatansever duygularla yardımınızı rica eder, kongremizin delegelerini saygıyla selamlarım" şeklindeydi.[64]

Kongre salonunda bulunan konuklar arasında, AP'den Şinasi Osma, CHP'den Deniz Baykal, Ali Topuz, Mustafa Aksoy bulunmaktaydı.[65]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli kongreyi açış konuşmasında özellikle hükümet bunalımı ve DP'nin tutumu, DP'nin sağcılık ve milliyetçilik anlayışı, MC, Milli Eğitim ve gençliğin sorunları üzerinde durdu. Bozbeyli konuşmasının bir bölümünde CHP ile gerçekleştirilen hükümet kurma çalışmaları hakkında bilgi verdi. Erken seçim tarihi konusunda anlaşamadıklarını, DP'nin CHP'den hükümet kurmak için 5 şart öne sürdüğünü belirtti. Bu şartlar her iki partinin Anayasaya bağlı kalması, Anayasanın yasakladığı zararlı ve bölücü akımlarla birlikte mücadele edilmesi, vekil imamların asalete geçirilmesi, halka açık şirketlerin ve Sermaye Piyasası Kanununun harekete geçirilmesi ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun ıslahıydı.[66]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli konuşmasının devamında *"Kongremizden pay umanlar, ellerinde kapları, leğenleri sıra beklemektedirler. Erken seçim için ısrarlı ve katı bir tutum içinde değiliz. Ortaklık kurulur. Ortak olanlar seçim tarihini aralarında kararlaştırabilirler. Bu konuda yardımcı olacağız"* dedi.[67]

Ferruh Bozbeyli konuşmasının dış politikayla ilgili bölümünde, Kıbrıs sorununa değinerek Ecevit hükümetinin tutumunu çok olumlu bulduğunu, Ecevit'in tam bir Başbakan gibi davrandığı belirterek Ecevit'i tebrik etti. [68]

Bozbeyli, eski Demokrat Parti mensuplarını DP'ye bir kez daha çağırarak, *"Eski arkadaşlarımız siyasi haklarına kavuştu. Gelsinler, önümüze düşsünler, birlikte çalışalım. Mesele bir ocağın yanması meselesidir. Biz başkaları gibi numarasız bilet*

---

[64] **Yeni Asır**, 2 Şubat 1975; Celal Bayar'ın damadı Ahmet İhsan Gürsoy, Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada Celal Bayar'ın kongreye gönderdiği mesajda yer alan ibarenin "kongremize" değil "kongrenize" şeklinde olduğunu açıkladı; **Tercüman**, 2 Şubat 1975.

[65] **Cumhuriyet** ve **Son Havadis**, 2 Şubat 1975.

[66] **DP İkinci Büyük Kongresinde Ferruh Bozbeyli**, Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1975, s. 35-36

[67] **Milliyet**, 2 Şubat 1975.

[68] **Günaydın**, 2 Şubat 1975.

dağıtmıyoruz. Bir numaralı yeri Bayar'a ayırıyoruz. Bayar'a çalışmalarında her türlü yardımı yapmaya hazırız" dedi.[69]

Bozbeyli, Milliyetçi Cephe ile ilgili olarak *"Milliyetçilik inancı politik hesaplara alet edilerek, iki aydan beri adam kurtarma peşinde koşulmakta, 1974 Haziran'ında MC fikri bizim dışımızdadır. Bu oluşumun içinde değiliz diyenler şimdi ise Serdar-ı Ekrem rolünde cephenin başını çekmeye heves etmektedirler"* dedi. Bozbeyli, AP'nin asıl amacının hükümet kurmak olmadığı, DP'yi bölmek, parçalamak olduğunu söyledi.[70]

Kongredeki konuşmacılar da Demirel'i ve MC'yi sert bir dille eleştirdiler. MC'nin bir "Demirel Cephesi" olduğu, bir fesat cephesi özelliği taşıdığını, cepheyi oluşturan liderlerin de milliyetçilikle ilgilerinin olmadığını belirttiler. Kongre çalışma programını okuyan Genel Sekreter Faruk Sükan konuşmasında MC'ye ve CHP-MSP Hükümetine eleştirilerde bulundu. Ayrıca Kıbrıs konusunda da DP'nin yapıcı davrandığını, hiçbir politik çıkar gözetmeden hareket ettiğini söyledi. [71]

Çalışma raporu üzerindeki görüşmeler esnasında söz alıp konuşan İstanbul Eminönü İlçe Başkanı Mustafa Demir, "Kardeş Partilerin Cephesi" olarak isimlendirdiği MC'ye katılmayı önermesi üzerine delegelerin protestosu ile karşılaştı.[72]

Bozbeyli, 19 oyun iptal edildiği kongrede, oylamaya katılan 859 delegeden, 840'ının oyunu aldı. Bozbeyli, DP olarak ilk seçimde milletten iktidar isteyeceklerini belirtip, *"Ümit ediyoruz ki, milletimiz bizden lütfunu esirgemeyecektir"* dedi.[73]

Kongredeki önemli konulardan biri de gazetelerde yer alan haberlere göre bazı DP milletvekillerinin MC'ye destek vermek için partiden ayrılacakları meselesiydi. Çalışma raporu görüşülürken söz alan bir delege bu haberin bu kişilerce tekzip edilmesini istedi. İsimleri geçen milletvekillerinden yalnızca Nazım Baş, DP'den ayrılmak gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtti.[74]

Faaliyet raporu üzerindeki eleştirilerden sonra Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal konuşmasında özetle şunları söyledi: *"DP ahlak ve fazilet mücadelesi için*

---

[69] **Cumhuriyet** ve **Son Havadis**, 2 Şubat 1975.
[70] **Milliyet**, 2 Şubat 1975.
[71] **Yankı**, 10 Şubat-16 Şubat 1975, Sayı: 204, s. 11.
[72] **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1975.
[73] **Hürriyet**, 3 Şubat 1975.
[74] **Yankı**, 10 Şubat 1975, Sayı: 204, s. 11.

kurulmuştur. Demokratik sağı temsil etmektedir. Kendi çıkarları, dost, akraba ve biraderleri kayıranlara karşı mücadele için kurulmuştur. DP şahıs ve zümre hareketine karşı çıkmıştır." Vedat Önsal'ın konuşmasından sonra Ana Davalar Tüzük Komisyonu ve diğer komisyonların raporları okundu ve bunlar hakkında yapılan konuşmalardan sonra rapor oy birliğiyle kabul edildi.[75]

Ömer Hocaoğlu ve 7 arkadaşı tarafından hazırlanıp kongrede oy birliğiyle kabul edilen Ana Davalar Komisyonu Raporu'nda DP'nin erken seçime hazır olduğu belirtilerek *"Ekim ayında kısmi senato seçimleriyle genel milletvekili seçimleri birlikte yapılmalıdır"* denildi.[76]

Ayrıca raporda, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na değinilerek *"Millet hizmetinde olması temel koşul olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun milletin bütününe hizmet yerine belli bir politik görüşün emrinde ve hizmetinde çalıştığı"* vurgulandı.[77]

"Demokratik Sağ" ifadesi Tüzük komisyonunun çalışmaları sonucunda DP Tüzüğünün 2. maddesine eklendi. "Demokratik Sağ" deyiminin tüzükte yer almasının amacı ise *"Milli birliği ve bütünlüğü korumak, Demokratik hukuk nizamı içerisinde milli hakimiyeti ve köycülüğü geliştirmek, ferdin, ailenin ve toplumun tam bir hürriyet ve refah içerisinde yaşamasını temin etmek, sosyal adaleti, milli bünyede uygun ıslahatçılığı, Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını, Türk halkının rehberliği altında gerçekleştirmek"* biçiminde belirlendi.[78]

İl Başkanlarının ortak bir önergesiyle eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir telgraf çekilmesine karar verildi. Kongre Başkanı Aydın Menderes imzasıyla Bayar'a gönderilen telgraf şöyleydi: *"Cumhuriyetin ve demokrasinin kurulmasındaki eşsiz hizmetlerinizin büyük milletimiz minnettar şahididir. Kongremiz başta zatıaliniz olmak üzere Demokrat Parti milletvekillerinin siyasi haklarının iadesini milli iradenin beklenen bir zaferi kabul etmektedir. Siyasi hayata yeniden dönüşünüz demokratik sistemin ileriye gitmesi ve güçlenmesi için bir güven kaynağıdır. Demokrasiye aşık*

---

[75] **Milliyet**, 3 Şubat 1975.
[76] **Günaydın**, 3 Şubat 1975.
[77] **Tercüman**, 3 Şubat 1975.
[78] **Demokrat İzmir**, 3 Şubat 1975.

vatandaş topluluklarının birlik ve beraberliğini önleyen şahıslar ve unsurlar ortadadır. Engellerin ortadan kaldırılması, bir asra yaklaşan müstesna hayatınızın en değerli eserlerinden biri olacaktır. Kongremiz, Genel Başkanımız Ferruh Bozbeyli ve Parti Divanımızın bu konudaki karar ve beyanlarına yürekten katılmaktadır. Öncülüğünüzü bu düşünceler içinde gururla karşılıyor yüce şahsiyetinizi saygıyla selamlıyoruz." [79]

Ferruh Bozbeyli, kongreye teşekkür konuşmasında "Demokratik Sağ" ve "Demokratik Sol" konusunda şunları söylüyordu: *"Normal işler bir demokratik nizam içinde demokratik sağda vardır, demokratik solda vardır. Her türlü tehdidi bertaraf edecek biçimde, Türkiye'mizde komünist olmayan, Anayasayla sınırlı bir solun oluşması, demokrasimiz için bazı çevrelerin duyduğu kaygıyı ortadan kaldıracaktır. Şüphesiz demokratik sağın da sınırı, Anayasa ve nizamlarla çizilmiştir."* [80]

4.3. MİLLİYETÇİ CEPHE'NİN OLUŞMASINDA BAYAR'IN ROLÜ

23 Mayıs 1974 günü gerçekleşen Bayar-Demirel görüşmesinde Bayar, AP+DP+CGP'den oluşacak "Milliyetçi Cephe"nin liderliğini istemişti. Bu ancak Demirel'in tasfiyesi ile olabilirdi. AP Genel Başkanı Demirel ise Bayar'ın manevi bir lider olmasını istiyordu. Görüşme sonrasında gazetecilerin *"Milli Cephe konusunda bir görüşme yaptınız mı?"* sorusuna Demirel, *"Milli meselelerin içinde milli cephe her zaman vardır"* yanıtını vermişti.[81]

Celal Bayar, CHP-MSP hükümeti sona erdikten sonra yeni hükümetin kurulmasındaki zorluklardan ötürü "Bir yapma siyasal iktidar" çıkarma yoluna girmişti. Hükümet bunalımının yaşandığı bu dönemde Bayar, Çiftehavuzlar'da bir gölge devlet başkanlığı uygulamaya girişmişti. [82]

Bozbeyli, 7 Ocak 1975 tarihinde Bayar ile görüşmesinde, DP Parti Divanı'nda alınan karar uyarınca eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a DP Genel Başkanlığını önerdi.

---

[79] **Tercüman**, 3 Şubat 1975.
[80] **Hürriyet**, 3 Şubat 1975.
[81] "Bayar'ın Misyonu", **7 Gün**, 29 Mayıs 1974, s. 15; "Politikacılar: Su Müdürünün Serencamı", **7 Gün**, 29 Mayıs 1974, s. 13'ten aktaran Nedim Yalansız, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)**, D.E.Ü.A.İ.İ.T.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2002, s. 205.
[82] **7 Gün**, 4 Mart 1975, Sayı: 130, s. 11.

Bozbeyli görüşmeden çok memnun ayrıldığını, Bayar'ın 10 gün içinde eski Demokrat Partilileri toplantıya çağıracağını söyledi.[83]

Bayar, 240 kadar eski Demokrat Partilinin katıldığı Moda Deniz Kulübündeki toplantıda yaptığı konuşmada felsefeleri aynı doğrultuda olan siyasi partileri el birliğiyle birleştirmeyi, birleşme sağlanıncaya kadar eski Demokrat Partililerden hiçbirinin bir tarafa eğilim göstermemesini ve kurulacak bir komitenin derhal birleştirme çabasına girerek alt ve üst kademelerde temaslara başlanmasını önerdi.[84]

Celal Bayar'ın felsefeleri aynı olan partileri birleştirmeliyiz fikri AP ve DP'de genellikle olumlu bir biçimde karşılandı. Fakat birleşmenin şekliyle ilgili olarak AP ve DP arasında fikir ayrılıkları vardı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel bu konu hakkında *"Bayar'ın yaptığı açıklamayla ilgili hiçbir değerlendirmeye gerek görmediğini, saygıyla karşıladığını"* belirtirken; DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli ise ittifakla aldıkları karar uyarınca Celal Bayar'ın öncülüğünde kurulacak her hareketi destekleyeceklerini söyledi.[85]

DP İkinci Büyük Kongresi (1-2 Şubat 1975) öncesinde Bozbeyli ve Bilgiç arasında yapılan bir anlaşmaya göre, kongreden sonra parti yöneticileri arasında değişiklik yapılmayacaktı. Bozbeyli'nin Parti Divanı toplantısında yönetici kadroya aday olanları açıklaması üzerine Saadettin Bilgiç söz alarak *"Biz böyle konuşmamıştık. Ben bu işte yokum. Bu toplantıda fazla oturamam, terkediyorum. Adaylıktan da vazgeçiyorum"* dedi. Bilgiç, Genel Başkanlığa gönderdiği telgrafla Genel Başkanlık Yardımcılığından istifa ettiğini bildirdi. Anlaşmazlığın bir başka nedeni Bilgiç grubunun, Celal Bayar'ın önerilerinin bir an önce görüşülmesini istemeleriydi. Bu tartışmada Bayar'a hemen cevap verilmesini isteyenler arasında Mutlu Menderes, Kemal Ziya Öztürk, İhsan Tombuş, Rasim Cinisli, Nazım Baş, Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Yasin Bozkurt, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Muzaffer Demirtaş, Mehmet Ersoy, Süleyman Tuncel ve Ata Bodur bulunmaktaydı.[86]

---

[83] **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1975.
[84] **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1975.
[85] **Milliyet**, 26 Ocak 1975.
[86] **Milliyet**, 11 Şubat 1975.

Olayla ilgili açıklamada bulunan Bilgiç, *"Bayar'ın CHP dışındaki partilerin birleşerek bir hükümet kurulması önerisinin Parti Divanında görüşülerek karara bağlanmasını istediklerini ve isteklerinin kabul edilmediği için de toplantıyı terkettiklerini"* söyledi.[87]

Bayar, 10 Şubat 1975 tarihinde yaptığı açıklamada seçimle gelmiş her hangi bir partili parlamentere başkanlık görevi verildiği taktirde onun başkanlığında bir hükümetin kurulmasını, bu hükümete üye ve güven oyu verilmesini AP ve DP yöneticilerinden rica ettiğini açıklamıştı.[88]

DP Parti Divanı toplantısı, Bilgiç ve birkaç arkadaşının Bayar'ın önerisinin açıklığa kavuşturulması yönündeki isteğiyle başladı. Bozbeyli, görüşmelerin henüz tamamlanmadığını bir sonuca ulaşıldıktan sonra konunun Parti Divanı'na getirileceğini belirtti. Yapılan oylama Bozbeyli'nin isteği yönünde sonuçlandı. Bunun üzerine Bilgiç ve arkadaşları toplantıyı terkketmişlerdi.[89]

Toplantıya katılmayan Parti Divanı üyeleri ise şunlardı: Saadettin Bilgiç, Kadri Erogan, Hüseyin Kalpaklıoğlu, Muzaffer Demirtaş, Mutlu Menderes, Ahmet Mustafaoğlu, Etem Kılıçoğlu, Bahri Dağdaş, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Talat Asal. Parti Divanı'nda GİK'in eksik altı üyeliğine seçim yapıldı ve bu üyeliklere Melahat Gedik, Ömer Lütfi Hocaoğlu, Şevket Akyürek, Vehbi Engiz, Turgut Topaloğlu ve Hilmi Türkmen seçildi. Genel Başkan Yardımcılığına da Hasan Korkmazcan getirildi.[90]

Bayar, Bozbeyli'yi telefonla arayıp DP Divan toplantısında kendi önerisinin görüşülmesinin ertelenmesini rica etmişti. Bayar'dan gelen istek üzerine önerinin görüşülmesi ertelendi. Bilgiç ve arkadaşlarının tutumunun daha çok parti içindeki görev bölümü nedeniyle beliren bazı anlaşmazlıklar sonucu olduğu ifade edilmekteydi.[91]

DP içinde bu gelişmeler yaşanırken Saadettin Bilgiç, Said Bilgiç ile Bayar'ı ziyaret ederek hükümet bunalımı konusunda kendileriyle aynı eğilimdeki arkadaşlarının kararlılığını bildirdi.[92]

---

[87] **Demokrat İzmir**, 11 Şubat 1975.
[88] **Milliyet** ve **Demokrat İzmir**, 11 Şubat 1975.
[89] **Demokrat İzmir**, 17 Şubat 1975.
[90] **Milliyet**, 17 Şubat 1975.
[91] **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1975.
[92] **Milliyet**, 28 Şubat 1975.

Bayar, AP ve DP arasındaki temasları sonucunda 10 Şubat 1975'teki açıklamasına paralel bir açıklama yaptı. Bayar açıklamasında *"DP'nin parti liderleri dışında AP'nin ise parti liderlerinin katılacağı bir hükümette yer alacaklarını ifade ettiklerini, ülkenin içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınarak seçimle gelmiş herhangi bir partili parlamentere Başkanlık görevi verildiği taktirde bu hükümete üye ve güvenoyu verilmesini DP ve AP den rica ettiğini"* belirtti.[93]

Bayar, DP ve AP ile gerçekleştirdiği görüşmelerin neticesinde iki parti arasında bir anlaşma zemini bulamayınca, DP içinde kendisi ile beraber hareket eden bir grubu, AP'nin kuracağı bir hükümete destek vermeye ikna etti.[94]

DP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Korkmazcan'ın konuyla ilgili olarak görüşü şöyledir: Bayar, 1973 seçimlerin ardından kurulan CHP-MSP hükümeti dağıldıktan sonra ortaya çıkan hükümet bunalımının yaşandığı dönemde MC oluşumunun yanında yer aldı. 28 Mart 1975'te Saadettin Bilgiç, Mutlu Menderes, Talat Asal gibi milletvekillerinin DP'den istifa etmelerinde etkili oldu. AP Genel Başkanı Demirel bu dönemde Bayar ile iyi ilişkiler kurdu. Demirel, Bayar'ın çevresindeki eski DP milletvekillerini tam anlamıyla kendisine yaklaştırdı ve bunların etkisiyle de Bayar MC'nin oluşumunda Demirel hükümetini destekledi. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hayatının son dönemlerinde eski dava arkadaşlarını kırmamak için bu şekilde bir siyaset izlemiştir.[95]

Ferruh Bozbeyli'nin bu konudaki görüşleri ise şöyledir: *"Eski Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte eski Demokratların bazıları AP saflarında seçime girildiği takdirde milletvekili seçilebilme ihtimallerinin daha yüksek olacağını düşünüyorlardı. Bundan dolayı da Celal Bayar'ı bu yönde zorluyorlardı. Ben de bu durumu bildiğim için Bayar'ı ziyaret ettim. Dedim ki benim anladığım sizi zorluyorlar. Ben size her hangi bir telkinde bulunmak veya bir şeyi zorlamak için gelmedim. Sizi de bir başarısızlık içinde görmek istemem. Bazı arkadaşlar AP'den seçime girip seçimi kazanmak istiyorlar ve sizleri de bu yönde davranmaya zorluyorlar.*

---

[93] **Son Havadis** ve **Tercüman**, 1 Mart 1975.
[94] İsmet Bozdağ, **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat Celal Bayar**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 119.
[95] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.

Öte yandan siz seçim meydanlarında Süleyman Demirel yalancıdır, halkı aldatmıştır demiştiniz. Eğer bu arkadaşları desteklemek istiyorsanız çünkü onlar da sizin kader arkadaşlarınız bizden yana size bir eleştiri, zorluk gelmez. Bizden yana rahat olmanızı isterim. Biz sizinle beraberliğimizden memnunduk ve ayrılırken de birbirimiz ile ilgili olarak kötü sözler söylemeyelim dedim. Bayar bu arkadaşların gerçekten ısrarlı olduğunu, kendisinin de bu yönde düşüncelerinin olduğunu bana söylemişti." [96]

Bayar'ın kendisi ile görüşme isteğini dahi kabul etmediği Demirel'e destek vermesinin sebepleri vardı. Birincisi, hükümet bunalımının çok tehlikeli bir noktaya gelmesi ve ülkenin içte ve dışta çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasıdır. İkincisi, Bayar'ın AP Genel Başkanı Demirel'i onaylamamasına rağmen, siyasi görüşü doğrultusunda Demirel'i bir sol hükümete her zaman tercih edeceği gerçeğidir. Üçüncüsü DP, 1973 seçimlerinde büyük bir başarı alamamıştı. Bu dönemde artık DP'nin AP'nin yerini alma ihtimali kalmamıştı. [97]

Celal Bayar, Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den istifalarından önce DP Erzurum milletvekili Rasim Cinisli'yi yemeğe davet etti. Bayar'ın damadı Ahmet İhsan Gürsoy, Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının 28 Mart 1975'te istifa ettiklerinde yayınladıkları bildiriyi Rasim Cinisli'ye okudu. Cinisli, Bayar'ın *"Bu bildirinin altına imza atar mısın?"* sorusuna karşılık olarak karar için düşünmek istediğini belirtti. Bu örnek Bayar'ın MC oluşumunda ne kadar etkili olduğu hakkında fikir vermektedir.[98]

İhsan Tombuş'a göre, Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den istifasında Bayar'ın büyük etkisi oldu. Bayar, bu istifalarla Demirel'i tekrar Başbakanlık koltuğuna oturttu. Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının siyasi ömürlerini bir müddet daha uzattı.[99]

Saadettin Bilgiç'e göre, Bayar'ın etkisi abartılmaktadır. Bilgiç, Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'un da kendileriyle birlikte hareket ettiğini, Bayar'ın DP kurulurken kızına herhangi bir tasarrufta bulunmazken, 1975'te böyle bir tasarrufta bulunmasının mümkün olmadığını belirtti.[100]

---

[96] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[97] Tombuş, a.g.e., s. 285.
[98] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.
[99] İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.
[100] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.

DP Bursa milletvekili Mehmet Turgut da Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den ayrılmalarında Celal Bayar'ın bir rolü olmadığını ifade etti.[101]

DP'den istifa ederek Demirel hükümetine destek veren milletvekilleri, AP içinde 1969 seçimlerinden sonra başlayan, partide tek şahıs hakimiyetini kurmak için gerçekleştirilen, ihraçlara tepkiler gösteren ve DP'nin kurulmasında büyük emek harcayanlardı. Böyle bir harekete girişmelerinin nedeni uzun bir süredir ülkede hükümet bunalımının yaşanmasıydı. AP Genel Başkanı Demirel'in yaptığı temaslar sonucunda AP, MSP, CGP, MHP hükümet kurma konusunda anlaşmışlardı. Fakat diğer partilerden birkaç milletvekilinin desteği gerekmekteydi. Bu destek CHP'den gelemeyeceğinden dolayı, tek çözüm yolu vardı. O da DP'den bir grubun desteğini almaktı.

Saadettin Bilgiç'in Demirel'in Başbakanlığında kurulan I. MC Hükümetine desteğini tarihçiler *"İç politikada detant"* diğer bir ifadeyle *"Yumuşama"* şeklinde yorumlamışlardır. Bir iddiaya göre, Bilgiç bu süreçten sonra biri defne yağı ticareti, diğeri de mobilya ihracatıyla ilgili olarak her biri için üç yüz elli milyon liralık teşvik belgeleri alıp borçlarını da kısa bir sürede kapatmıştı.[102]

4.4. I. MİLLİYETÇİ CEPHE'NİN KURULMASI ÖNCESİNDE 9'LARIN İSTİFASI

22 Mart 1975'te Bozbeyli ile Bilgiç arasında gerçekleşen görüşmede eski milletvekillerinden Kadri Erogan da bulundu. Görüşme sonunda iki parlamenter de memnun olduklarını ifade ettiler. *"Birbirinizi ikna ettiniz mi?"* sorusuna Bilgiç *"Ayrı görüşte miyiz ki!..."* cevabını vermişti.[103]

MC Hükümetine destek verecekleri iddia edilen bazı DP'li milletvekilleri, Bozbeyli-Bilgiç görüşmesiyle ilgili olarak Bilgiç'in Bozbeyli'ye DP'den 12 kişinin MC' ye beyaz oy vereceğini nedenleriyle ifade edeceğini, fakat Bozbeyli'nin Bilgiç'i ikna etmesi durumunda ise muhtemel en fazla 11, en az 7 DP'li milletvekilinin Demirel

[101] Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005.
[102] Uğur Mumcu, **Büyüklerimiz**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, ss. 26-28.
[103] **Günaydın, Yeni Asır**, ve **Milliyet**, 23 Mart 1975.

hükümetine karşı çıkmayacaklarını, belki de beyaz oy vereceklerini bir deklarasyonla kamuoyuna açıklayacaklarını belirttiler.[104]

Bu dönemde DP'den ilk istifa, Aydın milletvekili Kemal Ziya Öztürk'ten geldi. Öztürk, istifasının MC Hükümetinin kurulma çabalarıyla bir ilişkisi olmadığını ifade etti.[105]

Anadolu Ajansı Hasan Değer'e atfen sayıları 10-12 kadar olan DP'li milletvekilinin Demirel Başkanlığındaki hükümeti destekleyecekleri ve gerekirse DP'den istifa edecekleri yolunda bir haber yayınladı. Bu haber gruba dahil olduğu söylenen milletvekillerinin çoğu tarafından yalanlandı.[106]

Ancak ertesi gün yayınlanan haberde MC'ye destek vermek için DP'den istifa edecekleri ileri sürülen milletvekillerinin isimleri şöyleydi: Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Talat Asal, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Nazım Baş, Hasan Değer, Ata Bodur, Rasim Cinisli.[107]

Nilüfer Gürsoy, kendisine ve babasına ait bazı söylemlerin karar verilmeden basında yer almasına kızmıştı. Gürsoy, Adalet Gazetesi sahibi Turhan Dilligil'e istifa kararından vazgeçtiğini bildirdi. Bilgiç ve Asal, Nilüfer Gürsoy'u ikna edebilmek için İstanbul'a gittiler. Nilüfer Gürsoy bu hareketin içinde yer almadığı takdirde Menderes ve Asal'ın dışında istifa eden olmayacaktı. Avukat Hüsamettin Cindoruk ile Nilüfer Gürsoy arasında yapılan görüşmelerin sonucunda Nilüfer Gürsoy ikna edilmişti.[108]

Ata Bodur'un evinde Saadettin Bilgiç, Talat Asal, Hasan Değer toplantı yaptılar. Toplantı sırasında Ata Bodur deklarasyonun kısa bir sürede kamuoyuna açıklanacağını

---

[104] **Hürriyet**, 23 Mart 1975.

[105] **Son Havadis** ve **Milliyet**, 24 Mart 1975; Öztürk, 9'lara katılmamakla birlikte MC Hükümetinin güven oylamasında çekimser oy kullanarak bir anlamda destek oldu. DP 1973 seçimlerinde 45 milletvekili çıkardı. Öztürk'ün istifasıyla DP'nin Meclis'teki milletvekili sayısı 40'a düştü. DP Mardin milletvekili Ahmet Türk, DP Tokat milletvekili Cevat Atılgan DP'den istifa ettiler; **Yankı**, 4-10 Mart 1974, Sayı: 155, s. 10, DP Çankırı milletvekili Mehmet Ali Arsan DP'den ihraç edildi; **Yankı**, 6-12 Mayıs 1974, Sayı: 164, s. 10, DP Niğde milletvekili Mehmet Bıyık vefat etti; **MMTD**, B: 65, 11.4.1975, O: 1, s. 460.

[106] **Cumhuriyet**, 26 Mart 1975.

[107] **Tercüman**, 27 Mart 1975.

[108] **Yankı**, 31 Mart- 6 Nisan 1975, Sayı: 47, s. 5.

ve deklarasyonda partiden istifa edip MC'yi destekleme kararının kuvvet kazandığını ifade etti.[109]

27 Mart 1975' te Saadettin Bilgiç, Talat Asal, Kubilay İmer, Mutlu Menderes, Hasan Değer, Abdullah Çilli Ata Bodur'un evinde 6.5 saat süren ikinci bir toplantı yaptılar.[110]

Saadettin Bilgiç ve 8 arkadaşı 28 Mart 1975'te DP'den istifa ettiler. Bilgiç tarafından yapılan açıklama şu şekildeydi;

"Aylardır süre gelen hükümet bunalımına bakıldığı zaman durum şudur:

1- Hükümet, en önemli bir anayasa müessesesidir. Yürütme, anayasanın hükme bağladığı bir görevdir. Gerçek manada hükümetin varlığı ve yürütme görevinin devamlı olarak hukukun içinde ifadesi ise güven oyu şartına bağlıdır. Anayasanın 103. ve 104. maddeleri ile bunlara paralel diğer hükümleri bu görüşün tartışılamayacak kadar doğruluğunu ispatlamaktadır. O halde Türkiye'de yarım seneyi aşan bir zamandır, demokratik rejimin aslında doğuşunun sebebi olan bir Anayasa müessesesi gereği gibi işleyememekte, bir Anayasa görevi gereği gibi yapılamamaktadır. Şu hale göre yukarda hayatiyet şartı olarak tespit edilen rejimin en önemli bir müessesesinde ve uygulamanın en can alıcı bir gereğinde işlemezlik vardır. Bu hal ise tabiatı ile Türk milletinin arzu ve temayülleri istikametinde değildir. Çünkü onun vermiş olduğu büyük emek ve mücadele istikametinde değildir.

2- Meselenin hukuki temelini bu esaslar teşkil etmektedir. Zira, hür demokratik rejimde hiçbir şahsa ve inatlaşmış şartlara bağlı bulunamaz. Eğer böyle olmasa idi bütün bir medeniyet dünyası bu rejimi var etmek için asırlar boyu mücadele zaruretini duymazdı. Halbuki Türkiye'de aylardır süren hükümet bunalımına sözü edilen açıdan bakılmamış olduğu maalesef bir gerçektir.

Hür demokratik rejimde medeni münasebetler asıldır. Müsamaha asıldır. Uzlaşma ve bağdaşma asıldır. Bu rejimde inatlaşma yoktur. Katılık yoktur. Şahsi iğbirar yoktur. Özellikle milli barışa en çok muhtaç olduğumuz bir zamanda bunlar mutlaka

---

[109] **Milliyet**, 27 Mart 1975; **Yeni Asır**, 28 Mart 1975.
[110] **Milliyet**, 28 Mart 1975.

yoktur. Milli barışın siyasi partiler arasında sadece terennümü değil, öncelikle kendi aralarında anlayışın ve barışın temini ve tesisi temelde yatan şarttır. Zira devlet siyasal partiler için değildir. Siyasi partiler devlet içindir.

3- Türkiye bugün her zamandan daha çok beynelmilel komünizmin çok yönlü tehlikesi altındadır. Çok yönlü tehdidi içindedir. Bir takım mihraklar bu tehdidi ve tehlikeyi çok daha yakın bir mesafeye getirme gayretindedirler. Son zamanlarda meydana gelen olaylar Türkiye devletini ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütün olma esasından ayırma istidadı göstermektedir. Hemen bunların yanı sıra ifade etmek gerekir ki, komünistler, aşırı solun mensupları, kendileri ile beraber olmayanları faşist deyimi ile damgalamakta, bu suretle asıl bölücülüğü tahrik etmekte ve milli şuurun etrafında birleşme arzu ve temayüllerini engelleme gayreti gütmektedirler. Bu gayretleri, bugünkü şartlar muvacehesinde akim bırakmak birbirine yakın felsefe sahiplerini milli menfaatler çizgisi üzerinde bir araya getirmek zaruret halini almış bulunmaktadır.

Kıbrıs'ta şanlı ordumuzun kazandığı zafer, beynelmilel hukuk alanında hiçbir esasa bağlanabilmiş değildir, ortada durmaktadır. Türk dış politikası adeta bir dönüm noktasındadır. Ekonomik ve mali şartların ağırlığı ve bunların sosyal bünyedeki tahribatı her türlü izahın dışındadır. Velhasıl bugün için Türkiye vahim bir noktadadır.

4- Devlet hayatında yüce mevkilerde bulunmuş, büyük sorumluluk taşımış olanlar, görevden ayrıldıktan sonra, ülkelerinin içinde bulunduğu şartlar karşısında, dar boğazlardan geçebilmek için, kendilerine müracaat edilen insanlardır. Bu, bütün demokratik ülkelerde uygulanan bir usuldür. Aslına bakılırsa Anayasanın, eski Cumhurbaşkanlarının Cumhuriyet Senatosu üyesi olmalarını sağlayan hükmündeki espride budur.

Eski Cumhurbaşkanımız Sayın Celal Bayar, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor şartları göz önünde bulundurarak, bu demokratik kuralı hükümet bunalımı hususunda çok iyi niyetle ve büyük bir dirayetle işletmek istemişlerdir. Ne yazık ki istenilen sonuç alınamamıştır. Bu istikamette sarfedilen gayretler sonuç verememiştir.

5- Bizler, aşağıda imzaları bulunan parlamento üyeleri, yukarıda izaha çalıştığımız sebepler dolayısı ile CHP dışında ve seçilmiş partili bir parlamento üyesinin başkanlığında kurulacak hükümeti oylarımızla destekleyeceğimizi, bu dar boğazdan geçebilmenin şartı olarak, aziz milletimizin ıttılaına derin saygılarımızla sunuyoruz. Bu sebeplerle, hükümetin kurulmasına yardımcı olmak maksadı ile DP'den ayrılma zaruretinin doğmuş bulunduğunu arz ediyoruz.

İmza yerinde Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Ata Bodur, Talat Asal ve Hasan Değer'in isimleri bulunuyordu." [111]

9'lar eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da davranışlarını onayladığını beyan ettiler.[112]

DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, Nilüfer Gürsoy'un, partiye sımsıkı bağlı göründüğünü, o günlerde eski Demokratların siyasi haklarının iadesi konusunun gündemde olduğunu, bir ihtimal Celal Bayar'ın, AP hükümet kurmayı gerçekleştirirse bu konuyu çözer diye düşünmüş olabileceğini ve büyük bir olasılıkla da Bayar'ın direktifiyle Nilüfer Gürsoy'un istifa ettiğini söyledi.[113]

İstifalardan sonra DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, *"DP'nin uzun zamandan beri hukuki ve ahlaki meşruiyet sınırlarını zorlayan ağır bir propaganda baskısı altında olduğunu, tazyike maruz kalan bünye en zayıf yerinden patlar"* demişti. İstifa edenlerden bazıları DP'nin kurucular listesinde yer almışlardı: 3) Saadettin Bilgiç, 4) Nilüfer Gürsoy, 11) Talat Asal, 12) Ata Bodur, 16) Bahri Dağdaş, 18) Hasan Değer, 26) Mustafa Kubilay İmer, 54) Mutlu Menderes.[114]

Demirel, Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den istifalarını *"Komünizmi tehlike sayanları, milletin kardeşliğini, Türkiye'de barışı her şeyin üstünde tutanlara ve Türkiye'nin ileri milletler seviyesinde gelişmesini isteyenlere, bir arada bulunma çağrısında bulunduk. Cereyan eden hadiseler ve mesele bizim dışımızdadır. Sanıyorum*

---

[111] **Son Havadis ve Milliyet**, 29 Mart 1975; Uğur Gümüştekin, **Ufuk ve Çizgi**, Gümüştekin Yayınları, İstanbul, 1976, ss. 203-206.
[112] **Son Havadis**, 29 Mart 1975'den aktaran Kuru, a.g.t, s. 187.
[113] Vedat Önsal ile yapılan görüşme 12 Aralık 2004.
[114] **Cumhuriyet**, 29 Mart 1975.

ki, Türkiye'yi bunalımdan çıkarmanın önemi de anlaşılır. Herkes bu noktada bize yardımcı olmalıdır. Türkiye'de bunalımın devam etmesinde kimsenin menfaati yoktur. Türkiye'de bunalımı sona erdirme görevi sadece bizim değildir. Bizim gücümüzle mümkün olsa, tabiidir ki, bunalım olmaz. Çalışmalarımızın hemen hemen sonuna geldik. Birkaç gün sonra inşallah bu bunalım sona erer" biçiminde değerlendirdi.[115]

DP Ankara Milletvekili Necdet Evliyagil 9'ların istifalarıyla ilgili olarak şöyle bir açıklama yaptı: *"Haysiyet ve şerefler üzerine yapılan pazarlıklarla kurulmak istenen hükümetin akıbetini yakın bir gelecekte hep birlikte göreceğiz. Bayar'ın ikili oynaması sonucu böyle çirkin bir tablo ortaya çıkmıştır. Hayrını görsün."* [116]

Bozbeyli ayrılmalardan sonra DP'nin yeniden doğduğunu belirterek *"Artık DP'nin iradesi kendi yetkili organları içinde oluşacaktır. Falan devletli haber göndermiş, kararımız şöyle olacakmış, falan zatın veto hakkı var, aman şu kararı almayalım, Genel Başkan sensin ama iş bende biter. Bunların hepsi geride kaldı"* dedi.[117]

DP Grup Başkanvekili Mehmet Altınsoy, hükümet kurmak için çok partili demokratik parlamenter düzene uymayan yöntemlerin kullanıldığını, noksanlığı tamamlamak için her türlü siyasi ahlak dışı yolların denendiğini söyledi.[118]

4.5 DEMOKRATİK PARTİ MENSUPLARININ İSTİFALARLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Hasan Korkmazcan, 9'ların istifalarından sonra parti içindeki tepkiler hakkında şunları söylemektedir: *"28 Mart 1975'te DP'den Saadetin Bilgiç ve sekiz arkadaşının istifa etmesi o günün koşullarında genç milletvekilleri arasında büyük bir öfke uyandırdı. O öfke sonucunda yapabileceğimiz tek reaksiyon ortaya çıkan bu oluşumu halka şikayet etmekti. Kapıkule'den Şemdinli'ye kadar yaklaşık olarak iki ayı kapsayan*

---

[115] N.Sel, **Milliyetçi Cephe,** Habora Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 57-58.
[116] **Cumhuriyet,** 29 Mart 1975.
[117] **Cumhuriyet,** 4 Nisan 1975.
[118] **Milliyet ve Hürriyet,** 10 Nisan 1975.

bir gezi yapıldı. 30 il ve yüzlerce ilçede gerçekleştirilen miting, toplantı, sohbetlerde insanlarımızın kendi davalarına sahip çıkmaktaki azim ve kararlılığı görülmüştür." [119]

Saadetin Bilgiç ise, 28 Mart 1975'te DP'den istifası ve Demirel hükümetini desteklemeleriyle ilgili olarak CHP-MSP hükümetinin sona ermesinden sonra 6 aylık zor bir dönemin geçtiğini, yönetimin tamamen bürokrasinin eline bırakıldığını, erken seçimin de düşünülmediğini, bu şartlar çerçevesinde meseleyi dostlarıyla paylaştıklarını fakat kabul ettiremediklerinden dolayı DP'den istifa ettiklerini ve I. MC Hükümetinin kurulmasını mümkün hale getirdiklerini söyledi.[120]

Rauf Tamer'in Saadettin Bilgiçle gerçekleştirdiği röportajda; Saadettin Bilgiç bakanlık pazarlığının yapılmadığını belirtiyordu. Bilgiç, *"Bizim için evvel olan Devlettir. Parti değildir. Bazı çevrelerin antipatisini dahi göze alarak attığımız bu adımın vatanseverlik yönünü zaman çok güzel anlatacaktır. 24 saat kafamızda memlekete hizmet etme fikri, gönlümüzde hizmet aşkı vardır. Gözümüzde ise hiç bir şey yoktur.. O kadar.."* demekteydi.[121]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, *"Bu konuda ben düşüncelerimi söylemek istemiyorum. Çünkü bir çok kişiyi suçlamam gerekir. Yalnız şunu belirtmeliyim ki bu dönem DP üyelerinin son derece kaygılı oldukları bir dönemdir. Genç insanların çoğu siyasi hayatlarını devam ettirmek istiyorlardı ve DP'de mi siyasete devam edelim yoksa başka bir partiye mi gidelim ikileminde kalmışlardı. Siyasi yaşamlarını sürdürebilecekleri bir siyasi teşkilat arıyorlardı. Bu dönemde arkadaşların farklı tavırları oldu ve bazıları da AP'ye katıldılar"* şeklinde görüşlerini açıkladı.[122]

Bozbeyli, Abdi İpekçi'yle gerçekleştirdiği röportajda istifalarda birinci etken olarak Bayar'ın, kızı ve onun etrafındaki birkaç kişi üzerinde kesinlikle etkisinin olduğunu, ikinci etken olarak ta bazı milletvekillerinin erken seçim konusunda tedirgin olmalarının da rolü olduğunu ifade etmekteydi.[123]

---

[119] Hasan Korkmazcan ile yapılan görüşme, 14 Temmuz 2004.
[120] Saadettin Bilgiç ile yapılan görüşme, 13 Temmuz 2004.
[121] Rauf Tamer'in Saadettin Bilgiç ile yaptığı röportaj; **Tercüman**, 30 Mart 1975.
[122] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[123] Abdi İpekçi'nin Ferruh Bozbeyli ile yaptığı röportaj; **Milliyet**, 23 Nisan 1975.

Atıl Akkan konuyla ilgili olarak, ülkeyi solun tehlikesinden kurtarmak, merkez sağın toparlanmasını sağlamak için bu dönemde Demirel ile "Asgari Müştereklerde" anlaşmaya varıldığını, Demirel'in 1970'te yaptığı yanlışı anladığını, eski arkadaşlarına kucak açtığını ve bunun sonucunda da I. MC Hükümetinin kurulduğunu belirtti.[124]

DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, bu dönemde Saadettin Bilgiç'in büyük bir mali sıkıntı içinde olduğunu Şarkikaraağaç ta ki bir bankanın yönetim kurulu üyesi olduğunu öğrendiğini, banka iflas ettiğinden ötürü veya başka nedenlerden dolayı mallarına el konulduğunu, bu zamana gelinceye kadar Demirel ile ilgili olarak ileri geri sözler söylemiş olan Saadetin Bilgiç'in büyük mali sıkıntılar yaşarken Demirel'e dönüverdiğini ve mali sıkıntılarından kurtulduğunu, bundan dolayı da bu istifada siyasi nedenler aramaktansa bunun gibi nedenler de aramanın imkan dahilinde olduğunu ifade etti.[125]

Mehmet Turgut ise, Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının DP'den istifalarının son derece yanlış bir hareket olduğunu, en büyük yanlışın da Ferruh Bozbeyli'nin DP'li milletvekilleri arasında birliği sağlayamaması olduğunu söyledi.[126]

4.6. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ'NİN GÜVEN OYLAMASI

Ferruh Bozbeyli, Demirel'in güven oyu alıp millete olumlu çalışmalarıyla güven verdiği taktirde DP olarak kendisine yardımcı olacaklarını, Kıbrıs davasında CHP'yi ve onun Genel Başkanını nasıl alkışlamışlarsa, Demirel'in de başarılı olması durumunda onu da alkışlayacaklarını kamuoyuna açıkladı.[127]

Ancak, DP Meclis Grubu 5 saat aralıksız süren toplantıdan sonra MC Hükümetine red oyu vermeyi ittifakla kararlaştırdı.[128]

DP Grubunda Rasim Cinisli, Yasin Bozkurt, Mehmet Ersoy ve Mehmet Demirtaş Demirel hükümetine çekimser oy kullanılmasını savundular. Demirel hükümetine çekimser oy verilmesi yapılan oylamada 4'e karşı 24 oyla reddedildi.[129]

---

[124] Atıl Akkan ile yapılan görüşme, 13 Eylül 2004.
[125] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.
[126] Mehmet Turgut ile yapılan görüşme, 10 Mart 2005.
[127] **Tercüman**, 4 Nisan 1975.
[128] **Yeni Asır**, 11 Nisan 1975.
[129] **Milliyet**, 12 Nisan 1975.

I. MC Hükümetinin güven oylaması 12 Nisan 1975 günü yapıldı. TBMM'de güven oyu sonuçları açıklanmadan önce söz alan Bozbeyli, Başkan Kemal Güven'den güven oylamasına katılmayan 3 DP'li hakkında belirteceği hususların zapta geçilmesini istedi. Bozbeyli'nin konuşması şöyleydi: *"Bizim oylamaya katılmayan milletvekili arkadaşlarımızla sabahtan beri irtibatımız bulunmuyor. Kendilerinin oylamaya katılmaktan ve vazifelerini yapmaktan, iradeleri dışında alıkonulup alıkonulmadıklarını bilmiyoruz. Bu durum oylamanın meşruiyetiyle yakından ilgilidir. Başkanlıktan gerekli muamelenin yapılmasını rica ederim."* [130]

Demirel'in Başbakanlığındaki I. MC Hükümeti 218 red oyuna karşılık 222 kabul oyuyla güven oyu aldı. 442 üyenin katıldığı açık oylamada 2 milletvekili çekimser kalırken, 3 DP'li ve 1 CHP'li olmak üzere 4 üye oturuma katılmadı. 149 AP'li, 49 MSP'li, 9 CGP'li, 3 MHP'li milletvekili kabul oyu kullandı. 15 bağımsız üyeden 12'si hükümete güvenoyu verdi. 12 bağımsız üye şunlardır: Mutlu Menderes, Saadettin Bilgiç, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Ata Bodur, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Abdullah Çilli, Mehmet Ali Arsan, İbrahim Aysoy, Mustafa Kemal Gönül, Kasım Emre. DP'li Nazım Baş, İhsan Aslan ve Mustafa Kılıç oylamaya katılmadı. Kemal Ziya Öztürk ve AP Siirt Milletvekili İdris Arıkan çekimser kaldılar.[131]

DP'den 9 milletvekilinin Demirel yöntemleriyle istifa ettirilmesiyle Demirel Başkanlığında I. MC hükümeti kurulmuştu.[132]

DP GİK, İçel milletvekili Nazım Baş, Urfa milletvekili Mustafa Kılıç, ve Yozgat milletvekili İhsan Aslan'ı *"Parti dışı çevrelerin tesir ve telkinlerine uyarak, güven oylamasında oylamaya katılmayarak partinin yetkili organlarının kararına aykırı hareket ettiklerinden"* daimi ihraç talebiyle ve tedbirli olarak Müşterek Disiplin Kuruluna sevketti. [133]

---

[130] **Milliyet**, 13 Nisan 1975.
[131] **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1975.
[132] Yurdakul Fincancıoğlu, **Süleyman Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s. 131.
[133] **Milliyet ve Yeni Asır**, 14 Nisan 1975; DP Urfa milletvekili Mustafa Kılıç ve DP Yozgat milletvekili İhsan Aslan DP'den istifa ettiler; **Milliyet**, 2 Mayıs 1975.

DP İçel milletvekili Nazım Baş, 29 Mart 1975'te yaptığı açıklamada Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarından fikren ayrılmadığını, onlarla beraber istifa etmeyişinin tek nedeninin teşkilatın görüşünü tam olarak alamaması olduğunu belirtmişti.[134]

Güven oylamasına katılmayan milletvekilleri davranışlarının vicdani kanaatlerinin ürünü olduğunu ifade ettiler.[135]

4.7. İSTİFA EDEN MİLLETVEKİLERİNE TEPKİLER

Kocaeli'nde DP mensupları protestolarını, DP'den istifa eden Saadettin Bilgiç ve arkadaşlarının Kocaeli il binasındaki fotoğraflarını gaz döküp yakarak gösterdiler. Demirel Başkanlığında kurulacak olan MC Hükümetine destek vermek için DP'den istifa eden Konya milletvekilleri Bahri Dağdaş ve Kubilay İmer'in Konya DP İl Teşkilatı ve seçmenlerince istifaları istendi. DP Konya İl ve İlçe Teşkilatının yayınladığı tebliğ şöyleydi: *"Teşkilatımızdan ayrılan Kubilay İmer ve Bahri Dağdaş seçim bölgesine ve seçmenlerine en büyük kötülüğü yapmışlardır. Bu iki milletvekilinin yapmış olduğu büyük kötülüğe karşılık teşkilat ve seçmenlerimiz adına milletvekilliğinden istifa etmelerini istiyor ve bunun en kısa zamanda gerçekleştirilmesini diliyoruz."*

DP Konya Belediye Başkanı Yılmaz Kulluk ise, gerçekleştirilen bu eylemin makam hırsından kaynaklandığını ve yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen DP'nin gücünün azalmayacağını, bu türden insanların partiden ayrılmalarının makul karşılanması gerektiğini belirtti.[136]

DP İstanbul İl Teşkilat Meclisi, partinin GİK üyeleri, Parti Divan Üyeleri, İl Genel Meclisi ve Vilayet Meclis üyeleri, Belediye Başkanları, İl ve İlçe İdare Kurulu üyeleri, İl ve İlçe Kadın ve Gençlik Kolları üyeleri DP'den istifa eden milletvekillerini kınadılar. Toplantı sonrası yapılan açıklamada: *"Aylardan beri süren ahlak dışı siyasi oyun bugün noktalanmıştır. Dün söylediklerini bugün inkar edenler yarına utançla bakacaklardır ve bir yok oluş gibi tasvir edilen bu vaka geleceğimizi başlangıcı olacaktır."* denildi.[137]

---

[134] **Son Havadis**, 30 Mart 1975.
[135] **Günaydın**, 15 Nisan 1975.
[136] **Günaydın**, 30 Mart 1975.
[137] **Sağ Düşünce**, 3 Nisan 1975, Sayı: 2, s. 7.

4.8. 9'LARIN İSTİFALARINDAN ÖNCE DEMİREL İLE İLGİLİ BEYANATLARI

28 Mart 1975'te DP'den istifa eden milletvekillerinin Demirel Başbakanlığında kurulan I. M.C Hükümetine destekleri, bu milletvekillerinin1975'ten önce Demirel ile ilgili beyanatlarıyla tezat oluşturmaktadır.

Sağ Düşünce dergisinde Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Talat Asal, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Ata Bodur'un beyanatları şöyledir:

"..... Millet malını gasbeden, çevresine çıkar sağlayan, AP'yi bir menfaat şirketi haline getiren Demirel'in yakası kıyamete kadar elimizde olacaktır." Bahri Dağdaş (16 Haziran 1973)

".....Demirel giderse bu memleket kurtulur. Demirel, AP'yi mefkure ve programından saptırmış, onu bir menfaat şirketi haline getirmiş, AP'yi iktidar yapan milletimize ihanet etmiştir." Saadettin Bilgiç (25 Haziran 1970)

"..... Demokratik Parti 46 ruhun şahlanmış şeklidir. Bu ruha ihanet eden Demirel ve avenesine Dur demek üzere yola çıktık." Talat Asal (18 Ağustos 1973)

" .....Demirel, vefasız bir siyasi istismarcı ve yakınlarının menfaatlerini düşünen bir yalancı devlet adamı olarak tarihe geçecektir." Nilüfer Gürsoy (18 Eylül 1973)

"..... Millet iradesini temsilden aciz, Başbakanlığı terkedip kaçan binbir şaibe ile millet vicdanının da mahkum olan Demirel'e büyük milletimiz bir daha iktidar yüzü göstermeyecektir." Ata Bodur (26 Eylül 1973)

"..... Büyük Başbakan babam rahmetli Adnan Menderesin rahmetli oğlu Yüksel Menderes'i ihraç eden AP'dir. Demirel MENDERES'E ihanet etti. Demirel eski Demokratlara ve yakınlarına ihanet etmiştir." Mutlu Menderes (Cumhuriyet 9 Ekim 1973) [138]

Mart 1975'te DP'den istifa ederek I. MC Hükümetinin güven oyu almasını sağlayan Saadettin Bilgiç, Talat Asal, Kubilay İmer, Hasan Değer, Bahri Dağdaş, Ata

---

[138] **Sağ Düşünce**, 20 Nisan 1975, Sayı: 3, s. 7.

Bodur 11 Şubat 1970'teki bütçe oylamasında kırmızı oy veren 41'ler olarak bilinen grubun önde gelen isimleri arasında yer almaktaydılar.

41lerin ortak açıklamalarından bazıları aşağıda verilmiştir.

"AP'yi iktidarda tutacak ciddi alternatif kabineyi Süleyman Demirel'den başka bir milletvekili veya senatörün kurmasıdır. Bizlerin dışında kurulacak böyle bir kabineye oy vermeye hazırız. Bizim hareketimizde demokratik nizamın ciddi teminatı olan rey hakkına müdahaleyi önleyerek partiye, rejime ve dolayısıyla büyük milletimize hizmet hareketidir. Hüküm tarihin, takdir ve karar büyük Milletimizindir".(41'lerin ortak açıklaması)

"İnançsızlığın doğurduğu ve iktidarımızı zedeleyen tek adam olma maksadı ne yazık ki, Sayın Demirel'i parlamento ve rejim düşmanlarının gayeleri ile aynı paralele getirmişti. Siyasi tarihimizde benden sonra tufan mantığına bundan daha açık örnek gösterilemez." (41'lerin ortak açıklaması)

"Süleyman Demirel tek şahıs hakimiyetine teveccüh etmektedir. Bunun için partiyi bir ikbal ve menfaat kapısı haline getirmekten çekinmemektedir. Memleket hepimize acı gelen ithamlarla çalkalanmaya başlamıştır. Siyasette dedikodu önlenemez, belki sıhhatli açık rejimlerde asgariye indirilebilir. Fakat şunu iyice bilmek lazımdır ki devlet idaresinin şaibeye tahammülü yoktur." (41'lerin ortak açıklaması)[139]

4.9. 12 EKİM 1975 KISMİ CUMHURİYET SENATOSU SEÇİMLERİ-MİLLETVEKİL ARA SEÇİMLERİ VE DEMOKRATİK PARTİ

12 Ekim seçimlerinden önce senatoda CHP'nin 45, AP'nin 83, MSP'nin 3, DP'nin 1, CGP'nin 7, MHP'nin 2 senatörü vardı. Bağımsız üyelerin sayısı 6 idi, 6 üyelikte boştu.[140]

DP'den 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu seçimlerine katılan senatör adayları şu isimlerden oluşmaktaydı: Dr. Mahir Boydak, Ruhi Ünalır, Adli Yazan, Şevket Gedik (Adana), Osman Çelik, Niyazi Altay, Ali Cevat Öcol (Afyon), Turgut Cebe, Faik Kale, Mahmut Şep, Ahmet Niyazi Tamaç, Yusuf Akçalıoğlu, Saim Satır, Ali Töreli (Ankara),

---

[139] **Yankı**, 7-13 Nisan 1975, Sayı: 48, s. 9.
[140] **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1975.

Oğuz Bora, Fethi Vardarbaş, Nazmi Değirmencioğlu, Mustafa Arıkan (Bursa), Hasan Basri Albayrak, Nedim Timuçin (Denizli), Abdurrahman Bayar, Mehmet Nejat Önsal (Diyarbakır), Aytekin Demir, Muhittin Ozan (Elazığ), Tahsin Atakan, Kemal Okçuoğlu (Eskişehir), Saffet Beyazıtoğlu, Bürkan Kaman (Giresun), Cihat Akıncı (Gümüşhane), Ahmet Sükan, Rıfat Bayraktar, Süleyman Bulduk (Kayseri), Sami Yücebalkan, Lütfi Uygur (Kocaeli), Polat Öğün, Ali İhsan Dayıoğlu (Muğla), Mehmet Cahit Doğruer, Yılmaz Yılmaz (Niğde), Melahat Gedik, Gültekin Atlan (Tekirdağ), Sacit Şeber, Cemal Şişmanoğlu, Faruk Özdündar (Trabzon), İhsan Nuri Topkaya (Tunceli), Kadri Erogan, Muammer Baki Taşan (Şanlıurfa), Ali Akarsu (Uşak), Necmettin Hakkatapan (Balıkesir), Muzaffer Somay (İstanbul), Mustafa Öncel (Konya), Turgut Assan (Samsun).

Milletvekili ara seçimine katılan DP adayları ise şunlardı: Veli Karaca (Amasya), İlhan Aşkın (Bursa), Haşim Zeytinoğlu (Eskişehir), Hacı Musa Temel (Niğde), Şükrü Hamavioğlu (Şanlıurfa), Azmi Karadeniz (Zonguldak).[141]

Senato seçiminin sonucunda AP 27, CHP 25, MSP 2 senatörlük kazandı. Seçim sonunda 16'sı CHP'li, 4'ü AP'li 20 yeni parlamenter Senatoya girdi. Aday listelerinde yer almayan ya da seçimlere katılmayan 11 AP'li, 2 CHP'li, 1 CGP'li, 1 MHP'li ve 3 bağımsız senatörün yasama görevleri sona erdi. Seçimlerin sonrasında Senatoda son durum şöyleydi: AP 78, CHP 62, MSP 5, CGP 4, MHP 1, tabii üye 19, kontenjan 13, bağımsız 2 şeklindeydi.[142]

Senato seçimleri, 1973 seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında CHP'nin oy oranı %35.4'ten %43.9'a, AP'nin oy oranı ise %30.8'den %40.8'e yükseldi. DP'nin oy oranı %12'den %3.2'ye, MSP'nin ise %11.5'ten %8.4'e geriledi. Seçim sonuçlarından iki partili sisteme dönüldüğü anlaşılıyordu. [143]

DP'nin bazı illerde 1975 kısmi Senato seçimlerinde aldığı oylarla 1973 genel seçimlerinde aldığı oy miktarlarını karşılaştırdığımızda DP'nin oy oranındaki düşüşü Tablo 2'de açık bir biçimde görmekteyiz.

---

[141] **Sağ Düşünce**, 5-20 Eylül 1975, Sayı: 12-13, ss. 10-12.
[142] **Milliyet**, 14 Ekim 1975.
[143] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 198.

Tablo 2:

DP'nin 1973 Seçimleri ve 1975 Senato Seçimlerindeki Oylarının Dağılımı

İller	1973 Seçim Sonuçları	1975 Senato Sonuçları
Adana	40.627	12.406
Afyon	19.557	5.752
Amasya	5.246	2.299
Ankara	60.563	13.864
Balıkesir	14.585	6.048
Bingöl	5.546	294
Bursa	23.378	7.289
Denizli	33.287	9.185
Elazığ	7.819	1.595
Eskişehir	12.134	3.554
Giresun	24.429	3.604
Gümüşhane	1.890	1.980
İstanbul	73.175	13.752
Kayseri	8.578	3.364
Kocaeli	12.166	3.869
Konya	121.470	33.136
Muğla	23.212	1.448
Niğde	26.164	6.110
Sakarya	28.441	7.462
Samsun	25.440	1.981
Tekirdağ	7.717	2.308
Trabzon	27.853	7.685
Tunceli	403	342
Uşak	8.266	2.315
Zonguldak	17.599	6.303

Kaynak: **Milliyet,** 14 Ekim 1975.

Bozbeyli, Abdi İpekçi ile yaptığı röportajda Senato seçimlerini değerlendirdi. Bozbeyli özetle şunları söyledi: Senato seçimlerinde CHP'nin siyasi anlayışının karşısında olan seçmenler CHP korkusundan AP'ye oy verirlerken aynı şekilde sağ bir baskının gelişimini önleme isteğinde olan seçmenler de AP korkusundan CHP'ye oy verdiler. Bu durum oyların iki partide toplanmasına sebep oldu. Diğer taraftan DP'den istifa eden milletvekilleri DP'ye oy verenleri tereddütlere sürükledi. Ayrıca bu seçimlerde AP ve diğer iktidar ortakları bazı illerde örneğin Konya'da seçim propagandası döneminde devletin imkanlarını kendi lehlerine kullandılar. Seçim günü seçim yasaklarına rağmen bir gazetenin DP'nin tamamen bölüneceği haberi etkili oldu.[144]

DP'nin 12 Ekim 1975 seçimlerinde çok güçlü olduğu illerde bile düşük oy alması genel ve mahalli nedenlere bağlanmaktaydı.[145]

DP Teşkilat Meclisi açıklamasında, DP'nin 12 Ekim 1975 seçimlerinde yenik düştüğü ama ezilmediği belirtildi.[146]

4.10. DEMOKRATİK PARTİ ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ

DP Üçüncü Büyük Kongresi Atatürk Spor Salonu'nun, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından seçim yasağı gerekçe gösterilmesi nedeniyle Gölbaşı sinemasında 16 Nisan 1977'de yapıldı. DP Üçüncü Büyük Kongresi'ne katılım diğer kongrelere kıyasla daha fazlaydı.[147]

DP Üçüncü Büyük Kongresi'nde, Divan Başkanlığına Niğde milletvekili Mehmet Altınsoy getirildi. Kongre Salonunda *"Bölmeden, böldürtmeden, öldürtmeden huzura ve refaha demokratik sağ ile", "DP mağdur ve namuslu vatandaşın dürüst iradesinin teminatıdır", "Milletin başı ile, aşı ile; işi ile oynatmayacağız", "Bölünmeyeceğiz DP'de birleşeceğiz"* pankartları asılıydı. Bunun yanında *"Hesabını vermeden seçime gidenlerin hesabını millet görecek" , "Eli silahlı değil, eli kitaplı*

---

[144] Abdi İpekçi'nin Ferruh Bozbeyli ile yaptığı röportaj, **Milliyet**, 24 Ekim 1975.
[145] **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1975.
[146] **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1975.
[147] **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977.

gençlik", "Mason-komünist ittifakını yeneceğiz" pankartları da kongre salonunda asılıydı.[148]

Delegeler, *"Milliyetçi, demokratikiz imanlı sağcıyız biz. Bozbeyli, lekesiz liderimiz bunu taktir edecek elbette milletimiz"* sözleriyle başlayan Demokratik Parti andını içtiler.[149]

Bozbeyli, kongreyi açış konuşmasına *"Bu muhteşem kalabalık iktidara geleceğimizin belgesidir"* diye başlayarak şöyle devam etti: *"Hırsızlardan hesap soracağız. Millete hizmet etmek ciddi bir iştir, emek vermeyenler bu hizmete dayanamayarak kaçtılar"* dedi.[150] Bozbeyli, hırsızlar olarak Demirel ve kardeşlerini, kaçıp gittiler diyerek te 9'ları kastediyordu.

Bozbeyli konuşmasında özellikle AP, MSP ve bu partilerin genel başkanlarına değinerek; *"Meclis'te Demirel için 40 tane araştırma dosyası olduğunu, MSP'nin Müslümanlığı elden bırakmayan parti olmak için çaba harcadığını ve MSP'nin hükümetteki ortaklarından şikayetçi olmasına karşın Meclis'te onlar aleyhine oy kullanamadığını"* ifade etti.[151]

Bozbeyli, Demirel ile ilgili yolsuzluk iddialarına değinerek Demirel'in *"Komisyon çamur atıyor"* dediğini ifade edip *"Yüzüne çamur atılıyorsa, yüzünü yıkasın, gelsin Meclis'te hesap versin"* diye çağrıda bulunduktan sonra; *"Demirel seçimlere hesabını vermeden girdi, fakat onun hesabını millet görecektir"* dedi.[152]

Bozbeyli konuşmasında MSP'nin izlediği politikayı eleştirerek basının MSP'nin seçimlere 232 milyon lirayla girdiğini ve hiçbir MSP yetkilisinin de bu olayı doğrulamadığını, MSP'nin nasıl ve ne şekilde olursa olsun hükümette kalma politikası izlediğini ifade etti.[153]

Bozbeyli, MC Hükümetinin iktidara geldiğinden bu yana öldürülen gençlerin sayısının dahi saptanamadığını belirtti ve sözlerine şöyle devam etti: *"Milliyetçilikle*

---

[148] **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977; **Yankı**, 25 Nisan-1 Mayıs 1977, Sayı: 319, s. 5.
[149] **Son Havadis**, 17 Nisan 1977; DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli DP'nin andının olmadığını söyledi; Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[150] **Günaydın**, 19 Nisan 1977.
[151] **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977.
[152] **Milliyet**, 17 Nisan 1977.
[153] **Demokrat İzmir**, 17 Nisan 1977.

şaibe yan yana gelmez. Milliyetçilikle çıkarcılık yan yana gelmez. Milliyetçilik millete karşı cephe kurmak değildir." [154]

Bozbeyli, konuşmasında ayrıca *"CHP ve AP'nin 1977 seçimlerinde başarılı olmak için anarşi kışkırtıcılığı yaptıklarını, siyasal gerginliğini arttırdıklarını, bazı iş çevreleriyle sol sendikaların da bu oyuna ortak olduğunu"* iddia etti.[155]

Bozbeyli, konuşmasının son bölümünde, DP'nin 1977 seçimlerine 1973 seçiminden daha güçlü, kararlı ve umutlu olarak girdiğini, seçim öncesinde AP ve CHP'nin milleti birbirine düşman hale getirdiklerini, DP'nin denge partisi olarak barışçı ve uzlaştırıcı tutumuyla güçlü bir iktidar dengesi sağlayacağını söyledi.[156]

Kongrenin yapıldığı gün yayınlanan bir haberde, Parti Divanı raporunda Cephe Hükümeti döneminin siyasi, sosyal ve ekonomik bunalımlar dönemi olduğu, cephe iktidarının huzuru ve asayişi vaad ettiği, fakat bu dönemde geniş halk kitlelerinin çatışma içine sürüklendiği, komünizmin bu dönemde büyük mesafe kattetiği, 1977 seçimlerinde CHP ve AP'nin tek başına iktidar olamayacağı iddia edilerek, güçlü bir DP grubunun iktidara gelmesi durumunda ülkede barışın, huzurun, güvenliğin ve kanun hakimiyetini sağlanacağı ifadelerinin yer aldığı belirtilmekteydi.[157]

Faaliyet raporunun DP Genel Sekreteri Samet Güldoğan tarafından okunmasından sonra hesap raporu, murakıplar raporu okunarak oylanmış ve genel başkanlık seçimine geçildi.[158]

Genel başkanlık seçimi oylamasına katılan 1175 delegenin oybirliğiyle Ferruh Bozbeyli, yeniden DP Genel Başkanlığına seçildi.[159]

Bozbeyli, DP Genel Başkanlığına seçildikten sonra yaptığı teşekkür konuşmasında *"Size verebileceğim tek bir söz vardır: Hiç birinizin yüzünü kara çıkartacak bir şey yapmayacağım"* dedi.[160]

---

[154] **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977.
[155] **Demokrat İzmir**, 17 Nisan 1977.
[156] **Milliyet**, 17 Nisan 1977.
[157] **Milliyet**, 16 Nisan 1977.
[158] **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1977.
[159] **Günaydın**, 17 Nisan 1977.
[160] **Yeni Asır**, 17 Nisan 1977.

DP Genel Sekreteri Faruk Sükan kongreyle ilgili olarak *"DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi'nin DP'yi çökertmek isteyen adi ve şerefsiz tertipçilere bir ders olduğunu"* söyledi.[161]

GİK üyeliklerine seçilenler ise şunlardı: Dr. Faruk Sükan, Cevat Önder, Ekrem Dikmen, Vedat Önsal, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, İhsan Tombuş, Özer Ölçmen, Mehmet Turgut, İbrahim Tekin, Mehmet Altınsoy, Melahat Gedik, Kadri Erogan, İbrahim Elmalı, Hilmi Türkmen, Şevket Akyürek, Vehbi Engiz, Turgut Topaloğlu, Vehbi Sınmaz, Battal Köksal, Faiz Sarlar, Ali Zülfikaroğlu, Polat Ogün, Turgut Cebe, Adnan Akarca, Sacit Seber, Üner Baykan, Haydar Koyuncu, Fuat Nizamoğlu, Ragıp Hacısalihoğlu, Cahit Doğruer, Mustafa Öncel, Kemal Atal, Mehmet Tarık Yakova, Ethem Varlıoğlu, Hacı Aziz Ersoy, Hacı Adil Dinler, Orhan Tokuz, Reşat Şenbay, Latif Öztürk, Enver Toktamış, Orhan Turnalı, Saffet Kozluca, Kemal Togay, Ali Coşkun, Turgut Assan, Şükrü Orhan, Metin Hüdaioğlu, İlyas Dönmez, D. Ali Gedikali.[162]

4.11. 1977 SEÇİMLERİ VE DEMOKRATİK PARTİ

4.11.1. Demokratik Parti 1977 Seçim Beyannamesi

DP seçim beyannamesinde, güç koşullar altında seçimlere gidildiği ve bu koşulların 12 Mart'tan daha ağır olduğu, ülkeyi anarşi, komünizm tehlikesinden ve hayat pahalılığından yalnızca DP'nin güçlü ve inançlı kadrolarının kurtarabileceği, DP'nin öncelikle devlet yönetiminde hukukun, dürüstlüğün, adaletin üstünlüğünü hakim kılacağı, özel teşebbüse ağırlık veren bir karma ekonomi sisteminin benimsendiği belirtilmekteydi.[163]

Ayrıca beyannamede DP seçim vaatlerine değinilerek DP'nin adalet ve ilmi, partiler üstü değerler olarak tutmaya çalışacağı, cami, okul ve kışlaya siyaset sokmayacağı, milli gelirin daha adil dağılımının sağlayacağı, köylünün alın terinin

[161] **Yankı**, 25 Nisan-1 Mayıs 1977, Sayı: 319, s. 6.
[162] **Milliyet**, 17 Nisan 1977.
[163] **Milliyet**, 15 Mayıs 1977.

değerlendirileceği, eli silahlı değil kitaplı gençlik yetiştirileceği, memura huzur getirileceği ifade edilmekteydi.[164]

Bu vaatlere ek olarak, seçim beyannamesinde Türk kadınının ekonomik ve sosyal güvenliğinin sağlanacağı, vergi sisteminde adaletin sağlanacağı, sigara imalatının Tekel'den alınıp tütün üreticilerinin ortak olacağı fabrikalara devredileceği, emekliler dahil bütün işçilerin mesken sahibi yapılacağı, yeğenler, yiyenler, biraderler saltanatına son verileceği, 1946 hareketinin zulme, partizanlığa, yolsuzluklara karşı başlatılan bir halk hareketi olduğu, DP'nin bu mücadeleyi sürdüren tek parti olduğuna değiniliyordu.[165]

DP'nin sağcılık ve milliyetçilik görüşüne de değinilen beyannamede *"DP'nin sağcılığının sosyal adalete dayandığı, sağcılığın, menfaatçiliğin savunucusu olmadığının"* altı çizilmişti.[166]

Bunun yanında, *"DP'nin sağcı ve milliyetçi bir parti olduğu, DP'nin sağ düşüncesinin Türk-İslam anlayışından hareketle kendi öz değerlerine sahip çıkan değişen dünya düzeniyle kendini yenileyen bir anlayışa dayandığı, milliyetçiliğin de yakada rozet değil kalplerde inanç olduğu"* belirtiliyordu.[167]

4.11.2. Demokratik Parti 1977 Seçim Kampanyası

DP, 1977 seçim kampanyası döneminde I. MC Hükümetinin icraatlarına, cepheyi oluşturan partilerden MSP, AP ve onun lideri Süleyman Demirel'e, yönelik eleştirilerini seçim meydanlarında, radyo konuşmalarında dile getirdi. Celal Bayar, 1973 seçimlerinde DP'nin seçim gezilerine katıldı. Fakat 1977 seçimlerinde, Celal Bayar AP'nin İstanbul'daki mitingine katılmıştı. Celal Bayar'ın 1973 seçimlerinde Süleyman Demirel aleyhinde DP'nin seçim kampanyasına katılmasından sonra 1977 seçimlerinde AP'yi desteklemesi bazı tepkilere yol açtı. [168]

---

[164] **Tercüman**, 15 Mayıs 1977.
[165] **Milliyet**, 15 Mayıs 1977.
[166] **Tercüman**, 15 Mayıs 1977.
[167] **Milliyet**, 15 Mayıs 1977.
[168] **Günaydın**, 4 Mayıs 1977.

Belki de bu tepkiler dikkate alınarak kamuoyuna Celal Bayar'ın 1977 seçimlerinde AP'yi desteklemesinin nedeninin, DP'nin çöküşünden ileri geldiği ve kendisine en uygun partinin AP olduğu dile getirildi.[169]

Tarafsız gözlemciler büyük ölçüde DP tabanının eridiğini; DP yönetici kadrosu ise başta Ferruh Bozbeyli olmak üzere kopmaların tabana yansımadığını, teşkilatın dimdik ayakta olduğu görüşünü paylaşıyorlardı. DP'liler, 1973 seçimlerinde alınan oyların AP oyları olduğunu inkar etmiyorlardı. Fakat 1973 seçimlerinde elde edilen başarının Celal Bayar ve eski Demokratların desteği sayesinde elde edildiğine de inanmamaktaydılar.[170]

DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Abdi İpekçiyle gerçekleştirdiği söyleşide, DP'nin 1977 seçimlerine 1973 seçimlerinden tüm teşkilatıyla daha güçlü ve hazırlıklı girdiğini, DP'den I. MC Hükümetine destek vermek için istifa edenlerin partiye faydalarının olduğunu çünkü, partide oldukları süre içerisinde partide ikilik ve huzursuzluk unsuru olduklarını ve bu durumun da teşkilatların çalışmasını engellediğini ifade etmişti. Bozbeyli, DP'nin parlamentoda yer alan partilerle hiçbir sürtüşmeye girmemesi, DP'nin barışçı bir politika izlemiş olmasından dolayı ve teşkilatlardan alınan bilgiler, Genel Merkeze gelen mektuplar, telefonlar doğrultusunda 1973 seçimlerinde sandık başına gitmeyen vatandaşların da DP'ye destek vereceklerini anladığını da belirtiyordu.[171]

DP Genel Başkan Yardımcılarından Cevat Önder ise, AP'nin "Dönekler Partisi" olduğunu belirtirken, *"En büyük dönek Celal Bayar'dır"* diyordu.[172]

DP kurmayları MC Hükümeti döneminde yaşanan yolsuzluklara, soygunculuğa, rüşvete, kanlı olaylara ve ahlaksızlıklara hemen son verileceğini, Hindistan'da İndira Gandi nasıl gittiyse, MC Hükümetinin de geri gelmemek üzere benzer bir şekilde gideceğini belirtiyorlardı.[173]

---

[169] **Günaydın**, 18 Mayıs 1977.
[170] Şefik Kahramankaptan, "Demokratik Parti", **Tercüman**, 6 Mayıs 1977, s. 7.
[171] Abdi İpekçi'nin Ferruh Bozbeyli ile yaptığı röportaj, **Milliyet**, 16 Mayıs 1977.
[172] **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1977.
[173] **Günaydın**, 14 Mayıs 1977.

DP seçim propagandasında MC Hükümetinin ülke yönetiminde iyi işler başaramadığı, ülkeyi bir kaosa doğru sürüklediği ifade ediliyordu. DP Genel Başkan Yardımcısı Vedat Önsal, 5 Haziran seçimlerinden karaborsayı teşvik eden, vurgunculuğa göz yuman MC iktidarının sandıktan büyük bir hezimetle çıkacağını söylüyordu.[174]

Ferruh Bozbeyli, Konya mitinginde yaptığı konuşmada MC Hükümetini eleştirerek devletin bir çöküş noktasına doğru sürüklenmekte olduğunu ve ülkenin geleceğinin tehlikeye düşmüş olduğunu, bu durumun MC Hükümetinin iktidardaki güçsüzlüğünden kaynaklandığını dile getiriyordu.[175]

Bozbeyli bir başka açıklamasında ise devletin başka ülkelerdeki resmi temsilcilerinin maaşlarını dahi ödeyemez bir halde olduğunu, MC Hükümeti döneminde memleketin iflasın eşiğine geldiğini, daha da kötüsü milletin ahlaki çöküntü içine sürüklendiğini belirtiyordu.[176]

DP, 1977 seçim propagandası boyunca AP ve MSP üzerinde eleştiri oklarını yoğunlaştırdı. AP ve MSP Genel Başkanlarının yakınlarıyla ilgili iddia edilen yolsuzluk söylemleri, her iki partinin de hükümetteyken halkın sorunlarına çözüm getiremedikleri, anarşinin, yolsuzluğun, ülkede kol gezdiği, ülkeyi çöküş noktasına getirdikleri vurgulandı. Demirel eleştirilerin odak noktasında yer alıyordu. Ferruh Bozbeyli "*Demirel'in, anarşiyi ve hayat pahalılığının önleyeceğini, komünizmle mücadele edeceğini belirterek Başbakan olduğunu fakat bunları önlemediğinin de ortaya çıktığını*" söylüyordu.[177]

DP Genel Başkan Yardımcısı Cevat Önder, Demirel hükümetinin fiyat artışlarını durdurmayı vaadederek iktidara geldiği halde bunu başaramadığını, 5 Haziran'da DP'ye verilecek her oyun hayat pahalılığını önleme yolunda atılmış bir adım olduğunu belirtiyordu.[178]

Bozbeyli, bir lider olarak Demirel'i eleştiriyor, Demirel'in ne zaman Başbakan olsa kötülere gün doğduğunu, yeğenlerine, biraderlerine kredi verirken başbakan asayişi

---

[174] **Milliyet**, 15 Mayıs 1977.
[175] **Hürriyet**, 29 Mayıs 1977.
[176] **Milliyet**, 1 Haziran 1977.
[177] Abdi İpekçi'nin Ferruh Bozbeyli ile yaptığı röportaj, **Milliyet**, 16 Mayıs 1977.
[178] **Hürriyet**, 27 Mayıs 1977.

önlemeye gelince devletin bir parçası olduğunu, bu biçimde bir liderin ciddiyetsiz olmaması gerektiğini ifade ediyordu.[179]

Bozbeyli, Demirel'in Başbakan olması halinde komünizmin 3 yılda 50 yıl değil, 150 yıllık yol alacağını Demokrat Parti'nin devamının AP olamayacağını, AP'nin hırsızlığa yolsuzluğa karşı mücadele etmediğini, mücadelenin Demirel'e, yeğenine, Erbakan'a ve kardeşine karşı olduğunu belirtiyordu.[180]

Ferruh Bozbeyli, 1977 seçimleri öncesinde radyoda gerçekleştirdiği konuşmasında özetle Demirel ve Erbakan'ın, sağcıların ve milliyetçilerin sırtında kambur olduklarını, Demirel ve Erbakan'ın sağı temsil ettikleri sürece solun güçleneceğini vurguluyordu.[181]

AP'nin ve MSP'nin 1977 seçimlerinde harcadığı paralar, Necmettin Erbakan'ın kardeşi hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları, siyasi gündemde yer alıyordu. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, AP ve MSP'nin sermaye çevrelerinden para yardımı alarak seçime girdiklerini ve bu çevrelerin AP ve MSP'yi iktidar yapmakla, yapılan seçim yardımının en az 100 mislini alma hesabı içinde olduklarını iddia ediyordu.[182]

DP Millet Meclisi Grup Başkanvekillerinden Özer Ölçmen, Demirel'in biraderleri yetmiyormuş gibi, Erbakan'ın biraderlerinin de yolsuzluklarının ortaya çıktığını, MC Hükümetinin yalnızca biraderlerini, yandaşlarını zengin ettiğini, 6 Haziran'da devletin kasasını boşaltan MC Hükümetinden hesap sorulacağını söylüyordu.[183]

Özer Ölçmen, MSP'yi eleştirdiği radyo konuşmasında ise *"MSP' nin anahtar diye her girdiği kilidi yalama ettiğini, DP'nin seçimlerden sonra vazgeçilemeyen hükümet ortağı olacağını"* belirtiyordu.[184]

DP, 1977 seçimlerinde "İpler Kimin Elinde" isimli bir broşür çıkardı. Bu broşürde *"Demirel nasıl mason oldu ve masonluğu niçin inkar etti", "Erbakan*

---

[179] **Günaydın**, 16 Mayıs 1977.
[180] **Milliyet**, 21 Mayıs 1977.
[181] **DP 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1977, s. 5; **Milliyet**, 25 Mayıs 1977.
[182] **Milliyet**, 23 Mayıs 1977.
[183] **Yeni Asır**, 11 Mayıs 1977.
[184] **DP 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları**, s. 12; **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1977.

masonları himaye etmiştir", "MSP'li Asıltürk masonları himaye mi etti?", "Mason Demirel'e oy veren sözde milliyetçiler", "AP'li Turizm Bakanı 'Tüm Bir Yaşam' adlı filmi Türkiye'de oynatarak yahudi propagandasına alet mi oldu?" başlıkları yer almaktaydı.[185]

1977 seçimlerinde eski Demokrat Partililer AP'yi desteklediler. Celal Bayar, AP'ye desteğini açıktan gösteriyordu. Bozbeyli, Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı milletvekili olmaya ikna etmeye çalışan AP'nin siyasi ömrünü tamamladığını, biraz daha siyasi arenada kalabilmek için de destek taburlarını çağırdığını, 1977 seçimlerinin AP için son seçim olduğunu çünkü bu rediflerden sonra çağıracak kimsenin de kalmadığını söylüyordu.[186]

DP 1977 seçimlerinde "Siyasi Ölüler Müzesi" adıyla bir de seçim dergisi çıkardı. Dergide, başta Celal Bayar olmak üzere Saadettin Bilgiç, Mutlu Menderes, Nilüfer Gürsoy, Ömer Lütfi Hocaoğlu, Kubilay İmer, Necati Kalaycıoğlu gibi AP saflarına katılan kişilerin eskiden söyledikleri ile 1977 seçimleri öncesi söylemleri, tutumları karşılaştırılmakta ve *"Demokrasi, Bayar'ın şamaroğlanı değildir"* denilmekteydi.[187]

"Siyasi Ölüler Müzesi" şu bölümlerden oluşmaktadır. *"-Ne demişlerdi ne yaptılar?-, -Bugünkü AP-, -Cephe hükümetini kimler kurdurdu?-, -Baba Yahya'dan yeğen Yahya'ya-, -Yeğenler ve yiyenler-, -Demirel Yüce Divana gitmek zorundadır-, -Yağma ve Vurgun Devri-, -Demirel Ecevit Elele-, -Solcu ile solcu mason ile mason-, -Anarşi hükümeti aşmış-, -Komünizmin aldığı mesafe-, -Dosyalı Demirel-"* [188]

"Siyasi Ölüler Müzesi" dergisinde Celal Bayar'ın daha önceki söylemlerinden bazı örnekler şöyledir:

"BAYAR: Tam zamanında, büyük bir isabetle tertemiz vatanperver duygularla kurduğunuz DP'nin milli hayatımızda yeri olacağından eminim. Bütün kalbimle sizinle beraberim. (01.07.1973-DP Konya İl Kongresi'ne gönderdiği mesaj)

BAYAR: DP bayrağı altında toplanmakla memlekete büyük hizmetler vermeye talip olacaksınız. (8 Temmuz 1973 tarihli DP İzmit İl Kongresi'nde yaptığı konuşma)

---

[185] **Yankı**, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, Sayı: 324, s. 5.
[186] **Milliyet**, 22 Mayıs 1977.
[187] **Milliyet**, 20 Mayıs 1977.
[188] **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1977.

BAYAR: AP kitlesi muhteremdir. Ben kendilerine teşekkür borçluyum. Lakin Demirel'in tutumunu da açıklamayı bir görev sayıyorum. Bugünkü ekonomik buhrana ve hayat pahalılığına AP'nin 1970'de takip ettiği hesapsız politika sebep olmuştur. DP'lileri daha samimi davranışta ve daha çok ciddi bulduğum için millete tanıtmak istiyorum. (11 Eylül 1973)

BAYAR: AP oturduğu tabandan kaymıştır. Eski DP'lilere ihanet etmiştir. (14 Ağustos 1973)

BAYAR: AP'ye oy vermeyiniz. Ben onlardan yana değilim. Bunu anlayınız. Bu memleketin kurtuluşu DP'dedir. Yalancılara oy vermeyiniz. Komünizmden bizi ancak DP kurtarabilir. (Eylül 1973)" [189]

Derginin bir başka bölümünde DP'nin eski Başkan Yardımcılarından Sadettin Bilgiç'in resmi yer almakta, *"Bu kişi Demirel gider, bu iş biter diyordu şimdi Demirel'in baş yardımcısıdır"* denilmektedir. Bilgiç'in eski konuşmalarından şu örneklere yer verilmekteydi:

"BİLGİÇ: AP idarecileri faziletli, feragatli, namuslu, vatanperver teşkilat mensuplarını tasfiye etmişlerdir. (5 Eylül 1970 Cumartesi)

BİLGİÇ: AP muayyen çevrelerin menfaatlerini koruyan ve takip eden bir parti halini almak suretiyle vasfını ve ruhunu kaybetmiştir. (4 Eylül 1970 tarihli Emirgan konuşmasından)" [190]

Ayrıca dergide Nilüfer Gürsoy ve Mutlu Menderes'in konuşmalarından şu örneklere yer verildi:

"NİLÜFER GÜRSOY: Belki siyasi hayattan çekilebilirim. Ama bu suretle siyasi hayattan çekilmek şerefsizliktir... Demirel'e güvenoyu vermek şerefsizliktir.(20 Nisan 1975)

MUTLU MENDERES: Şaibeli bir Başbakanın artık sonu gelmiştir. Ne yaparsa nafiledir. (5 Şubat 1971 Aydın konuşması)" [191]

Dergide MSP'nin tutumu da eleştirilmekte *"Solcu ile solcu, Mason MSP"* denilmekte, MSP'nin renkten renge giren bir parti olduğu ifade edilmekteydi.

---

[189] **Milliyet**, 20 Mayıs 1977.
[190] Aynı yerde.
[191] Aynı yerde.

4.11.3. 5 Haziran 1977 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

1977 seçimlerinin sonucunda DP 1 milletvekili (Konya'dan Faruk Sükan)çıkardı. Faruk Sükan, Ecevit'in bağımsızlarla kurduğu hükümette Başbakan Yardımcılığı görevinde bulundu.[192]

1977 seçimlerinde Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit çok etkili ve inandırıcı bir propaganda yöntemi uyguladılar. Koalisyon hükümetinin kurulmasında yaşanan zorlukları vatandaşa anlatarak, her partinin kapısını çaldıklarını, her partinin ayrı ayrı sorunlar çıkardığını söylediler. Seçim propagandası boyunca kullanılan "Oylarınızı böldürmeyin" sloganını işleyerek 1977 seçimlerinde bu başarıları elde ettiler. DP'nin 1977 seçimindeki başarısızlığının en önemli sebebi izlenen bu propaganda usulüydü. I. MC Hükümeti sol iktidar gelmesin diye kurulmuştu, ama 1977 seçimlerinde CHP iktidara geldi.[193]

Daha önceki seçimlerde partiler arasında bir mücadele yaşanırken, 1977 seçimleri sağ ve sol olarak ideolojilerin mücadelesiyle geçti. Seçmen sağdaki ve soldaki en güçlü partiye oyunu verdi. Bundan dolayı da sağ düşünceli bir kişi, AP'yi veya adaylarını onaylamadığı halde yalnızca sola karşı olduğu için AP'ye oy verdi. Sol düşünceye sahip seçmen de aynı nedenle CHP'ye oy verdi. AP ve CHP dışındaki partiler 1977 seçimlerinde başarısız oldular.[194]

1977 seçimleri DP için tam anlamıyla bir mağlubiyet olmuştu. DP'liler bu şekilde bir sonuçla karşılaşacaklarını ummamışlardı. Seçim propagandaları sırasında dile getirilen "Oylarımızı bölmeyelim, parçalamayalım" sloganı tutmuştu. Oylar birkaç partiye verilip, bölünürse CHP bu durumdan kazançlı çıkar görüşü başarılı olmuştu.[195]

DP Çorum milletvekili İhsan Tombuş, DP'nin 1977 seçimlerindeki başarısızlığını, 1973 seçimlerindeki mağlubiyetine bağlamaktadır. Tombuş'a göre; küçük derelerin büyük ırmaklara aktığı gibi, parçalanmış partilerin küçük parçalarının

---

[192] Cevat Önder, "Demokratik Parti", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2103.
[193] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004; Özer Ölçmen ile yapılan görüşme, 23 Nisan 2005.
[194] Tombuş, a.g.e., s. 309.
[195] Vedat Önsal ile yapılan görüşme, 12 Aralık 2004.

oyu da büyük partilere akar. Halkın büyük bir bölümü iktidar olacağına inanmadığı partilere oy vermez. 1973 seçimlerinde partinin büyük bir parçası AP'de kalmıştı.[196]

DP'nin 1977 seçimlerindeki başarısızlığında, 1974 yılında CHP-MSP ortaklığının sona ermesinden sonra CHP ile hükümet ortaklığına gitmemesinin etkili olduğu da iddia edilmişti.[197]

4.12. 1973 VE 1977 SEÇİM SONUÇLARINA GÖRE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI

4.12.1. 1973 GENEL SEÇİMLERİNDE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI

14 Ekim 1973 seçimleri, Türkiye'nin modernleşme sürecini yansıtan önemli bir siyasal örnektir. 1973 seçimleri üzerinde çalışan bazı araştırmacılar, seçimlerin bu özelliğini çalışmalarında genel dayanak olarak kullandılar. Örneğin, Ergun Özbudun, 1973 seçimlerini, modernleşmenin siyasal katılımı etkilemesi, yerel ve kültürel bölünmelerin yerine işlevsel veya sınıfsal bölünmelerin almasının seçmenlerin oy vermesini etkileyerek sınıf etkeninin oy vermede daha büyük önem kazanması ve kentlerdeki katılımın köylere oranla daha fazla olması çerçevesinde incelemiştir.[198]

Tevfik Çavdar da 1973 seçimlerini modernleşme çerçevesinde ele almıştır. Çavdar'a göre 1973 seçimlerinde oy dağılımını etkileyen genel etmenler: Gelişme düzeyi, kentleşme, sanayileşme, toplumsal grup olmanın verdiği bilinç ve doğal hakların ve özgürlüklerin savunulması gereğidir.[199]

1973 seçimleri DP'nin katıldığı ilk seçimdi. DP, 1.275.502 oyla oyların %11.9'unu alarak 45 milletvekili çıkardı. CHP 185, AP 149, MSP 48, CGP 13, MHP 3, TBP 1, Bağımsızlar 6 milletvekili kazandılar. DP, 1973 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde 438.276 oyla oyların %10.4'ün alarak senatör çıkaramadı. CHP 25, AP 22,

---

[196] İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.

[197] **Cumhuriyet 1978 Yıllığı**, s. 37.

[198] Ergun Özbudun, "Sosyal Değişim ve Oy Verme Davranışları: 1973 Genel Seçimleri", **Özgür İnsan**, Sayı: 15, Mart 1974, s. 34-35.

[199] Tevfik Çavdar, "Seçim Sonuçlarının Getirdiği Ön Bulgular", **Özgür İnsan**, Sayı: 18, Haziran 1974'ten aktaran; Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 144.

MSP 3, CGP 1, Bağımsızlar 1 senatör çıkardılar.[200]

1973 milletvekili genel (Tablo 3'de), Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde partilerin elde ettikleri sonuçlar (Tablo 4'de) gösterilmiştir.

Tablo: 3

1973 Milletvekili Genel Seçimleri Oylarının Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Milletvekili Sayısı

Seçmen Sayısı: 16.798.164

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 11.223.843

Seçime Katılma Oranı: %66.8

Geçerli Oy Sayısı: 10.723.658

Partiler	Oy Sayısı	Oy Oranı	Mv. Sayısı
CHP	3.570.583	33.3	185
AP	3.197.897	29.8	149
MSP	1.265.771	11.8	48
DP	1.275.502	11.9	45
CGP	564.343	5.3	13
MHP	362.208	3.4	3
TBP	121.759	1.1	1
MP	62.377	0.6	-
Bağımsızlar	303.218	2.8	6
Toplam	10.723.658	100.0	450

Kaynak: Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, s. 327.

[200] Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, ss. 327-348.

Tablo: 4

1973 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri Oylarının Partilere Göre Dağılımı ve Kazanılan Senatör Sayısı

Seçmen Sayısı: 6.761.157

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 4.412.727

Seçime katılma Oranı: %65.3

Geçerli Oy Sayısı: 4.201.557

Partiler	Oy Sayısı	Oy Oranı	Senatör Sayısı
CHP	1.412.051	33.6	25
AP	1.300.801	31.0	22
MSP	516.822	12.3	3
DP	438.276	10.4	-
CGP	246.888	5.9	1
MHP	114.662	2.7	-
TBP	89.824	2.1	-
Bağımsızlar	82.233	2.0	1
Toplam	4.201.557	100.0	52

Kaynak: Tuncer, a.g.e., s. 348.

1973 seçim sonuçlarını iyi değerlendirmek için 1969 seçim sonuçlarıyla karşılaştırmak gerekir. 1969 seçimlerinde 14.788.552 kayıtlı seçmenin 9.516.035'i oy kullanarak %64.3'lük bir katılma oranı gerçekleşti. 1973 seçimlerinde ise 2 milyona yakın genç seçmenin katılmasıyla kayıtlı seçmenin sayısı 16.798.164'e yükseldi. Kayıtlı seçmenin 11.223.843'ünün oy kullanarak katılma oranı %66.8 oldu. 1969 seçimlerinde AP 256, CHP 143 milletvekili çıkarmışlardı. 1973 seçimlerinde ise AP 149, CHP 185 milletvekili çıkardılar.[201]

[201] Tuncer, a.g.e., s. 326-327.

Tablo 5'de 1969 ve 1973 seçimlerinde partilerin kazandıkları oy oranları ve milletvekili sayıları gösterilmiştir.

Tablo: 5

1969 ve 1973 Genel Seçimlerinin Partilere Göre Oy Dağılımı

	1969 Seçimleri		1973 Seçimleri	
Partiler	Oy Oranı	Mv.	Oy Oranı	Mv.
CHP	27.4	143	33.3	185
AP	46.5	256	29.8	149
DP	-	-	11.9	45
MSP	-	-	11.8	48
GP (CGP)	6.6	15	5.3	13
MHP	3.0	1	3.4	3
TBP	2.8	8	1.1	1
MP	3.2	6	0.6	-
TİP	2.7	2	-	-
YTP	2.2	6	-	-
Bağımsızlar	5.6	13	2.8	6
Toplam	100.0	450	100.0	450

Kaynak: Tuncer, a.g.e., s. 326-327.

1973 seçimlerinde katılma oranının en yüksek olduğu iller 1969 seçimlerindeki gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı illerdir. Katılma oranı Ağrı, Van, Muş, Bingöl, Bitlis, Hakkari, Tunceli ve Mardin'de %70'i aşmıştır, Malatya ve Kahramanmaraş'ta %68, Erzurum'da %51'dir. Batı'da ise, en yüksek katılım %70 ile Zonguldak, %69 ile İçel'de gerçekleşmiştir. Üç büyük ilimizden İstanbul'da bu oran %58 iken, Ankara ve İzmir'de %65'i bulmuştur. Seçimlerde en çok oy kaybeden parti AP'dir. AP, 1969 seçimlerinde 4.229.712 oy almıştı. Fakat 1973 seçimlerinde 3.197.897 oy alabilmişti. AP'nin oy kaybı 1.031.815'tir. AP Bolu, Kırklareli, Malatya, Adıyaman, Bingöl, Muş, Bitlis, Hakkari haricindeki 59 ilde oy kaybetti. AP, Ağrı, Kars, Rize,

Trabzon, Sivas, Kayseri, Adana, Gaziantep, Hatay, Çorum, Amasya, Sakarya, Kocaeli, Aydın, Burdur ve Konya'da %40 gibi önemli bir oy kaybına uğradı.[202]

4.12.1.1. AP'nin Kaybettiği Oyların DP'nin Kazandığı Oylarla İlişkisi

AP'nin kaybettiği oyların sayısı 1.031.815'tir. Buna karşılık DP'nin aldığı oy 1.275.502, MSP'nin ise 1.265.771'dir. İki partinin oylarını toplamı 2.541.273'tür. Bu sonuca göre DP ve MSP, AP'nin kaybettiği oyların iki buçuk katını almışlardır. Dolayısıyla DP ve MSP oylarını yalnızca AP'nin kaybettiği oylardan kaynaklandığı görüşü, 1 milyondan fazla oydan dolayı doğru değildir. Fakat bu durum DP'nin ve MSP'nin AP'den hiç oy almadığı anlamına da gelmemektedir. AP'nin kaybettiği oyların hangi partilere gittiğini anlayabilmek için oyların (1969 ve 1973) illere göre dağılımını karşılaştırarak incelemek gerekmektedir. AP oy oranının en çok düşüş gösterdiği illerdeki oyların bu illerde diğer partilerin aldığı oy oranlarına bakarak yapılan bir değerlendirme, AP oylarının hangi partilere gittiğini gösterebilir.[203]

Örneğin Konya, AP oy oranının en çok düşme gösterdiği illerden birisidir. Konya'da, AP'nin 1969 seçimlerindeki %49.6 olan oy oranı 1973 seçimlerinde %13.5'e düşmüştür. Konya'da birinci parti %33.9 oy oranı ile DP olmuştur.

Aydın'da AP oyları %62.3'ten %34.7'e düşmüştür. Burada DP, oyların %28.8'ini alarak 3. parti oldu. CHP ise oylarını %26.0'dan %30.1'e çıkardı. Aydın'da MSP %3'lük oy oranı elde etti.

Sakarya'da AP oyları %53.5'tan %29.3'e gerilerken, DP %20.8, MSP %18.2'lik oy aldılar. CHP'nin oy oranı da %28.5'ten %24.7'e geriledi.

Antalya'da AP oyları %60.8'den %39.2'ye geriledi. DP, %17.0 oy alırken, MSP %5.6'lık oy oranı elde etti. CHP ise oylarını %24.9'dan %29.5'e çıkardı.

Burdur'da AP oyları %50'den %25.6'ya düştü. DP %14.3, MSP %9.3'lük oy oranı elde ettiler. CHP ise oylarını %28.5'ten %30.8'e yükseltti.

Denizli'de AP'nin oy oranı %55'ten %33.9'a düştü. DP %22.8, MSP %5.3'lük oy oranı elde ettiler.

---

[202] Erhan Karaesmen, "1973 Seçimleriyle İlgili Sayısal Gerçekler", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1973, s. 5.

[203] **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), 15.10.1961,10.10.1965, 12.10.1969, 14.10.1973, 05.06.1977**, D.İ.E. Yayını No: 2178, Ankara, 1998, s. 6.

İçel'de AP oyları %48.1'den %29.4'e geriledi. DP %15.7, MSP %2.8 oranında oy kazandılar. CHP ise oy oranını %30.7'den %39.2'ye çıkardı.

Ordu'da AP oyları %30.1'den %15.8'e düştü. DP %21.4, MSP %7.3'lük oy oranına sahip oldular. CHP'nin oyları %33'ten %29.9'a geriledi.

Muğla'da AP oyları %56.4'ten %36.2'ye geriledi. DP %18.4, MSP 3.6 oranında oy kazandılar. CHP ise oylarını %29.7'den %35.2'ye çıkardı.

AP bu illerin dışında Kars, Erzurum, Çorum, Adana, Afyon, Ağrı, Ankara, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Niğde, Yozgat'ta büyük oranda oy kaybına uğradı. Bu illerde CHP oyları belli bir oranda artmış ya da azalmıştır. Fakat AP'nin kaybettiği oyların büyük bir bölümünün CHP'ye kaydığını söyleyemeyiz.[204]

Tablo: 6

1973 Seçimlerinde AP'nin Kaybettiği Oyların Bir Bölümünün DP'ye Kayma Olasılığının Bulunduğu İller

	AP Oyları (%)		AP Oylarının	DP Oyları (%)	
İller	1969	1973	Yüzde Değişimi	1969	1973
Adana	42.5	23.1	-19.4	-	12.6
Afyon	58.8	36.2	-22.6	-	14.0
Antalya	60.8	39.2	-21.6	-	17.0
Aydın	62.3	34.7	-27.6	-	28.8
Burdur	50.0	25.6	-24.4	-	14.3
Çankırı	52.7	38.7	-14.0	-	17.2
Denizli	55.0	33.9	-21.1	-	22.8
Erzurum	55.7	22.9	-32.8	-	10.7
Gaziantep	35.0	17.7	-17.3	-	15.5
Hatay	39.5	23.3	-16.2	-	15.0
İçel	48.1	29.4	-18.7	-	15.7
Kastamonu	50.5	39.0	-11.5	-	10.5

[204] **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, ss. 6-317.

Konya	49.6	13.5	-36.1	-	33.9
Kütahya	61.0	43.0	-18.0	-	14.6
Muğla	56.4	36.2	-20.2	-	18.4
Niğde	46.0	25.3	-20.7	-	24.1
Ordu	30.1	15.8	-14.3	-	21.4
Rize	52.9	29.7	-23.2	-	12.3
Sakarya	53.5	29.3	-24.2	-	20.8
Trabzon	48.6	25.1	-23.5	-	15.8
Yozgat	41.3	18.3	-23.0	-	15.7

Kaynak: **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), 15.10.1961,10.10.1965, 12.10.1969, 14.10.1973, 05.06.1977,** D.İ.E. Yayını No: 2178, Ankara, 1998, ss. 6-317.

4.12.1.2. 1973 Seçimlerinde DP'nin Milletvekili Çıkardığı İllerdeki Oy Dağılımı

DP, 67 ilin 32'sinden toplam 45 milletvekili çıkarmıştır. DP, bu 32 ilin 8'inde 1'den fazla milletvekili çıkarmıştır. (Adana'dan 2, Ankara'dan 2, Aydın'dan 2, Denizli'den 2, İstanbul'dan 3, Konya'dan 6, Niğde'den 2, Ordu'dan 2).[205]

DP, milletvekili çıkardığı illerden en düşük oranda oyları sırasıyla, İstanbul (%7.1), Bursa (%7.7), İzmir (%7.9), Ankara (%9.4), Samsun (%10.3), Erzurum (%10.7), Kahramanmaraş (%10.8), Manisa (%10.9)'dan alırken; en yüksek oranda oyları Konya (%33,9), Aydın (%28.8), Niğde (%24.1), Denizli (%22.8), Ordu (%21.4), Sakarya (%20.8), Giresun (%20.2)'dan kazandı. Ayrıca, Muğla (%18.4), Çorum (17.9), Mardin (%17.6), Çankırı (%17.2), Şanlıurfa (%17.1), Antalya (%17.0) oy yüzdeleriyle DP'nin önemli oy potansiyeli olan iller olarak gözükmektedir.[206]

DP'nin 1973 seçimlerinde milletvekili çıkardığı iller ve bu illerdeki oy gücü Tablo 7'te gösterilmiştir.

---

[205] **Tercüman,** 19 Ekim 1973.
[206] **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)** , ss. 38-304.

Tablo:7

1973 Seçimlerinde DP'nin Milletvekili Çıkardığı İller ve Bu illerdeki Oy Gücü

İLLER	Geçerli Oy Sayısı	Oy Sayısı	DP'nin Oy Oranı
Adana	321.422	40.627	12.6
Afyon	140.881	19.757	14.0
Ankara	641.881	60.563	9.4
Antalya	162.741	27.653	17.0
Aydın	180.255	51.911	28.8
Bursa	300.693	23.078	7.7
Çankırı	74.129	12.715	17.2
Çorum	153.941	27.575	17.9
Denizli	148.331	33.827	22.8
Diyarbakır	148.667	18.166	14.9
Erzurum	191.852	20.611	10.7
Gaziantep	165.579	25.742	15.5
Giresun	126.025	25.429	20.2
Hatay	150.498	22.621	15.0
İçel	191.832	30.028	15.7
İstanbul	1.020.316	72.775	7.1
İzmir	509.235	40.271	7.9
Kahramanmaraş	155.106	16.776	10.8
Kars	174.759	23.406	13.4
Konya	358.059	121.470	33.9
Kütahya	125.102	18.234	14.6
Manisa	260.759	28.332	10.9
Mardin	137.853	24.213	17.6
Muğla	126.257	23.212	18.4
Niğde	108.400	26.164	24.1
Ordu	167.935	35.981	21.4

Sakarya	136.455	28.441	20.8
Samsun	245.003	25.161	10.3
Tokat	165.684	21.762	13.1
Trabzon	176.127	27.853	15.8
Şanlıurfa	126.474	21.609	17.1
Yozgat	128.984	20.204	15.7

Kaynak: **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, ss. 6-317.

1973 seçimlerinde DP Meclis'e 45 milletvekili soktu. Bu milletvekillerinin % 41.3'ü serbest meslek, % 30.6'sı ise memur, % 16.4'ü çiftçi, % 7.1'i tüccar-müteahhit, %4.6'sı ise din adamıydı.[207]

Tablo: 8

1973 Seçimlerinde Milletvekili Seçilenlerin Meslek Dağılımı

Partiler / Meslekler	CHP	AP	MSP	DP	CGP
Memur	32.3	42.4	47.9	30.6	38.4
Serbest Meslek	54.1	30.6	27.1	41.3	53.8
İşçi-Sendikacı	2.2	0.7	-	-	-
Çiftçi	6.0	9.9	2.0	16.4	7.8
Tüccar-Müteahhit	2.8	8.3	10.4	7.1	-
Esnaf-Sanatkar	1.1	1.5	-	-	-
Sanayici	-	2.3	-	-	-
Din Adamı	-	2.6	12.6	4.6	-
Diğer	1.5	1.7	-	-	-
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Emin Çölaşan, Erdinç Özselçuk, Mustafa Özcan, **1973 Seçimleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 33.

[207] Emin Çölaşan, Erdinç Özselçuk, Mustafa Özcan, **1973 Seçimleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 33.

1973 seçimlerinden sonra Meclis'e giren DP milletvekillerinin bazılarının tahsil ve meslek durumları şöyledir: İbrahim Tekin (1961-1969 yılları arasında milletvekiliydi. Eski Gümrük ve Tekel Bakanı), İbrahim Elmalı (İlahiyatçı, Diyanet İşleri Reisliği yaptı), Cevat Önder (Ankara Hukuk Fakültesi mezunu), Necdet Evliyagil (Ajans Türk'ün sahibi, gazeteci), Faiz Sarlar (Çiftçi), Mutlu Menderes (Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu), Kemal Ziya Öztürk (Hukuk), Mehmet Turgut (İstanbul Teknik Üniversitesi mezunu, mühendis), Mehmet Ali Arsan (Gazeteci), İhsan Tombuş (Hukuk), Hasan Korkmazcan (Hukuk), Sami Aslan (İlahiyatçı), Hasan Değer (İlkokul, müteahhit), Rasim Cinisli (Hukuk), Orhan Tokuz (İstanbul Üniversitesi mezunu, eczacı), Etem Kılıçoğlu (Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu), Abdullah Çilli (Parlamenter), Nazım Baş (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu), Ferruh Bozbeyli (İstanbul Hukuk Fakültesi mezunu), Nilüfer Gürsoy (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu, edebiyat bölümünde doktora yaptı), Talat Asal (Hukuk), Yasin Bozkurt (Hukuk), Faruk Sükan (Doktor), Bahri Dağdaş (İsviçre Yüksek Ziraat Mühendisliği Okulu mezunu), Özer Ölçmen (Hukuk), Necati Kalaycıoğlu (Edebiyat mezunu), Mustafa Kubilay İmer (Hukuk), Mehmet Ersoy (Lise mezunu), Süleyman Tuncel (Emekli Korgeneral), Ali Zülfikaroğlu (Orta 2'den terk), Adnan Akarca (İstanbul Edebiyat Fakültesi mezunu), Mehmet Altınsoy (Hukuk), Ata Bodur (Hukuk), Senai Yazıcı (Ortaokul), Vedat Önsal (Mühendis), Hilmi Türkmen (Diyanet Mensubu), Cevat Atılgan (Ortaokul'dan terk), Ekrem Dikmen (1961'den beri parlamentoda, Mühendislik Fakültesi mezunu), Mustafa Kılıç (Tahsili yok), İhsan Aslan (Ortaokul mezunu).[208]

[208] Rasim Cinisli ile yapılan görüşme, 27 Nisan 2005.

Tablo: 9

1973 Seçimlerinde DP'nin %20'nin Üzerinde Oy Aldığı İller ve Bu İllerdeki Oy Oranı

İller	Geçerli Oy Sayısı	DP'nin Oy Sayısı	DP'nin Oy Oranı
Aydın	180.255	51.911	28.8
Denizli	148.331	33.827	22.8
Giresun	126.025	25.429	20.2
Hakkari	32.161	8.252	25.7
Konya	358.059	121.470	33.9
Niğde	108.400	26.164	24.1
Ordu	167.935	35.981	21.4
Sakarya	136.455	28.441	20.8

Kaynak: **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, ss. 48-265.

Tablo: 10

1973 Seçimlerinde DP'nin %5'in Altında Oy Aldığı İller ve Bu İllerdeki Oy Oranı

İller	Geçerli Oy Sayısı	DP'nin Oy Sayısı	DP'nin Oy Oranı
Adıyaman	88.210	3.448	3.9
Bilecik	42.918	1.630	3.8
Bitlis	52.216	590	1.1
Bolu	136.614	6.601	4.8
Erzincan	74.872	2.075	2.8
Gümüşhane	78.124	1.890	2.4
Malatya	146.231	6.644	4.5
Tunceli	47.176	430	0.9
Van	97.303	1.344	1.4

Kaynak: **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, ss. 12-313.

4.12.1.3. 1973 Seçimlerinde DP Oylarının İllerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılımı

Devlet Planlama Teşkilatı, saptadığı sanayileşme, ticari ve mali, tarımsal gelişme ve modernleşme, sosyal ve kültürel, sağlık, eğitim, demografi, ulaştırma ve haberleşmeden oluşan 8 göstergeye göre illerin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyini belirlemiştir. Tevfik Çavdar, Devlet Planlama Teşkilatının bulgularını esas alarak illeri gelişmiş, orta gelişmiş ve az gelişmiş olarak 3'e ayırmıştır. Çavdar'a göre bu iller şunlardır:[209]

*Gelişmiş İller: İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Bursa, Balıkesir, Aydın, Eskişehir, Kayseri, Gaziantep, Hatay, Adana, İçel, Antalya.

*Orta Gelişmiş İler: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Bolu, Kütahya, Manisa, Uşak, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Kırşehir, Nevşehir, Samsun, Amasya, Trabzon, Rize, Artvin, Erzurum, Erzincan, Malatya, Elazığ.

*Az Gelişmiş İller: Bilecik, Afyon, Niğde, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Çorum, Yozgat, Sivas, Tokat, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Maraş, Kars, Ağrı, Muş, Bingöl, Tunceli, Van, Siirt, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Hakkari, Bitlis.

Bu ayrımda DP'nin Gelişmiş İller bölümündeki ortalama oyu yaklaşık %12'dir. Bu bölümde DP, kendi ortalamasının üzerinde (%11.9) dan fazla oy aldığı iller şunlardır: Sakarya (%20.8), Aydın (%28.8), Gaziantep (%15.5), Hatay (%15), Adana (%12.6), İçel (%15.7), Antalya (%17).

DP'nin Orta Gelişmiş İller bölümündeki ortalama oyu yaklaşık %10.8'dir. Bu bölümde DP'nin kendi ortalamasının üzerinde (%11.9) dan fazla oy aldığı iller şunlardır: Kütahya (%14.6), Uşak (%13.6), Denizli (%22.8), Muğla (%18.4), Burdur (%14.3), Konya (%33.9), Kırşehir (%12.7), Trabzon (%15.8), Rize (%12.3).

Az Gelişmiş İller bölümde DP'nin yaklaşık ortalaması %11.9'dur. DP, bu bölümde 14 ilde kendi ortalamasını aşarken; 13 ilde de ortalamasını aşamamıştır.

Diğer taraftan, partilerin oy dağılımı illerin gelişmişlik düzeyi bakımından gruplandırıldığında DP'nin Orta Gelişmiş İller bölümünde en fazla orana sahip olduğunu görmekteyiz. DP, Gelişmiş İller grubunda CHP ve AP'den sonra %10.3 oy oranıyla 3.

---

[209] Çavdar, a.g.m., s. 76'dan aktaran Sarıbay, a.g.e., s. 154.

parti konumundadır. Orta ve Az Gelişmiş İller gruplarında AP, CHP ve MSP'den sonra 4. parti olmuştur.

Tablo: 11

1973 Seçim Sonuçlarına Göre İllerin Gelişmişlik Düzeyi Açısından Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı

İl Kategorileri	CHP	AP	DP	MSP	CGP	Diğer.
Gelişmiş	38.6	32.3	10.3	8.4	3.8	6.6
Orta Gelişmiş	30.5	32.1	13.6	13.7	5.5	4.6
Az Gelişmiş	27.5	23.4	12.8	15.4	7.4	13.5

Kaynak: Tevfik Çavdar, "Seçim Sonuçlarını Getirdiği Bulgular", **Özgür İnsan**, Sayı: 18.'den aktaran Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 155.

Ergun Özbudun ise, Devlet Planlama Teşkilatının verilerine dayanarak Çavdar'dan farklı olarak illeri on eşit gruba (ondalıklara) bölerek, her grup için seçime katılma oranı ve partilerin aldığı oy oranlarını hesapladığı araştırmasında sosyo-ekonomik gelişme düzeyiyle oy verme arasındaki bağlantıyı saptadı.(X En Gelişmiş İllerin bulunduğu grubu göstermektedir.) DP, 7 grupta AP ve CHP'den sonra 3. parti olmuştur.

Tablo: 12

1973 Seçim Verilerine Göre İllerin On Eşit Gruba Bölünerek Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi Açısından Partilerin Oransal Oy Dağılımı

Ondalıklar	AP	CHP	AP+CHP	DP	MSP	Bağım.
X	29.9	44.0	73.9	9.1	7.9	0.9
IX	34.2	26.9	61.1	14.6	13.0	0.3
VIII	29.0	34.6	63.6	16.4	10.0	1.8
VII	42.3	29.4	71.7	11.5	8.9	0.2

VI	26.9	31.8	58.7	9.1	18.5	4.0
V	32.8	30.9	63.7	13.2	10.3	1.0
IV	24.0	30.6	54.6	15.0	12.6	4.9
III	25.5	28.9	54.4	10.6	20.8	4.5
II	24.4	27.4	51.8	11.2	10.9	7.1
I	19.2	23.1	42.3	12.4	17.0	15.6

Kaynak: Ergun Özbudun, "Sosyal Değişim ve Oy Verme Davranışları: 1973 Genel Seçimleri", **Özgür İnsan**, Sayı: 15, Mart 1974, s. 39

4.12.1.4. Kentleşme Olgusu Bakımından DP Oyları

Kentleşme olgusu ile DP'nin kazandığı oylar arasındaki ilişkiye öncelikle büyük nüfuslu illerde değinilmelidir.

Tablo 13'de görüldüğü gibi DP, nüfusu 100.000'den fazla olan illerin orta gelişmiş kategoriye girenlerinde %18.4'lük bir oy oranına sahiptir. Nüfusu 100.000'den fazla olan illerde DP'nin 3 kategoride de 4. parti konumunda olduğunu görmekteyiz. Bu durum DP'nin büyük kentlerde diğer partilere göre daha az bir oy potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo: 13

Nüfusu 100.000'den Çok Kentlerdeki Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı

İl Kategorileri	CHP	AP	MSP	DP	CGP	Diğer.
Gelişmiş	47.1	30.2	9.1	8.2	3.3	2.1
Orta Gelişmiş	26.7	23.7	25.5	18.4	3.6	2.1
Az Gelişmiş	28.9	19.9	33.0	7.9	2.0	8.3

Kaynak: Çavdar, a.g.m., s.77'den aktaran Sarıbay, a.g.e., s. 157.

Tablo 14'de görüldüğü gibi DP, nüfusu 50.000-100.0000 arası illerin az gelişmiş kategoriye girenlerinde %16.5'lik bir oy oranına sahiptir.

Tablo: 14

Nüfusu 50.000-100.000 Arası Kentlerdeki Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı

İl Kategorileri	CHP	AP	MSP	DP	CGP	Diğer
Gelişmiş	37.4	34.1	6.7	12.7	2.6	6.5
Orta Gelişmiş	30.8	42.5	9.7	9.9	3.3	3.8
Az Gelişmiş	29.5	17.7	21.5	16.5	7.2	7.6

Kaynak: Çavdar, a.g.m., s. 77'den aktaran Sarıbay, a.g.e., s. 157.

Bir başka araştırmada kentleşme olgusu bakımından benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Tekeli ve Gökçeli, Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesinin yerleşme kademelenmesi verilerini kullandılar. Yedi kademeli bir yerleşme yapısı buldular. Birinci kademe merkez köyler, ikinci kademe köy grup merkezleri, üçüncü kademe kasabalar, dördüncü kademe merkez kentler, beşinci kademe bölge merkezler, altıncı kademe ulusal işlevli büyük kentler, yedinci kademe uluslararası işlevi olan büyük kentlerdir. Bu araştırmada 10.000'den büyük yerleşimler üçüncü ve daha yüksek kademe merkezlerdir. Buna göre, 1973 seçimlerinde DP en yüksek oranda oyu 60.000-70.000 nüfuslu yerleşmelerden almıştır. DP'nin büyük kentlerde kendi Türkiye ortalamasının altında oy aldığı görülmektedir. Ayrıca, DP'nin 120.000'den küçük yerleşmelerde aldığı oy oranlarında önemli derecede dalgalanmalar bulunurken, kırsal kesimde kendi Türkiye ortalamasının üstünde %15 oy aldığı görülmektedir. Genel bir değerlendirmeye göre ise, CHP'nin en büyük şehirlerde en yüksek oyu aldığı, AP'nin onun altındaki kademelerden, DP ve diğer partilerin ise daha küçük bölgesel merkezlerden oy aldıkları anlaşılmaktadır.[210]

[210] İlhan Tekeli-Raşit Gökçeli, **1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 41-45.

Kentleşme olgusuyla DP oy dağılımının ilişkisini ortaya koyabilmek için kırsal alanlardaki oy dağılımına da dikkate almak gerekir. Çavdar, tarımın belli bir oranda hakim olduğu, köylerin de içinde olduğu 50.000'den az nüfuslu yerlerde partilerin aldıkları oyların dağılımını ortaya çıkardı.

Tablo: 15

50.000'den Az Nüfuslu Yerleşme Yerlerinde Oyların Partilere Göre Oransal Dağılımı

İl Kategorileri	CHP	AP	MSP	DP	CGP	Diğer
Gelişmiş	28.2	34.5	7.9	12.3	4.7	12.4
Orta Gelişmiş	31.0	32.2	12.5	13.3	5.9	5.1
Az Gelişmiş	27.3	23.8	13.9	12.9	7.7	14.4

Kaynak: Çavdar, a.g.m., s. 78'den aktaran Sarıbay, a.g.e., s. 159.

DP, nüfusu 50.000'den az olan illerde 3 kategoride de %10'nun üzerinde bir oy oranına sahiptir.

Tekeli ve Gökçeli'nin araştırmaları ise Çavdar'ınkinden daha ayrıntılı ve kırsal alan tanımına daha uygundur. Tekeli ve Gökçeli'nin kentsel ve kırsal yerleşme bölgelerine göre hesapladıkları partilerin oransal oy dağılımını Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16'da DP, kentsel yerleşim alanlarında %8.6'lik oy oranına sahipken, kırsal alanlarda bu oran %13.8'e çıkmaktadır. DP'nin aldığı oy miktarına baktığımızda kırsal alanlardaki oy sayısının kentsel alandan alınan oy sayısının yaklaşık 3 katı olduğunu görmekteyiz. (Kırsal 938.307, Kentsel 337.195). DP, 1973 seçimlerindeki oylarının yaklaşık 3/4'ünü kırsal yerleşim alanlarından almıştır.

Tablo: 16

1973 Seçimleri-Türkiye Toplamı, 10.000'den Büyük 115 Yerleşme ve Kırsal Bölgelerde Oy Dağılımı

	Türkiye Toplamı		238 Kentsel Yerleşme		Kırsal Bölgeler	
	Oy	%	Oy Toplamı	%	Oy Toplamı	%
Geçerli Oy	10.723.658	100.0	3.918.081	100.0	6.805.577	100.0
AP	3.197.897	29.8	1.177.920	30.1	2.019.977	29.7
CHP	3.570.583	33.3	1.630.516	41.6	1.940.067	28.5
DP	1.275.502	11.9	337.195	8.6	938.307	13.8
MHP	362.208	3.4	110.589	2.8	251.619	3.7
MSP	1.265.771	11.8	423.136	10.8	842.635	12.4

Kaynak: İlhan Tekeli-Raşit Gökçeli, **1973 ve 1975 Seçimleri Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 138.

4.12.2. 1977 GENEL SEÇİMLERİNDE DEMOKRATİK PARTİ'NİN OY TABANI

1977 seçim sonuçlarına göre en başarılı parti %41.38'lük oy oranı ve elde ettiği 213 milletvekiliyle CHP olmuştur. CHP'yi %36.87'lik oy oranı, 189 milletvekiliyle AP izlemiştir. MSP 24, MHP 16, CGP 3, Bağımsızlar 4 milletvekili çıkarırken, DP %1.86'lık oy oranıyla sadece 1 milletvekili çıkarabildi.[211]

Tablo:17

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 21.207.303

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 15.358.210

Seçime Katılma Oranı: %72.4

Geçerli Oy Sayısı: 14.827.172

[211] **Cumhuriyet Seçim 77,** s. 317-318.

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı
AP	5.468.202	36.9	189
CGP	277.713	1.9	3
CHP	6.136.171	41.4	213
DP	272.484	1.9	1
MHP	951.544	6.4	16
MSP	1.269.918	8.6	24
TBP	58.540	0.4	-
TİP	20.565	0.1	-
Bağımsızlar	370.035	2.5	4
Toplam	14.827.172	100.0	450

Kaynak: Tuncer, a.g.e., s.328.

Tablo: 18

5 Haziran 1977 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları 1/3 Yenileme Seçimleri

Yenileme Seçimi Yapılan İl Sayısı: 22 (A Grubu)

Seçmen Sayısı: 6.800.746

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 5.019.677

Seçime Katılma Oranı: %73.8

Geçerli Oy Sayısı: 4.812.326

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı	Senatör Sayısı
AP	1.842.396	38.3	21
CGP	89.484	1.9	-
CHP	2.037.875	42.4	28
DP	107.278	2.2	-
MHP	326.967	6.8	-
MSP	402.702	8.4	1
Bağımsızlar	5.624	0.1	-

Kaynak: Tuncer, a.g.e., s. 350.

DP'nin 1973 seçimlerine göre 1977 seçimlerinde önemli oranda oy kaybına uğradığı iller ve oy kayıpları Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo: 19

1973 ve 1977 Seçim Sonuçlarına Göre DP'nin 1977 Seçimlerinde Önemli Oy Kaybına Uğradığı İller ve Bu İllerdeki Oy Kaybı

	1973 Seçimleri		1977 Seçimleri		Değişim
İller	Oy Sayısı	Oy Oranı	Oy Sayısı	Oy Oranı	Miktarı(-)
Antalya	27.653	17.0	6.032	2.3	-14.7
Aydın	51.911	28.8	6.302	2.5	-26.3
Çankırı	12.715	17.2	1.484	1.7	-15.5
Çorum	27.575	17.9	3.831	1.9	-16.0
Denizli	33.827	22.8	10.302	4.6	-18.2
Giresun	25.429	20.2	3.063	2.0	-18.2
Hakkari	8.252	25.7	346	0.9	-24.8
Konya	121.470	33.9	27.002	5.7	- 28.2
Mardin	24.213	17.6	1.011	0.6	-17.0
Muğla	23.212	18.4	3.380	2.0	-16.4
Niğde	26.164	24.1	4.520	3.1	-21.0
Ordu	35.981	21.4	6.193	2.9	-18.5
Sakarya	28.441	20.8	6.255	3.2	-17.6
Şanlıurfa	21.609	17.1	3.301	1.7	-15.4
Yozgat	20.204	15.7	2.657	1.6	-14.1

Kaynak: **Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, ss. 38-317.

4.13. DEMOKRATİK PARTİ'NİN SİYASİ HAYATININ SON DÖNEMLERİ

4.13.1. Ferruh Bozbeyli'nin DP Genel Başkanlığından İstifası

Ferruh Bozbeyli, 18 Aralık 1978 tarihinde DP Genel Başkanlık görevinden istifa etti. Bozbeyli'nin istifa mektubu şöyledir: *"DP bugün sekizinci hizmet yılını tamamlamıştır. Bu sekiz yıllık dönemin Türk siyasi tarihinde özel bir yeri ve değeri vardır. Bu hususu kamuoyunun ve DP camiasının takdirlerine sunuyorum. Bugünden itibaren DP'nin yeni bir tecrübe ve yeni bir hamleye ihtiyacı olduğu inancındayım. Şahsi görüşüm bu yeni tecrübenin parlamentoda tek temsilcimiz Faruk Sükan Bey'in öncülüğünde yapılmasıdır. Bu görüşümün DP'li arkadaşlarım tarafından benimseneceğini ve destekleneceğini umuyorum. Demokrasi bir anlamda nöbet değiştirme ve yenileme demektir. Bu yenilenmeye imkan hazırlamak için sekiz yıldan beri sorumluluğunu taşıdığım DP Genel Başkanlığından ayrılıyorum. Bir partili olarak görevime devam edeceğim."* [212]

DP GİK, Ferruh Bozbeyli'nin istifasıyla boşalan Genel Başkanlığa, tüzük gereği Faruk Sükan'ın vekalet etmesine oy birliğiyle karar verdi.[213]

DP Tüzüğünün 37. maddesinde *"Genel Başkanın yokluğunda veya boşalma halinde sırasıyla Teşkilat işlerine bakan Genel başkan Yardımcısı, onun yokluğunda sırasıyla diğer yardımcılar vekalet eder. Ve bu sıfatla Parti Divanı ve GİK'te başkanlık eder"* denilmektedir.[214]

Ferruh Bozbeyli istifasıyla ilgili olarak DP'li arkadaşlarının büyük bir kısmının AP'de siyasi hayata devam etmek istediklerini bildiğini, bu durumun kendisinin DP Genel Başkanı olduğu sürece mümkün olmadığını, arkadaşlarını zor durumda bırakmak istemediğini ve sadece sekiz yılı doldurmak için DP'nin kuruluşu olan 18 Aralık'ta istifa ettiğini belirtti.[215]

---

[212] **Cumhuriyet** ve **Milliyet**, 19 Aralık 1978.
[213] **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1978.
[214] **Demokratik Parti Tüzük**, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1973, s. 38.
[215] Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.

4.13.2. Demokratik Parti Dördüncü Büyük Kongresi (Fesih Kongresi)

DP Dördüncü Büyük Kongresi öncesinde, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel DP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan'a bir mektup göndererek DP'nin, AP'ye katılmasını istedi. Demirel mektubunda; *"Siyasi partiler gaye değil, vasıtadır. Türkiye her şeyden önemlidir. Bu hususları birçok kere görüştük. AP yetkili kurullarının yapmış olduğu beraberlik davetini, DP yetkili kurullarının takdirine sunuyorum"* ifadesini kullandı.[216]

Sükan ise, bu konuda kesin kararı 4 Mayıs 1980 günü toplanacak DP Kongresi'nin vereceğini belirterek şunları söyledi: *"Hangi maskeyi takarsa taksınlar devlet ve millet düşmanları, Türk milletini bölmek ve Türkiye Cumhuriyeti'ni çökertmek isteyenler bellidir. Türkiye beynelmilel komünizmin her şeklinin deneme ve uygulama merkezi haline getirilmek isteniyor. Bugün küçük hesaplar ve siyasi ihtiraslarla particilik yapılacak gün değildir. Herkesin tavrını ortaya koyması zamanı gelmiştir. Ve meşru devlet güçlerinin arkasında saf tutmak zorundayız."* [217]

4 Mayıs 1980 günü toplanacak olan DP Büyük Kongresi'nin, partinin feshedilerek AP'ye katılması kararını alacağı ifade edilmekteydi. Özer Ölçmen, Vedat Önsal gibi DP yöneticilerinin, AP'ye katılmaya muhalefet etmelerinin sonucu etkilemeyeceği de belirtilmekteydi.[218]

DP'nin AP'ye katılmasına karşı çıkan parti kurucularından Özer Ölçmen, Vedat Önsal ve İbrahim Tekin, DP'nin maddi imkansızlıklar nedeniyle feshedilmesini öngören bir önergeye katılabileceklerini belirttiler. Özer Ölçmen *"Fesih veya katılma kararının alınmasında üçte iki çoğunluğun arandığını, katılma yanlılarının bu çoğunluğu sağlayamayacakları görüşünde olduğunu"* ifade etti.[219]

Özer Ölçmen, DP'nin AP'ye katılmasıyla ilgili olarak; DP'de bazı kişilerin Demirel ile AP' ye iltihak etmek üzere anlaştıklarının bilindiğini, bu anlaşmanın manevi ve hükmi şahsiyetiyle tüm DP'yi ve partilileri kapsamadığını, yöneticilerden ve teşkilattan birçok kişinin böyle iltihakı siyasi ahlakla bağdaştıramadığını, partinin ya

---

[216] **Günaydın**, 1 Mayıs 1980.
[217] **Milliyet**, 1 Mayıs 1980.
[218] **Günaydın**, 1 Mayıs 1980.
[219] **Hürriyet**, 4 Mayıs 1980.

devamını veya buna imkan yoksa şerefiyle kapatılmasını arzu ettiklerini, DP'nin on yıl önce siyasi hayatta faziletli bir hukuk devleti kurmak ve kamplaşmayı önlemek amacıyla kurulduğunu ve her hangi bir siyasi partiye payanda yapılamayacağını söyledi.[220]

Kongreden bir gün önce Bozbeyli, Faruk Sükan ve İl Başkanlarının katılımıyla yapılan toplantıda partinin geleceği görüşülmüş ve yapılan nabız yoklamasında 15 İl Başkanı fesih, 5 İl Başkanı devam, Kocaeli ve Konya İl Başkanları da AP'ye katılım yönünde görüş belirtmişlerdir. Söz konusu toplantıda Bozbeyli de kendisinin yeniden başkan olmasını isteyen ve ancak kendisinin aday olması durumunda partiyi devam ettireceklerini söyleyen İl Başkanlarının isteğine rağmen bu görevi kabul etmeyeceğini belirtti.[221]

DP Dördüncü Büyük Kongresi Ankara'da 4 Mayıs 1980'de Gölbaşı sinemasında yapıldı. DP Genel Sekreteri Samet Güldoğan Divanın oluşması için seçimleri yapmak üzere kürsüye geldiğinde salonda bir grubun aleyhte tezahüratı üzerine *"DP'nin tüm kongreleri huzur içinde geçti. Bu huzuru sizlere bozdurmayız. Görüşünüzü ve oylarınızı ellerinizi kaldırarak belirtin, ağzınızı kullanarak değil"* dedi.[222]

Muhalif grupların karşılıklı sloganları arasında Divan Başkanı seçimine gidildi ve iki ayrı liste çıktı. İlk oylamada sonucun alınamaması üzerine ikinci kez el kaldırılarak oylamaya gidildi ve fesih yanlılarının hazırladığı, Divan Başkanlığına Hasan Korkmazcan'ı öneren listenin kazandığı açıklandı. Bunun üzerine sahnede iki grubun taraftarları arasında kavga çıktı, sahnenin önüne yığılan topluluk birbirine girdi. Çıkan kavga güvenlik görevlilerinin müdahalesiyle önlendi.[223]

Bazı delegeler salonda delege olmayan kimselerin bulunduğunu ve oy kullandıklarını ileri sürerek sonuca itiraz ettiler. Hasan Korkmazcan, Parti Genel Merkezi'nde Bozbeyli ve Sükan'ın da katıldıkları İl Başkanları toplantısında oy birliğiyle alınan karar üzerine Divan Başkanlığı adaylığını kabul ettiğini, fakat yapılan itirazları güvensizlik kabul ettiğini belirterek Divan Başkanlığı'ndan çekildi. Bundan sonra kürsüye gelen Bozbeyli, özetle şunları söyledi: *"Bu toplantı bir kader*

---

[220] **Günaydın**, 2 Mayıs 1980.
[221] **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1980.
[222] **Tercüman**, 5 Mayıs 1980.
[223] **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1980.

toplantısıdır. Gerek partimizin gerekse memleketimizin geleceği için çözüm arayan arkadaşlarımız, hukuki kurallar içinde ve her türlü baskıdan uzak hür iradeleriyle meseleyi tartışmalıdır. Bana gösterdiğiniz tezahüratı ve alkışlarınızı bir güven kabul ederek bir teklifte bulunmak istiyorum. Salonda şu anda delege olmayanlar da bulunuyor. Sıhhatli bir karar bu durumda alınamaz. Kongreyi saat 14'e tehir ederek delegeleri kontrolle il il içeriye alalım." Oya sunulan bu teklif oy birliğiyle kabul edildi.[224]

Daha önce bazı delegelere yapılan itirazlar nedeniyle bu kez delegeler denetimden geçerek içeri alındı ve Faruk Sükan' ın ısrarı üzerine Divan Başkanlığı'na Dr. Mahir Boydak seçildi. Daha sonra konuşan DP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan *"Devletin restore edilmesi gereğinden bahsetmiş, karşılaşılan bunalımdan ancak Anayasa değişikliğiyle çıkılabileceğini öne sürmüş, olağanüstü hal yasasının çıkarılmasını önermiş, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin arttırılmasını"* istemişti. Sükan bu arada komünizm tehlikesine dikkat çekmiş, Anayasaya Türk bayrağı ve İstiklal Marşı'nın da konulmasını isteyerek *"Fransız ve İtalyan komünistleri miting yaptıkları zaman kendi ülkelerinde milli marşlarını söylerler. Bizim komünistler ise, Enternasyonali söyleyerek onlardan daha alçak ve uşak olduklarını göstermişlerdir"* diye konuşmuştu.[225]

Sükan, partinin geleceğiyle ilgili olarak *"Bozbeyli ne derse onu yapın. Ben de onun dediğini yapacağım"* diye ekledi. Konuşmasının sonunda *"Birlik olursanız varım, yoksanız yokum"* demesi ise, uzun süre alkışlanmasına sebep oldu. [226]

Sükan'ın konuşmasından sonra verilen fesih önergesinin oylanması sırasında kavga çıktı. Trabzon İl Başkanı Ferhan Eyüboğlu *"Ben ne mason dostuyum, ne de komünist dostuyum. Ama satılmışların da dostu değilim"* dedi. Bunun üzerine Hilmi Türkmen, *"Sen burada hiçbir DP'liye satılmış diyemezsin"* şeklinde yanıt verdi. Eyüboğlu, *"Genel Başkanım Bozbeyli'nin isteği üzerine fesihten yanayım"* diye cevap

---

[224] **Tercüman**, 5 Mayıs 1980.
[225] **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1980.
[226] **Hürriyet**, 5 Mayıs 1980.

verince Bozbeyli de *"Ben burada kendi fikrimi söyleyebilirim. Kimseyi avukat tutmadım"* biçiminde yanıt verdi.[227]

Karışıklığın önlenememesi üzerine Ferruh Bozbeyli kürsüye davet edildi. "Tek lider Bozbeyli", "Milliyetçi Bozbeyli" sloganları arasında konuşan Bozbeyli, DP'nin siyasi misyonunu tamamladığını anlattı; *"Gerçekçi olmak zorundayız DP olarak yenik düştük. Yeni bir hamle yapmamızı ve varlığımızı sürdürmemizi mümkün görmüyorum. En doğru davranış partinin feshi olacaktır"* dedi. Bozbeyli, DP'nin AP'ye iltihakına karşı olduğunu, yeniden parti liderliğini kabul etmeyeceğini açıkladı.[228]

Bozbeyli konuşmasında CHP'yi sert bir dille eleştirdi. CHP Genel Başkanı Ecevit'in *"Ben komünist değilim"* diyemediği gibi *"Siz boşuna uğraşıyorsunuz. Her doğan bizden, her ölen sizden olacak"* şeklinde sözler sarfettiğini öne sürdü. Bozbeyli konuşmasını şu şekilde noktaladı: *"Son olarak içimde yıllardır kalmış bir şeyi söylemek istiyorum. DP'de birçok arkadaşım beni ve partiyi terkedip gittiler. Fiyatlarını bilmiyorum. Satın mı alındılar? İnanarak mı gittiler? Bir şey söyleyemem, ancak hiç biri bana Allahaısmarladık demedi. Bundan sonra bari selamınızı kesmeyin benden."* [229]

Bozbeyli'nin konuşmasından sonra fesih konusunda rapor hazırlamak üzere 7 kişilik bir komisyon kuruldu. Komisyon üyeleri önceden hazırladıkları bir raporu imzaladılar. Divan Başkanı da komisyonun oy birliğiyle partinin kapatılmasına karar verdiğini bildirdi. Komisyon raporu oylamasında 401 delege raporu kabul ederken, 3 delege red oyu kullandı.[230]

4 Mayıs 1980 günü fesih kararı alındıktan sonra DP'nin mallarının Kızılay'a bağışlanmasını öngören bir önerge de oya sunularak kabul edildi.[231] AP'ye katılma kararı ise alınmadı.[232]

DP Çorum milletvekili İhsan Tombuş'a göre, DP'nin son kongresindeki hava şöyleydi: *"DP'nin fesih kongresi bir bakıma cenaze merasimi havasında geçmişti. Olaylara gerçekçi bir gözle bakanlar DP'nin misyonunu tamamladığını anlamışlardı.*

---

[227] **Milliyet**, 5 Mayıs 1980.
[228] **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1980; Ferruh Bozbeyli ile yapılan görüşme, 17 Ağustos 2004.
[229] **Yeni Asır**, 5 Mayıs 1980.
[230] **Hürriyet** ve **Son Havadis**, 5 Mayıs 1980.
[231] Bununla ilgili belge Ekler bölümündedir.
[232] **Yeni Asır**, 5 Mayıs 1980.

Fakat bazı hayalperestler, maceraperestler bu gerçeğe karşı direndilerse de, aklıselimler galip gelmişti." [233]

4.13.3. Demokratik Parti'nin Feshedilmesinden Sonra Yaşanan Bazı Siyasi Gelişmeler

8 Haziran 1980 günü DP Konya milletvekili Faruk Sükan ve DP eski milletvekillerinden Kadri Erogan, Cevat Önder, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Ekrem Dikmen, İhsan Tombuş, Hilmi Türkmen, Vehbi Engiz, Vehbi Sınmaz, Mehmet Altınsoy ve Orhan Tokuz ile 23 ilden yaklaşık 750 eski Demokratik Parti yöneticisi Dedeman Oteli'nde yapılan törenle AP'ye girdiler.[234]

Demokratik Parti Çorum milletvekili İhsan Tombuş'un da AP'ye katıldığı belirtilmektedir. Fakat İhsan Tombuş bu dönemde Devlet Yatırım Bankası yönetim kurulu üyesi yani memur statüsünde olması sebebiyle prensiplerine uymayan bu katılıma iştirak etmemiştir.[235]

Eski Demokratik Partililerin AP'ye giriş töreninde konuşan Süleyman Demirel, *"Barışmanın, kucaklaşmanın eski kırgınlıkları unutmanın yadırganacak bir tarafı yoktur"* biçiminde düşüncelerini ifade etti. Faruk Sükan ise konuşmasında aynı hedefin insanları olarak yine bir noktada beraber olmanın gereğine inandıklarından dolayı AP'de toplandıklarını, bu ağır koşullar içinde sağcı ve milliyetçi kadroların mutlaka işbirliği yapması gerektiğini belirtti. AP'ye giren eski Demokratik Parti milletvekili Kadri Erogan da *"Gururumuzu ayaklar altına alıp, buraya geldik"* şeklinde konuşmuştur.[236]

DP'nin feshedilmesinden sonra DP'nin 40 üyesi Hür Demokratlar Partisi isimli bir parti kurmuşlardır. Hür Demokratlar Partisi'nin kurucu üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Genel Başkan Muzaffer Somay (avukat), Genel Başkan Yardımcıları Tevfik Kurma (avukat), Halil Özden (tüccar), Niyazi Şener (fabrikatör), Arif Kazek (sanayici), Ferdun Gülerer (müteahhit) ve Parti Genel Sekreteri Suat Özkeskin (matbaacı).[237]

---

[233] İhsan Tombuş ile yapılan görüşme, 28 Ocak 2005.
[234] **Milliyet**, 9 Haziran 1980.
[235] Tombuş, a.g.e., s. 319.
[236] **Milliyet**, 9 Haziran 1980.
[237] **Milliyet**, 21 Haziran 1980.

SONUÇ

Adalet Partisi Genel Başkanı Gümüşpala'nın ölümünden sonra AP İkinci Büyük Kongresi'nde Bilgiç-Demirel çekişmesi yaşanmış ve Süleyman Demirel AP Genel Başkanlığı'na seçilmişti. AP İkinci Büyük Kongresi'nden sonra Demirel, Yeminliler grubunu kurmuştu. Saadettin Bilgiç, AP'nin muhafazakar kanadının lideri ve "Hışımlılar" diye nitelendirilen grubun üyesiydi. AP, "Ilımlılar"-"Hışımlılar" diye iki gruba bölünmüştü. Demokratik Parti üyeleri, 1965-1969 yılları arasında Demirel hükümetinde yer almışlardı. Demirel Hükümetinde görev alan Demokratik Parti kurucularının isimleri şöyledir: Saadettin Bilgiç (Ulaştırma Bakanı), Faruk Sükan (İçişleri Bakanı), Mehmet Turgut (Sanayi Bakanı), İhsan Gürsan (Maliye Bakanı), İbrahim Tekin (Gümrük ve Tekel Bakanı), Bahri Dağdaş (Tarım Bakanı) olarak görev almışlardı. 1965'ten 1969 yılına kadar geçen sürede AP'de Türk Siyasi Tarihinin en iyi parti içi demokrasi uygulamaları gerçekleşmişti. Fakat bu tablo 12 Ekim 1969 genel seçimlerinden sonra değişti.

12 Ekim 1969 seçimlerinden AP birinci parti olarak çıktı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel kurduğu hükümette 1965-1969 hükümetinde yer verdiği Demokratik Parti üyelerine yer vermedi. Demirel, hükümeti "Yeminli Grup" diye adlandırılan kendisine yakın isimlerden kurdu. 9 Ocak 1970 tarihine kadar AP'de 5 milletvekili, 1 senatör, 2 Belediye Başkanı kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanına sevkedildiler. 17 Ocak 1970 tarihinde Demirel'e 72 AP'li milletvekilinin imzaladığı 72'ler muhtırası verilmişti. Fakat Demirel, 72'ler muhtırasını dikkate almadı.

72'ler muhtırasının veriliş nedeni, 1969 seçimlerinden sonra gerçekleştirilen tüzük dışı ihraçlardı ve tasfiyelerin durdurulması, AP içinde birlik ve beraberliğin sağlanması istenmekteydi.

İlk olarak 29 Ocak 1970 günü Cevat Önder ve Etem Kılıçoğlu, AP'den ihraç edildi. Cevat Önder, Erzurum'da Turhan Bilgin'in milletvekili olmasını engellemek için çalıştığından ötürü, Etem Kılıçoğlu ise Giresun'dan bağımsız aday olan Ahmet Tirali lehine çalışmaktan dolayı ihraç edildiler.

3 Şubat 1970 tarihinde Trabzon milletvekili Ekrem Dikmen, Sivas milletvekili Kadri Erogan, Sakarya milletvekili Vedat Önsal ve Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever ihraç edildiler. Ekrem Dikmen, Vedat Önsal, Kadri Erogan 22 Aralık 1969 tarihinde TBMM'deki görüşmelerdeki tutum ve davranışlarından dolayı

ihraç edildiler. Senatör Arif Hikmet Yurtsever ise bağımsız aday olarak seçime giren Sıddık Aybar'ın lehine çalışmak ve seçilmesini sağlamakla suçlanmaktaydı. Bunun yanında Samsun, Adıyaman ve Bingöl il teşkilatlarının feshine karar verilmişti.

4 Şubat 1970 tarihinde Dr. Saadettin BİLGİÇ, Yüksel MENDERES, Dr. Faruk SÜKAN, Talat ASAL, Mehmet TURGUT, Cihat BİLGEHAN AP Genel İdare Kurulu Üyeliğinden istifa ettiler.

10 Şubat 1970 gecesinde yapılan toplantı sonucunda 41 AP milletvekili bütçeye red oyu verme kararı aldılar. Bütçe oylaması öncesi birkaç saat önce 41'lerden bir grup milletvekili TBMM'de Demirel ile yaptıkları görüşmede 41 milletvekilinin bütçe oylamasında kırmızı oy kullanacağını belirttiler. Bu görüşmeden bir sonuç alınamamıştı. 11 Şubat 1970'te yapılan bütçe oylaması sonucunda AP'den 41 milletvekili red oyu verdi. Bütçenin reddedilmesinde kırmızı oy kullanan 41 milletvekilinden hiçbiri AP'den kesin olarak ihraç edilmediler. 16 milletvekiline en çok 1'er yıllık geçici ihraç cezası verilmişti.

25 Haziran 1970 günü TBMM'de 41'lerle Adalet Partililer arasında kavgalar yaşandı. Bu gelişmeden sonra toplanan AP Millet Meclis'i Grup Yönetim Kurulu 26 milletvekilini savunmalarını almadan partiden ihraç etti. İhraç edilen milletvekilleri AP'ye büyük emek veren insanlardı ve partide ağırlıkları bulunan kişilerdi.

26'lar yaz boyunca yaptıkları gezilerde yeni partinin oluşumu için çalışmalarda bulunarak halkın nabzını yokladılar. Bu gezilerde yapılan ankette kurulacak partinin genel başkanının Ferruh Bozbeyli'nin olması yönünde bir sonuç çıkmıştı. 26'ların ileri gelenleri Bozbeyli ile yaptıkları görüşmede kurulacak partinin genel başkanı olmasını istediler.

DP, 18 Aralık 1970 tarihinde kuruldu. DP'de, siyasi haklarına kavuşamamış eski Demokrat Partililer, AP 1961 ve 1964 kongrelerinden kalma başarısız hizbin temsilcileri ve 1969'da Meclis'e giren AP yönetiminin uygulamalarının yenilenmesini isteyen gençler grubu bulunmaktaydı. DP'nin kurucuları arasında Adnan Menderes'in iki oğlu (Yüksel Menderes ve Mutlu Menderes), eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu da bulunmaktaydı. Demokratik Parti'nin kuruluş sebebi büyük ölçüde 1969 seçimlerinden sonra Süleyman Demirel'in AP'yi Demirel partisi haline getirme çabasıydı. Ayrıca DP'nin kurulmasında 1969 seçimlerinden önce Eski

Demokratların Siyasi Haklarının İadesi Kanunu'nun çıkmaması etkili olduğu belirtildi. Ama DP'nin kuruluşunda sadece eski Demokratların siyasi haklarının iadesi konusundaki fikir ayrılıklarının etken olmadığı belirtildi.

Demokratik Parti, Demokrat Parti ilkelerini savunan bir partidir. Demokratik Parti'nin amacı AP'nin yerine geçerek, sağda merkez, birinci parti konumuna gelmekti. DP'nin siyasi sloganı "Sağcıyız, Milliyetçiyiz, Demokratız" idi. DP, ideolojik olarak Anayasa kuralları içinde sağ görüşü temsil etmekteydi. DP'nin sağ düşüncesinde Türk tarihi, İslam inancı, manevi ve milli değerler sistemi temel değerlerdi. DP, sağcı görüşünün siyasi yaşama uygulanan yönüyle cumhuriyetçi ve demokrattı. Sağ düşüncenin ekonomik yönü hür teşebbüstü. DP, özel girişime ağırlık veren bir karma ekonominin taraftarıydı. DP'nin sağcılık ilkesinin sosyal yönünü milliyetçilik oluşturmaktaydı. DP milliyetçiliğinin hedefi vatanı bölünmez bir bütün, milleti de sarsılmaz bir birlik içinde tutmaktı. 1-2 Şubat 1975 yılında yapılan DP İkinci Büyük Kongresi'nde yapılan tüzük değişikliğiyle tüzüğün 2. maddesine DP'nin "Demokratik Sağı" temsil eden, milliyetçi bir parti olduğu ibaresi eklendi.

DP programının başlangıç bölümünde 1946 hareketinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme evrelerinin çıkış noktası olduğu ve 1946 ruhunun korunmasının Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasının öncelikli şart olduğu belirtilmekteydi. Bundan dolayı da demokratik rejimin tek sahibinin Türk milleti olduğu ifade edilmekteydi. DP'nin cumhuriyetin vazgeçilmezliğine inandığı ve demokratik rejime bağlılığı vurgulanmaktaydı.

12 Mart Muhtırası, DP'nin siyasal yaşamını etkileyen olumsuz gelişmelerdendir. DP, 12 Mart Muhtırasından 3 ay önce kurulmuştu. Yeni bir parti olarak DP, muhtıranın getirdiği siyasi yasaklardan dolayı örgütlenmesini tamamlayamamış, muhtıradan önceki siyasi katılımlar da durmuştur. 12 Mart Muhtırası'nın TBMM'de okunmasına karşı çıkan DP, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra kurulan hükümetlerde yer almamıştır. 12 Mart Muhtırası'ndan 1 yıl sonra DP Genel Başkan Vekillerinden Yüksel Menderes, 8 Mart 1972 günü evinde ölü bulunmuştur.

Suat Hayri Ürgüplü'ye, hükümeti kurma görevi 29 Nisan 1972 verilmişti. DP'den Cevat Önder (Milli Eğitim Bakanı), Vedat Önsal (Ulaştırma Bakanı), Cemal Tarlan (Köy İşleri Bakanı olarak) Ürgüplü hükümetinde yer almaktaydılar. DP ilk kez bir hükümette yer almaktaydı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 13 Mayıs 1972

tarihinde Ürgüplü'nün sunduğu hükümeti onaylamadı. Cevdet Sunay, Ürgüplü'ye gönderdiği mektupta Anayasanın 102. maddesi gereğince oluşturulan Bakanlar Kurulunun 12 Mart Muhtırası'na ve mevcut şartlarla bağdaşır bir nitelik taşımadığı kanaatine vararak atamayı uygun görmediğini belirtmişti. Cumhuriyet tarihinde ilk kez Başbakanlığa atanmış bir kişinin kurduğu hükümet Cumhurbaşkanınca onaylanmamıştı.

12 Mart Muhtırası'ndan sonra Anayasanın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştı. DP, Anayasa değişikliklerinin hükümetin isteklerine göre değil de milletin ihtiyaçlarına göre uzun vadeli olarak cevap verebilecek bir biçiminde ele alınmasını istemekteydi. DP'nin değişiklik tekliflerinden bazıları gerçekleşti. Ama bu değişiklikler daha çok 1982 Anayasası ve 1982 Anayasası'nın değiştirildiği sonraki süreçte yapılmıştı. 1961 Anayasası'nın başlangıç bölümü, ülke ve millet bütünlüğü kavramları, bayrak ve milli marş, laiklik ve kamulaştırmada mülkiyet lehine hükümler, lokavt ve grev arasında denge gözetilmesi, partilere devlet yardımı, siyasi partilerin kapatılma davalarında iyileşme, askerlik hizmetinde bedel usulünün getirilmesi, çift Meclis'ten tek Meclis'e dönülmesi, siyasi hak mahrumiyetinin daraltılması, Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin açıklığa kavuşturulması gibi hususlarda değişiklikler, ilaveler ve iyileştirmeler 1982 Anayasası'nda yer aldı.

DP, 1973 seçimleri öncesinde Eski Demokrat Partililerin siyasi haklarına kavuşmaları için çalışmıştır. Fakat bu mesele Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve askeri kesimden gelen itirazlardan dolayı çözülememiştir. 14 Ekim 1973 seçimleri öncesinde Eski Demokratlar siyasi haklarına kavuşmuş olsalardı büyük bir olasılıkla DP'den seçime katılacaklardı. Çünkü bu dönemde eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar başta olmak üzere eski Demokrat Partililer DP'yi desteklemekteydiler. Celal Bayar, 1973 seçim kampanyasında DP kongrelerine destek mesajları göndermiştir. Bayar, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ege bölgesindeki seçim gezilerine 94 yaşında olmasına rağmen katılmıştır ve DP'nin desteklenmesini istemiştir.

14 Ekim 1973 seçim sonucunda CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, MHP 3, TBP 1, Bağımsızlar 6 milletvekili çıkarmışlardır. DP, 1973 seçimlerinde oyların %11.9'unu alarak 45 milletvekili çıkarmıştır. DP, Konya'da oyların %33.9'unu alarak 1. parti olmuştur ve 6 milletvekili çıkarmıştır. Üç büyük ilde DP %10'nun altında bir oy oranı elde etmiştir. 1969 seçimlerine göre AP'nin oy

oranında düşme gözlenmiştir. Bu oy kaybının büyük bir bölümünün DP'ye kaydığını söyleyebiliriz. DP'den Meclis'e giren milletvekillerinin büyük bir kısmı AP'de güçlü kimselerdi. Bu milletvekilleri 1969 seçimlerinde kendi seçim bölgelerinde üst sıralardan AP'den milletvekili seçilmişlerdi. 1973 seçim sonuçları DP'lileri memnun etmemiştir. DP'nin hedefi AP'nin yerine geçmekti. Bu başarısızlığın en önemli nedeni olarak 12 Mart Muhtırasını gerekçe göstermekteydiler. MSP'nin kurulması da DP'nin oylarının azalmasına neden olmuştur.

1973 seçimleri sonrasında kurulan CHP-MSP hükümeti Eylül 1974'te sona ermişti. CHP-DP arasında erken seçim koşuluna dayalı hükümet formülü DP tarafından reddedildi. Çünkü, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Kıbrıs başarısını Aralık 1974'te yapılabilecek bir seçimle oya sunmak istiyor ve DP'nin de bu hükümette yer almasını istiyordu. AP ile gerçekleşen hükümet kurma girişimlerinden de bir sonuç alınamamıştı. AP, Demirel Başbakanlığında bir sağ koalisyon isterken, DP parti liderlerinin dışında bir kişinin Başbakanlığında sağda bir hükümet formülünden yanaydı. DP bu dönem de ikiye ayrılmıştı. Birinci grup hangi şartlarda olursa olsun kesinlikle CHP ile bir hükümet kurulmasına karşıydılar. İkinci grup ise Demirel'in Başbakanlığında kurulacak hükümete katılmak istememekteydiler.

Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, AP ile DP arasında bir uzlaştırma sağlayabilmek için arabuluculuk görevinde bulundu. Bayar, iki partinin yöneticileriyle gerçekleştirdiği görüşmelerin sonucunda bir sonuç alamadı. AP Demirel Başkanlığında bir hükümet oluşumundan yanayken, DP ise tarafsız bir kişinin Başkanlığında kurulacak bir hükümete katılacaklarını belirttiler. Bu dönemde 1-2 Şubat 1975 tarihlerinde DP İkinci Büyük Kongresi yapılıyordu. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Bayar'a DP Genel Başkanlığını teklif etti. Bozbeyli, Celal Bayar'dan istek gelmiş olsaydı, adaylığını kesinlikle koymayacağını belirtmişti.

Aralık 1974'te eski Demokrat Partililer siyasi haklarına kavuştular. Bu tarihten itibaren eski DP'liler AP saflarına katıldılar. Celal Bayar da seçimle gelmiş her hangi bir partili parlamentere başkanlık görevi verildiği taktirde onun başkanlığında bir hükümetinin desteklenmesinden yana olduğunu açıkladı.

19 Mart 1975'te hükümeti kurma görevi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verildi. Bu dönemde, gündemde CHP desteğinde DP+Teknokratlar hükümet formülü bulunmaktaydı. Fakat DP'den 9 milletvekilinin istifası ve güven

oylamasına 3 DP milletvekilinin katılmamasıyla I. MC Hükümeti 218 red oyuna karşılık 222 kabul oyuyla güven oyu almıştı. Celal Bayar, MC oluşumunun yanında yer almıştı. 28 Mart 1975'te 9 milletvekilinin DP'den istifa etmelerinde etkili olmuştu. 9'lar şu isimlerden oluşmaktaydı: Saadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Mutlu Menderes, Bahri Dağdaş, Kubilay İmer, Abdullah Çilli, Ata Bodur, Talat Asal ve Hasan Değer.

İstifa edenlerden bazıları DP'nin kurucular listesinde yer almışlardı: 3) Saadettin Bilgiç, 4) Nilüfer Gürsoy, 11) Talat Asal, 12) Ata Bodur, 16) Bahri Dağdaş, 18) Hasan Değer, 26) Mustafa Kubilay İmer, 54) Mutlu Menderes.

28 Mart 1975'ten önceki bir tarihte Celal Bayar'ın DP Erzurum milletvekili Rasim Cinisli'ye 9'ların yayınlayacakları bildiriyi göstererek imza atıp atamayacağını sorması DP'den 9 milletvekilinin istifa etmelerinde Celal Bayar'ın ne ölçüde etkili olduğu konusunda bir fikir vermektedir.

DP, bu istifalarla büyük bir yara almıştı. Ekim 1975 yılında yapılan senato seçimlerinde DP'nin oy oranında büyük bir miktarda düşüş gözlenmiştir. Buna karşın AP oylarında ise artış gözlenmiştir. Senato seçimleri, 1973 seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında CHP'nin oy oranı %35.4'ten %43.9'a, AP'nin oy oranı ise %30.8'den %40.8'e yükseldi. DP'nin oy oranı %12'den %3.2'ye gerilemişti.

9'ların istifasıyla DP'nin TBMM'deki sandalye sayısı 31'e düştü. 5 Haziran 1977 genel seçimleri öncesinde DP'nin TBMM'deki milletvekili sayısı 18' idi. 5 Haziran 1977 genel seçimleri DP açısından büyük bir hezimetle sonuçlandı. DP oyları %11.9'dan %1.9'a düştü. DP yalnızca 1 milletvekili (Konya'dan Faruk Sükan) çıkarabildi. DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, 18 Aralık 1978 tarihinde istifa etti. Bozbeyli'nin istifasından sonra Genel Başkanlığa Faruk Sükan vekalet etti. DP Dördüncü Büyük Kongresi 4 Mayıs 1980 günü yapıldı. DP Dördüncü Büyük Kongresi öncesinde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, DP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan'a bir mektup göndererek DP'nin AP'ye katılmasını istedi. DP Dördüncü Büyük Kongresi'nde 3 red oyuna karşı 401 evet oyuyla partinin kapatılmasına karar verildi. Partini kapatılması kararı alındıktan sonra DP'nin mallarının Kızılay'a bağışlanmasını öngören bir önerge de kabul edildi.

DP kapatıldıktan sonra AP'nin daveti üzerine 8 Haziran 1980 günü DP Konya milletvekili Faruk Sükan ve DP eski milletvekillerinden Kadri Erogan, Cevat

Önder, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Ekrem Dikmen, İhsan Tombuş, Hilmi Türkmen, Vehbi Engiz, Vehbi Sınmaz, Mehmet Altınsoy ve Orhan Tokuz törenle AP'ye girdiler.

Demokratik Parti, siyasi hayatta bir mısraydı. Divan edebiyatında en güzel söylenmiş mısraya "Mısra-ı Berceste" denir. Ferruh Bozbeyli'nin gözünde DP, "Mısra-ı Berceste" dir.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar:

AP Müşterek Divan Başkanlığı, 11 Mart 1970 gün ve 86/12 sayılı karar sureti.

Demokratik Parti Tüzük ve Programı, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1971.

DP İstanbul Birinci İl Kongresi, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1971.

DP Beşiktaş İlçesi Faaliyet Raporu, DP Genel Merkezi Yayını, 1971.

DP Birinci Büyük Kongresinde Ferruh Bozbeyli, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1972.

DP Birinci Büyük Kongresi Ana Davalar Komisyonu Raporu, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1972.

DP İkinci Büyük Kongresinde Ferruh Bozbeyli, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1975.

Demokratik Parti Tüzük, DP Genel Merkezi yayını, Ankara, 1973.

Demokratik Parti Program, DP Genel Merkezi yayını, Ankara, 1973.

Teklif Ediyoruz, Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, 4 Eylül Matbaası, Ankara, 1972.

DP Muhasebe Yönetmeliği, DP Genel Merkezi Yayını, 1974.

DP 1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları, DP Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1977.

Milletvekil Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), 15.10.1961, 10.10.1965, 12.10.1969,14.10.1973, 05.06.1977, D.İ.E. Yayını No: 2178, Ankara, 1998.

Gazeteler:

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Günaydın

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Yeni Asır

Cumhuriyet Seçim 77
Cumhuriyet Yıllık
Hürriyet Yıllık

Dergiler:
Dün (Olayların Akisleri)
Forum
Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Özgür İnsan
Sağ Düşünce
Yankı
7 Gün

Ansiklopedi:
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

Kitaplar ve Makaleler:
AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 1992.
AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
AHMAD, Feroz-Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.
AKAT, Asaf Savaş , "İktisadi Politikalar", **CDTA**, C: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1097.
AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.
ALTUĞ, Tacettin, "14 Ekim Seçimleri ve Kent Oyları", **7 Gün**, 28 Ocak 1975, Sayı: 125, s. 28.
ALTUĞ, Tacettin, "14 Ekim Seçimleri ve Kent Oyları", **7 Gün**, 28 Şubat 1975, Sayı: 129, s. 28.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-5, Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 6, Çankaya'ya Giden Yol, 1971-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

BEKTAŞ, Arsev, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

BİLGİÇ, Saadettin, **Dr. Saadettin Bilgiç Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.

BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

BOZBEYLİ, Ferruh, **Alaca Siyaset (Siyasi Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000.

BOZBEYLİ, Ferruh, **Demokratik Sağ**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1976.

BOZDAĞ, İsmet , "Demokrat Parti ve Ötekiler" **Tercüman,** 3 Mart 1975, s. 5.

BOZDAĞ, İsmet, **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat Celal Bayar**, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986.

CEM, İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart**, Cilt: 2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977.

CEM, İsmail, **Türkiye Üzerine,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1970.

COŞKUN, Süleyman , **Türkiye'de Politika**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

ÇAVDAR, Tevfik, "Demokrat Parti", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 2061-2064.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

ÇÖLAŞAN, Emin, ÖZSELÇUK Erdinç, ÖZCAN Mustafa, **1973 Seçimleri,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975.

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler,** çev: Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

ERDİLEK, Neşe, "Hükümetler ve Programları", **CDTA**, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1008.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 2. Baskı (1. Baskı 1968), Ankara, 1990.

FİNCANCIOĞLU, Yurdakul, **Süleyman Demirel Demokrasinin Duraklama Yılları**, Büke Yayınları, İstanbul, 2000.

Geçiş Sürecinde Türkiye, der: I. Cemil Schick, E. Ahmet Tonak, 3. Baskı (1. Baskı, 1990), Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

GÜMÜŞTEKİN, Uğur, **Ufuk ve Çizgi**, Gümüştekin Yayınları, İstanbul, 1976.

KABAKLI, Ahmet , "Yeni DP", **Tercüman**, 23 Aralık 1970, s. 2.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram , **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1998.

KAHRAMANKAPTAN, Şefik , "Demokratik Parti", **Tercüman**, 6 Mayıs 1977, s.7.

KALPAKÇIOĞLU, Özdemir, **İkinci Cumhuriyetin Üç Başbakanı ve Olaylar**, 1. Cilt , Nüve Matbaası, Ankara, 1968.

KARAESMEN, Erhan, "1973 Seçimleriyle İlgili Sayısal Gerçekler", **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1973, s. 5.

KIVANÇ, Akın, **Demokratik Parti Olayı**, Kor Reklam Yayını, 1978.

KİRİŞCİOĞLU, Nusret, **Partilerimiz ve Liderleri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1975.

KORKMAZCAN, Hasan, "Sağcılık, Milliyetçilik, Demokratlık", **Sağ Düşünce**, Sayı:1, s. 5.

MUMCU, Uğur, **Büyüklerimiz**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

ONUR, Necdet, "AP'nin ilk günlerine benziyor", **Demokrat İzmir**, 17 Aralık 1972, s. 7.

ÖNDER, Cevat, "Demokratik Parti", **CDTA**, Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 2102-2103.

ÖNDER, Cevat, "Demokratik Parti ve Sağcılık", **Sağ Düşünce**, Sayı: 1, s. 4.

ÖNDER, Cevat,"Milliyetçilik", **Sağ Düşünce**, Sayı: 3, s. 6.

ÖYMEN, Örsan,"Ey 1946 Ruhu Geldiysen Görün", **Milliyet,** 7 Ocak 1975, s. 7.

ÖYMEN, Örsan,"Hesap Ortada", **Milliyet,** 5 Mart 1975, s. 7.

ÖZBUDUN, Ergun, "Sosyal Değişim ve Oy Verme Davranışları: 1973 Genel Seçimleri", **Özgür İnsan**, Sayı: 15, Mart 1974, s. 34-35.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985.

SEL, N., **Milliyetçi Cephe**, Habora Kitabevi, İstanbul, 1975.

SENCER, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, İstanbul, 1974.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

SÜKAN, Faruk, **İhanetin Mirası**, (hz. Cemal Kutay), Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985.

TEKELİ, İlhan- GÖKÇELİ, Raşit, **1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.

TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

TOKATLI, Orhan, **Kaybolan Yıllar 1961-1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

TOKER, Metin, **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

TOMBUŞ, İhsan, **Politikada 41 Yıl**, İzgi Yayınları, Ankara, 1997.

TOSUN, Tanju, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

TUNCER, Erol, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002.

TURGUT, Mehmet, **Hatıra Nev'inden Notlar**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000.

TURGUT, Mehmet, **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

72'ler Hareketi ve Demokratik Parti, Demokratik Parti Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1971.

YÜCEL, M. Serhan , **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

Tezler:

AKKAŞ, Salih, **Adalet Partisi ve İdeolojisi**, A.Ü. S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1989.

GÜLER, Filiz Demirci, **Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi**, A.Ü. S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996.

KURU, Hanife, **Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi**, D.E.Ü. A.İ.İ.T.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1996.

YALANSIZ, Nedim, **Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)**, D.E.Ü.A.İ.İ.T.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2002.

Kaynak Kişiler:

Ferruh Bozbeyli (DP Genel Başkanı)	(17 Ağustos 2004)
Saadettin Bilgiç (DP Genel Başkan Yardımcısı)	(13 Temmuz 2004)
Hasan Korkmazcan (DP Genel Başkan Yardımcısı)	(14 Temmuz 2004)
Vedat Önsal (DP Genel Başkan Yardımcısı)	(12 Aralık 2004)
Mehmet Turgut * (DP Genel Başkan Yardımcısı)	(10 Mart 2005)
Rasim Cinisli * (DP Erzurum Milletvekili)	(27 Nisan 2005)
Özer Ölçmen * (DP Konya Milletvekili)	(23 Nisan 2005)
İhsan Tombuş* (DP Çorum Milletvekili)	(28 Ocak 2005)
Mustafa Orhan Daut (AP Manisa Milletvekili)	(29 Eylül 2004)
Atıl Akkan (DP İzmir İl Yönetim Kurulu Üyesi)	(13 Eylül 2004)

Not: İsminin yanında * işareti olan kişilerden mektupla yanıt alınmıştır.

EKLER

EK 1- 72'LER MUHTIRASI

Sayın Süleyman Demirel

Adalet Partisi Genel Başkanı

Partimizin sevk ve idaresinde son zamanlarda tatbik olunan usullerin ve hakim kılınmak istidadı gösteren zihniyetin tevlit edebileceği neticeleri gözönünde bulundurarak, zat-ı alinize aşağıdaki hususları arzetmeyi kaçınılmaz bir vazife telakki ediyoruz:

1- Her türlü izahtan varestedir ki, AP Türkiye'deki demokratik hayatın başlangıç sebebine paralel olarak, şahıs ve zümre hakimiyetine karşıdır. Kuruluş ve varoluşumuzun başlıca siyasi amili de budur. Binaenaleyh bu prensibin dışına çıkabilecek her fikir ve davranışın karşısında bulunmak bütün AP'liler için en tabii haldir.

Halbuki, bir süredir devam ede gelen parti teşkilatı üzerindeki tasarruflar ve bazı senatör ve milletvekillerinin kesin ihraç talepleri yukarıda tespit edilen prensibin dışına çıkılmakta bulunulduğunu kanaatini vermektedir.

2- Partimiz memleketin bünyesine uygun bir siyasi teşekküldür. Kitle partisi olmasının özelliğinden dolayı, parti programına paralel çeşitli fikirlerin iç bünyede mevcudiyeti tabiidir ve böyle olagelmiştir.

Bu gerçeğe rağmen bir grubun, bir diğer gruba hakim olduklarını iddia edenler tarafından tıpkı partimizin kuruluş ve gelişme devresinde, APnin karşısında bulunanlarca uygulanan usullerle ön seçimlere tekaddüm eden günlerden beri damgalanmak istendiği ve bu isteyişin neticesi olarak ta kademeli ve programlı bir tasfiye hareketine tevessül edildiği aşikardır.

3- AP, vatandaşların farklı muamelelere tabi tutulduğu bir devrede ve bir asli yönü ile de bununla mücadele etmek maksadı ile kurulmuştur. Bunu içindir ki tarafınızdan "farklı kompartımanlara mensubiyet" teması işlenmiştir.

Bir süredir parti içerisinde devam edegelen tutum, davranış ve tasarruflar bu görüşümüzün ve prensibin de dışına çıkıldığını göstermektedir.

4- Son Büyük Kongremizde söylediğiniz ve genel politika görüşü olarak kabul edilen nutkunuzdaki "BAĞDAŞTIRMA, BİRLEŞTİRME, UZLAŞTIRMA" ana prensibinin parti içinde uygulanmakta olduğunu ispatlayan delillere hatta emareye tesadüf edildiğini bir müddetten beri görmekte müşkülat vardır.

5- Memleketin muhtaç bulunduğu istikrar, büyük bir parti olmamız sebebiyle, parti içindeki istikrar, tesanüt ve müşterek anlayışla yakından alakalıdır.
Nisbi temsil usulünün ve parlamentonun bugünkü terkip tarzı muvacehesinde bu "istikrar" ve "alaka" unsuruna atfedilmesi icabeden değer her türlü izahtan varestedir.

6- Vatan sathında savuna geldiğimiz BİRLİK, BERABERLİK, BÜTÜNLÜK prensiplerinin; parti sevk ve idaresinde şahıs veya zümre lehine değil "VAROLUŞ" sebeplerimiz istikametinde tekrar hakim kılınması mecburiyet olarak görünmektedir.

7- Parti sevk ve idaresine taalluk eden bu esaslar içinde günü önemli konusu haline gelen ihraçlar üzerinde de kısaca durmakta fayda hissetmekteyiz.
İhraç taleplerinde ileri sürülen zahiri sebepler hukukilik vasfından ve insaf ölçülerinden uzak görünmektedir.
Bunlar parlamento içi ve parlamento dışı olmak üzere iki grupta toplanmaktadır:

I. PARLAMENTO İÇİ

Bu, daha çok 20 dakikalık takrirle ilgilidir.

Gensoru için grup kararı alınmadığına göre, onun usulüne dair grup kararı da bahis mevzuu olamaz. Kaldı ki, takririn sahibi grup yöneticisi değildir. Ve partimizin dışında iken parlamento hayatımızda istihza ile karşılanan ve zat-ı alinizin seçim nutuklarında yer alan dünyada emsali görülmemiş bir obstrüksüyen hareketinin temsilcisidir.

İnsanları evvelce kararlaştırılmış hal olmadan ani müşterek hareketlere sevk emenin unsurları ciddiyet, yetki, itimattır. Grup vazifelerinin mevcudiyetine rağmen üzerinde bu unsurları toplamayan bit zatın takriri etrafında hemen birleşmek imkanını kabülde, zannedersek, zorluk vardır.

Kaldı ki 17 Aralık 1969'daki toplantıda takririn konusunu teşkil eden meseleye de şamil olmak üzere açıkça ve enine boyuna konuşulması lüzumunu zat-ı aliniz gündem dışı konuşmanızla kabul etmiş idiniz. Bu görüşünüzü bazı grup üyelerinin benimsemiş olması zaten gensoru açılmayacağına göre, tabiidir, muahezenin ve suçlamanın dışındadır.

Saniyen bahis konusu oylamanın iş'ari safhasında başta zat-ı alinizle birlikte

bazı Bakanlar Kurulu üyeleri müstenkif kalmışlardır. Ayağa kalkmak suretiyle oylama sırasında da zat-ı aliniz salonu zannedersek terk etmiş bulunuyordunuz. Ve sonradan vaki açık oylama sırasında da zat-ı aliniz salonda mevcut değildiniz.

Salisen Adalet Partisi tüzüğünün 88.maddesinin C bendi "Grup karara bağlanmayan hallerde meclisteki konuşmalarında ve oy vermelerinde TBMM üyelerini serbest" tutmuştur. Grup yönetmeliği de buna paralel hüküm sevketmiştir. 1924 Anayasasının 17. maddesine paralel olarak 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrası TBMM üyeleri, meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden ve bunları meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar" hükmünü vazetmiştir. Malumları olduğu üzere bu teşrii mesuliyetsizlik mutlak ve daimi vasıf taşır. Mutlaktır. Ve parlamento üyesini her cezai, hukuki, idari ve siyasi takibata karşı korur. Bu prensibe karşı alınabilecek her türlü karar Anayasanın dışında kalır. Zira Anayasanın 8. maddesine göre, "Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır." Demek ki bununla her organ ve her kişi bağlıdır. Siyasi partilerin ve onların organlarının bu hükmün dışında mütalaası mümkün değildir.

Şu hale göre ne Anayasanın, ne parti tüzüğünün ne de grup yönetmeliğinin terviç etmediği Haysiyet Divanlarına sevk taleplerinde hukuki muhteva yoktur.

Kaldı ki, tahattur buyurulacağı veçhile, Af Kanununa, milli bakiye sisteminin kaldırılmasına taalluk eden Seçim Kanunun tadiline ve siyasi hakların iadesi hususundaki kanun teklifine, Büyük Kongre, Temsilciler Meclisi, Genel İdare Kurulu ve Grup Kararlarına rağmen kulise çıkarak oy vermeyenler hakkında da bugüne kadar hiçbir muamele ifa olunmamıştır. Bu emsaller ortada iken sadece usule müteallik ve hususiyeti yukarıda maruz bir önerge münasebeti ile Haysiyet Divanlarının harekete geçirmekte insaf ölçülerinin bulunmayacağı da aşikardır.

Bu nev'i davranışlara karşı organların ve bizzat zat-ı alinizin parti başkanlığından doğan otoritenizle ikaz vazifesini ifa buyurmanız ihtilat unsurunu bertaraf edecek vasıftadır. İşte bu noktada müsataha ve mücadele, demokratik hayatın unsurları olarak rol oynar ki, faydalı netice de budur.

II. PARLAMENTO DIŞI

Bu konudaki taleplerin mesnedini seçimler sırasında ika edildiği iddia olunan fiiller teşkil etmektedir.

Hemen ifade etmek lazımdır ki, parti içi mücadelenin temayülüne uygun olarak temin edilen tek taraflı deliller sevkin sebebi olamaz. Sevke yetkili organın müsbet, menfi lehe-aleyhe bütün delilleri toplaması asıldır.

Delillerin bu ölçüde toplanmadığı ve hatta dosya tetkiki için mehil dahi verilmediği aşikar olduğuna göre tek taraflı muamele gözden kaçmamaktadır.

Hatta şu kadar dahi gözden kaçmamaktadır ki, iddia makamı mevkiinde bulunan sevke yetkili organların sevke muhatap şahısların ifadelerini almaları ve ona göre değerlendirme yapmaları asıl olduğu halde bu ana kaideye bile riayet olunmamıştır.

Seçimlerden aylarca sonra ve parti içinde bir takım diğer olayların cereyanını müteakip seçim fiili olarak getirilen dosyaları, getiriliş şeklinden dolayı samimiyetle bağdaştırmak mümkün olamaz.

Bu nevi hadiselerde kısa vadeli netice almak imkanı olduğu zannedilebilir. Amma bunun sonraki, zaman içindeki netice ve tahribatını, taktir buyurursunuz ki, kabul etmemek mümkün değildir.

8- Bu münasebetle kısa da olsa teşkilata ait bir hususu da arzda fayda mütalaa edilmektedir.

Yüksek dereceli organların vazifesi teşkilatı tam bir tarafsızlıkla serbest irade izharına imkan verecek ölçüler içinde ve bilhassa hukukun ölçüleri içinde kongrelere hazırlamaktır.

Halbuki, ön seçimlerden sonra başlayan, devam eden ve münteha noktası bilinmeyen yukarıdaki ölçülerin dışında teşkilat üzerinde vaki tasarruflar ve ihraçlar büyük kongrenin bir şahıs veya zümre lehine bugünden hazırlanışı olarak görünmektedir.

9- Bütün bunların mütalaasından sonradır ki, genel politika ve tatbikatı hususunda müşterek noktalara varmak ümidi elbette mevcut olacaktır.

10- Elinizde mevcut yetki ve imkanları Genel Başkanlık hüviyetinizin icabettirdiği tarafsızlıkla istimal buyurarak birliği, beraberliği sağlamanızı, ihraç taleplerini ve teşkilat tasarruflarını keenlemyekün hale getirecek tedbirleri almanızı,

bağdaştırıcı, birleştirici, uzlaştırıcı vasatı temin etmenizi rica ediyoruz.

Bu görüşler dışındaki davranışların tevlit edeceği neticelere ait mesuliyeti paylaşma derecesinin ne olabileceğini takdir edeceğinizi ümit ediyoruz.

Derin saygılarımızla.

Cemal Külahlı (Bursa), Önal Şakar (Manisa), Mustafa Vedat Önsal (Sakarya), Samet Güldoğan (Elazığ), Kemal Ziya Öztürk (Aydın), Mehmet Ersoy (Kütahya), Orhan Daut (Manisa), İbrahim Abak (İstanbul), Mustafa Güngör (İstanbul), Dr. Süleyman Çiloğlu (Antalya), Hüsamettin Akmumcu (Isparta), Turgut Topaloğlu (İstanbul), Güngör Hun (Sakarya), İlhan Darendelioğlu (İstanbul), Rasim Cinisli (Erzurum), Şükrü Akkan (İzmir), Vehbi Engiz (İzmir), Haydar Özalp (Niğde), Naki Üner (İzmir), Hüseyin Abbas (Tokat), Musa Kazım Coşkun (Ankara), Barlas Kuntay (Bursa), Ertuğrul Mat (Bursa), Mehmet Kılıç (Gaziantep), Sabri Yahşi (Kocaeli), Hasan Basri Albayrak (Rize), Hilmi Türkmen (İçel), Necati Çakıroğlu (Trabzon), Mustafa Kubilay İmer (Konya), Sezai Ergun (Konya), S. Baha Müderrisoğlu (Konya), Dr. Faruk Sükan (Konya), Necati Kalaycıoğlu (Konya), Özer Ölçmen (Konya), Bahri Dağdaş (Konya), Kadri Erogan (Sivas), Dr. Saadettin Bilgiç (İstanbul), İhsan Gürsan (İzmir), Şevki Güler (Afyon), Münir Daldal (İzmir), A. Şeref Laç (İstanbul), Kemal Kacar (Kütahya), Akgün Silivrili (İstanbul), Kemal Erdem (Balıkesir), Yüksel Menderes (Aydın)i Hasan Aköalıoğlu (Antalya), Talat Asal (Samsun), Ata Bodur (Ordu), Adnan Akarca (Muğla), Ömer Eken (Antalya), Mevlüt Yılmaz (Balıkesir), Sami Arslan (Denizli), Vehbi Sınmaz (Manisa), İ. Hakkı Şengüler (Malatya), Ali Yılmaz (Hatay), Hasan Korkmazcan (Denizli), Enver Akova (Sivas), Akın Özdemir (İzmir), Halil Akgöl (Hatay), Veli Gürkan (Edirne), Osman Özer (İstanbul), Şerafettin Yıldırım (Ankara), Ekrem Dikmen (Trabzon), Tevfik Koraltan (Sivas), Turgut Nizamoğlu (Yozgat), Mustafa Maden (Ankara), Mustafa Sabri Sözeri (Tekirdağ), Ali Naili Erdem (İzmir), İ. Etem Kılıçoğlu (Konya), Cevat Önder (Erzurum), Mehmet Turgut (Bursa), Cihat Bilgehan (Balıkesir).

K 2

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ

GENEL MÜDÜRLÜK
Ataç 1. Sokak No:32 Yenişehir 06420 Ankara,
Tel: (312) 430 23 00 Faks: (312) 430 01 75 – 433 05 31
www.kizilay.org.tr

Servis : Gayrimenkul Yön.
Konu :Demokratik Partinin mal Varlığı hk.

30.05.05*007617

İADELİ-TAAHHÜTLÜ

Sn:
Hüseyin ÇAVUŞOĞLU
6190 Sokak No:12 Demirköprü
Karşıyaka/İZMİR

İLGİ:17.05.2005 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ile;Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bölümünde yüksek lisans öğrencisi olduğunuzu yüksek lisans programındaki tez konumu" Türk siyasal yaşamında Demokratik Parti"olması nedeniyle adı geçen partinin 4 Mayıs 1980 tarihinde yapılan kongre sonucu kapanması nedeniyle mal varlığının Derneğimize bağışlandığı,adı geçen parti tarafından Derneğimize bağışlanan mal varlığının neler olduğunun tarafınıza bildirilmesini talep etmektesiniz.

Derneğimiz genel merkez kayıtlarının tetkikinde adı geçen parti tarafından Derneğimize bağışlanan her hangi bir mal varlığına rastlanılmamıştır.

Bilginizi rica ederiz.

Av. Serpil ULAŞ
Gayrimenkul Yön. Müdürü

Kürşat AYTAÇ
Gayrimenkul Yön. Direktörü

EK 3- FOTOĞRAFLAR







...../...../ 197.....

15 TL.










OYLARINIZIN
İMANLI VE CESUR
BEKÇİSİ
D. P.



D.P.